ДОНИШГОҲИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

ВБД: 327.2(575.4)

Бо ҳуқуқи дастнавис

БАҲРИДДИНЗОДА БАХТИЁР БАҲРИДДИН

ТАШАККУЛИ ДИПЛОМАТИЯИ ОБИ ТОҶИКИСТОН ДАР НИЗОМИ ҲАДАФҲОИ РУШДИ УСТУВОРИ СОЗМОНИ МИЛАЛИ МУТТАҲИД ВА ДУРНАМОИ ОН (СОЛҲОИ 2003–2025)

АВТОРЕФЕРАТИ
диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои таърих аз рӯйи ихтисоси 6.1.6. Таърихи муносибатҳои байналмилалӣ ва сиёсати беруна

Душанбе – 2026

Диссертатсия дар кафедраи минтақашиносии хориҷии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон омода гардидааст.

Роҳбари илмӣ: **Шарипов Амриддин Нуриддинович** – номзади илмҳои таърих, дотсент, мудири кафедраи муносибатҳои байналхалқии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Муқарризони расмӣ: **Негматова Шаҳноза Рузиевна** – доктори илмҳои таърих, дотсенти кафедраи муносибатҳои байналмилалӣ ва дипломатияи Донишгоҳи Славянии Россия ва Тоҷикистон

Ашуров Ардамеҳр Муродқулович – номзади илмҳои таърих, сардори раёсати илм ва пажӯҳиши Донишгоҳи байналмилалии забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода

Муассисаи пешбар: Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

Ҳимоя 30-юми декабри соли 2026, соати 14:00 дар ҷаласаи шурои диссертатсионии 6D.KOA–024 назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17) баргузор мегардад.

Суроға: Умаров А.Қ. abdullo1189@mail.ru (тел: 981-05-98-89)

Бо диссертатсия ва автореферати он дар Китобхонаи илмии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон бо суроға ва сомонаи расмии ДМТ (734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17 www tnu.tj) шинос шудан мумкин аст.

Автореферат «____» _____ соли 2026 ирсол шудааст.

Котиби илмии шурои диссертатсионӣ,
номзади илмҳои таърих **Умаров А.Қ.**

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Дар таърихи давраи истиқлоли Тоҷикистон муайян намудани самтҳои рушди давлат ва мутобиқ сохтани онҳо ба ҳадафҳои дарозмуддати рушди устувор ҷойгоҳи муҳим дорад. Дар ташаккули ин масир саҳми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон назаррас ба ҳисоб меравад. Рушди устувор манфиату ниёзҳои ҷомеаро дар ҷараёни бунёди давлатдории навин ба ҳадафҳои муштарак мепайвандад. Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун субъекти комилҳуқуқи муносибатҳои байналмилалӣ барои пешбурди ин ҳадафҳо бо созмонҳои байналмилалӣ ҳамкорӣ намуда, мушорикати худро дар самтҳои гуногуни рушди ҷаҳонию минтақавӣ густариш додааст.

Масъалаҳои инкишоф ва рушди устувор ҳанӯз аз нимаи дуюми асри XX ҳам дар назарияи муносибатҳои байналмилалӣ ва ҳам дар амалияи дипломатия ва сиёсати хориҷии давлатҳо мубрам гардида буданд. Вобаста ба ин, давлатҳо ҳам дар сатҳи дастаҷамъӣ ва ҳам ба таври инфиродӣ ҳамчун субъектҳои муносибатҳои байналмилалӣ ташаббускори ҳадафҳои инкишоф ва рушди ҷаҳонӣ гардиданд. Барои Тоҷикистон инкишоф ва рушди устувори ҷаҳонӣ дар татбиқи сиёсати хориҷӣ яке аз самтҳои афзалиятнок ба ҳисоб меравад. Тоҷикистон аз зумраи фаъолтарин субъектҳои низоми муносибатҳои байналмилалӣ дар самти пешбурди барномаҳои рушди ҷаҳонӣ ба ҳисоб меравад. Зуҳури буҳронҳо дар ибтидои асри XXI вобаста ба масъалаҳои обу иқлим Тоҷикистонро ба пешниҳоди ташаббусҳо барои ҳалли ин мушкилоти башарӣ водор кард. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар суханронии худ дар чорабинии «Об ва Наврӯз – ду сарчашмаи ҳаёти башар» аҳаммияти қарорҳои СММ-ро оид ба Соли байналмилалии оби тоза (2003), Соли байналмилалии ҳамкорӣ дар соҳаи об (2013) ва даҳсолаҳои «Об барои ҳаёт» (2005–2015) ва «Об барои рушди устувор» (2018–2028), ки бо ташаббуси Тоҷикистон қабул шудаанд, таъкид намуд. Ҳамчунин, барои дастгирии ташаббусҳо оид ба Соли байналмилалии ҳифзи пиряхҳо эълон шудани соли 2025, муқаррар намудани Рӯзи ҷаҳонии пиряхҳо ва таъсиси Бунёди мақсадноки ҳифзи пиряхҳо изҳори сипос кард [15].

Таҳдидҳои марбут ба обу иқлим, ҳамзамон, ба чанд давлат таъсир мерасонанд, аз ин рӯ, рафъи паёмадҳои онҳо ҳамоҳангии амалҳо дар сатҳи байналмилалиро талаб мекунад. Барои Тоҷикистон фаъолият дар Созмони Милали Муттаҳид (минбаъд – СММ) ҳалли мушкилоти рушди кишварро бо иштирок дар барномаҳои умумӣ -

нахуст дар амалисозии Ҳадафҳои рушди ҳазорсола ва сипас Ҳадафҳои рушди устувор - мепайвандад. Бо пешниҳоди ташаббусҳо дар минбарҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ кишвар дар муайян кардани самтҳои чунин ҳамкорӣ саҳм мегузорад.

Мубрамии мавзуи таҳқиқотро метавон бо чанд масъалаи ба ҳам алоқаманд асоснок намуд:

1. Идоракунии захираҳои об ва истифодаи самараноки онҳо дар сиёсати ҷаҳонии муосир мавқеи афзалиятнок пайдо кардааст. Тағйирёбии иқлим, зиёд шудани аҳолӣ, афзоиши талабот ба захираҳои табиӣ ва эҳтиёҷ ба таъмини амнияти экологӣ вобастагии рушди устувор ва суботи байналмилалиро аз омили об бештар мегардонанд. Аз ин ҷиҳат, таҳқиқи таҷрибаи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ташаккул ва пешбурди дипломатияи об имкон медиҳад, то имкониятҳои ин воситаи ҳамкорӣ дар ҳалли масъалаҳои ҷаҳонии об аз нигоҳи назарию амалӣ арзёбӣ шаванд.

2. Дар солҳои 2003–2025 Ҷумҳурии Тоҷикистон бо пешбурди ташаббусҳои обӣ мавқеи сиёсӣ ва дипломатии худро дар рӯзномаи ҷаҳонии об таҳким бахшид. Эълони «Соли байналмилалии оби тоза» (2003), Даҳсолаи байналмилалии амал «Об барои ҳаёт» (2005–2015), «Соли ҳамкорӣ дар соҳаи об» (2013) ва Даҳсолаи байналмилалии амал «Об барои рушди устувор» (2018–2028) натиҷаи пешниҳод ва пайгирии чунин ташаббусҳо мебошад. Маҷмуи иқдомоти мазкур аз ташаккули самти хосси дипломатияи Тоҷикистон дарак медиҳад, ки омӯзиши он барои таҳқиқоти илмӣ ва рушди назарияи дипломатияи муосир аҳаммият дорад.

3. Масъалаи дигари муҳим робитаи дипломатияи об бо татбиқи Ҳадафҳои рушди устувори Созмони Милали Муттаҳид (минбаъд ҲРУ-и СММ) мебошад. Қабули рӯзномаи рушди устувор то соли 2030 ва дар доираи он муайян гардидани Ҳадафи шашум оид ба дастрасии умумӣ ба об ва беҳдошт зарурати омӯзиши воситаҳои дипломатии ҳамоҳангсозии манфиатҳои миллию байналмилалиро дар идоракунии захираҳои об афзун намуд. Таҷрибаи Тоҷикистон дар ин самт барои таҳқиқи саҳми дипломатия дар пешбурди ҳадафҳои ҷаҳонӣ маводди муҳим фароҳам меорад. Дар ҳамин суханронӣ муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон изҳори боварӣ намуд, ки татбиқи даҳсолаи об ва дигар ҳадафҳои ҷаҳонии марбут ба об бо густариши ҳамкории давлатҳо дар истифодаи оқилонаи сарватҳои табиӣ ва ҳифзи муҳити зист ҳамроҳ хоҳад буд [15].

4. Афзоиши таҳдидҳои экологию иқлимӣ, аз ҷумла обшавии босуръати пиряхҳо, коҳиши захираҳои оби ширин ва эҳтимоли ба

вуҷуд омадани ихтилофҳои фаромарзӣ вобаста ба истифодаи захираҳои обӣ, зарурати таҳкими ҳамкориҳои байналмилалиро дар ин самт тақозо менамояд. Аз ин рӯ, таҳқиқи дипломатияи оби Тоҷикистон ҳамчун воситаи таҳкими муколама, ҳамкорӣ ва эътимод байни давлатҳо ба талаботи воқеии рушди низоми муносибатҳои байналмилалии асри XXI ҷавобгӯ мебошад.

5. Пайгирии ташаббусҳои умумиҷаҳонии об аз ҷониби Тоҷикистон дар тули беш аз ду даҳсола зарурати арзёбии натиҷаҳои сиёсӣ ва дипломатии ин фаъолиятро ба миён меорад. Чунин арзёбӣ бояд дастовардҳо, мушкилоти мавҷуда ва самтҳои афзалиятноки идомаи дипломатияи обро фаро гирад. Дар ин маврид, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон чунин таъкид менамоянд: «Боиси қаноатмандист, ки ташаббусҳои ҷаҳонии Тоҷикистон дар давоми ду даҳсола кишварҳои аъзои СММ ва дигар ҷонибҳои манфиатдорро ҷиҳати муҳокимаи мушкилоти ҷаҳонии об ва дарёфти роҳҳои ҳаллу фасли он муттаҳид месозанд» [73]. Ин арзёбӣ заминаи баррасии илмии нақши афзояндаи Тоҷикистонро дар дипломатияи байналмилалии об фароҳам месозад.

6. Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2003–2025 бо таҳкими дипломатияи об дар доираи ҲРУ-и СММ таваҷҷуҳи ҷомеаи байналмилалиро ба буҳрони ҷаҳонии об ва роҳҳои рафъи он ҷалб намуд. Омӯзиши заминаҳо, марҳилаҳо ва натиҷаҳои ин фаъолият мазмуни масъалаи «Ташаккули дипломатияи оби Тоҷикистон дар низоми Ҳадафҳои рушди устувори Созмони Милали Муттаҳид ва дурнамои он (солҳои 2003–2025)»-ро муайян намуда, аҳаммияти илмии таҳқиқи онро асоснок месозад.

Ҳамин тариқ, робитаи мушкилоти об бо тағйирёбии иқлим ва талаботи рушди устувор истифодаи дипломатияро барои мувофиқ сохтани манфиатҳои давлатҳо зарур мегардонад. Тоҷикистон, ки захираҳои бузурги об дорад, дар ду даҳсолаи охир тавассути ташаббусҳои байналмилалии худ ҷойгоҳи кишварро дар сиёсати ҷаҳонӣ баланд бардошта, дар ташаккули рӯзномаи байналмилалии об саҳм гузоштааст. Таҳқиқи марҳилаҳои ташаккул, хусусиятҳо, самтҳои асосӣ ва дурнамои дипломатияи оби Тоҷикистон дар солҳои 2003–2025 барои рушди дониши таърихӣ дар бораи муносибатҳои байналмилалӣ ва сиёсати хориҷӣ аҳаммият дорад. Натиҷаҳои чунин омӯзиш, ҳамчунин, метавонанд барои такмили сиёсати хориҷии кишвар ва муайян намудани афзалиятҳои минбаъдаи фаъолияти байналмилалии он истифода шаванд.

Дараҷаи таҳқиқи мавзуъ. Дар таърихи давлатдории навини тоҷик масъалаи об мавқеи марказиро ишғол намуда, махсусан, дар давраи соҳибистиқлолӣ пешбурди дипломатияи об ба абзори муҳимми сиёсати хориҷии Тоҷикистон табдил ёфтааст. Аз ин рӯ, дар доираҳои илмӣ доир ба сиёсати оби Ҷумҳурии Тоҷикистон, марҳилаҳои ташаккули дипломатияи оби кишвар, ҳамкориҳои дуҷониба ва бисёрҷониба дар соҳаи об дар заминаи Ҳадафҳои рушди устувори СММ, ташаббусҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар соҳаи обу иқлим, танзими мушкилиҳои обӣ дар низоми Ҳадафҳои рушди устувори СММ таҳқиқоти зиёд таълиф шудааст. Пажӯҳишҳои мазкур аз тарафи коршиносони ватанӣ ва хориҷӣ дар шакли китобу монография, маҷмуаҳои илмӣ, таҳқиқоти диссертатсионӣ, мақолаҳои илмӣ ва гузоришҳои таҳлилӣ омода шудаанд. Барои дарки мубрамии мавзуи таҳқиқот адабиёт ва таълифоти илмии истифодашуда ба гурӯҳҳои зерин ҷудо карда шудаанд.

Ба гурӯҳи аввал китобу таълифоти олимони ватанӣ дохил шудаанд, ки бевосита ба таҳқиқи сиёсати оби Ҷумҳурии Тоҷикистон, нақши омили об дар пешбурди сиёсати хориҷии кишвар ва ташаккули дипломатияи оби Тоҷикистон дар замони соҳибистиқлолӣ куллан бахшида шудаанд. Ба ин гурӯҳ осори Ғафуров Б., Насриддинзода Э.С., Қувватзода С.З., Шарипов А.Н., Одинаев Ҳ.А., Раҳимов К.Х., Абдуллаев С.Ф., Маслов В.А., Солихоҷаева С.А., Нематов А.Р., Маҳкамбоев С.Д., Назаров Т.Н., Қурбонализода Ф., Муминзода О.С., Насруллоев Х., Салимов Ф.Н. ва дигарон дохил мешаванд [17; 22; 26; 40; 43; 52; 56; 57; 58; 59; 60; 61; 62; 63; 64; 65; 67; 68; 69; 70; 71; 72; 77].

Дар осори илмии муҳаққиқони мазкур масъалаҳои сиёсати оби Ҷумҳурии Тоҷикистон, истифодаи захираҳои фаромарзии об, нақши омили об дар таъмини манфиатҳои миллӣ ва ташаккули дипломатияи об дар давраи соҳибистиқлолӣ аз дидгоҳҳои гуногуни иқтисодӣ, сиёсӣ, ҳуқуқӣ, экологӣ ва байналмилалӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд. Маҷмуи ин пажӯҳишҳо заминаи назарию методологӣ (равишшиносӣ) ва амалии омӯзиши дипломатияи оби Тоҷикистонро ташаккул медиҳад.

Аз ҷумла, асари бунёдии Б. Ғафуров – «Тоҷикон. Таърихи қадимтарин, қадим, асри миёна ва давраи нав», ҳарчанд бевосита ба дипломатияи об бахшида нашудааст, барои дарки нақши таърихии об дар ташаккули тамаддуни тоҷикон, рушди давлатдорӣ ва муносибатҳои минтақавӣ аҳаммияти назариявӣ дорад [17].

Таҳқиқоти Қувватзода С.З. дар рушди заминаҳои назариявии дипломатияи об дар Тоҷикистон арзишманд ҳисобида мешавад. Ӯ дар монографияи худ сиёсати обиро ҳамчун ҷузъи таркибии сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон арзёбӣ намуда, нақши ташаббусҳои байналмилалии кишварро дар шаклгирии рӯзномаи ҷаҳонии об таҳлил намудааст. Муҳаққиқ мафҳум, принсип, механизм ва самтҳои асосии дипломатияи обро муайян намудааст. Аҳаммияти илмии ин асарҳо дар ташаккули дастгоҳи мафҳумии дипломатияи об ва таҳияи равишҳои нави сиёсӣ барои истифодаи омили об ҳамчун абзори «неруи нарм» зоҳир мегардад [22].

Пажӯҳишҳои Ҳ. Одинаев бештар ба таҳлили ҷанбаҳои иқтисодӣ ва ниҳодии идоракунии захираҳои обии фаромарзӣ бахшида шудаанд. Муаллиф масъалаҳои такмили идоракунии ҳавзавии захираҳои об, ҳамгироии обу энергетикаи кишварҳои Осиёи Марказӣ, механизмҳои ҷуброни экосистемавӣ ва роҳҳои баланд бардоштани самаранокии истифодаи обро мавриди омӯзиш қарор додааст. Аҳаммияти илмии осори ӯ дар асоснок намудани зарурати гузариш аз тарҳи соҳавӣ ба низоми ҳамгироёнаи идоракунии захираҳои об, таҳкими ҳамкориҳои минтақавӣ ва ташаккули механизмҳои нави ҳамоҳангсозии манфиатҳои давлатҳои ҳавзаҳои обии муштарак ифода меёбад. Таҳқиқоти ӯ нишон медиҳанд, ки об дар Осиёи Марказӣ на танҳо захираи иқтисодӣ, балки омили муҳимми суботи минтақавӣ ва ҳамкориҳои байнидавлатӣ мебошад [62; 63; 64].

Пажӯҳиши Қ. Раҳимов асосан ба омӯзиши ташаббусҳои глобалии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар доираи ҳамкориҳои СММ бахшида шудааст. Муаллиф нишон медиҳад, ки ташаббусҳои байналмилалии Тоҷикистон дар самти обу иқлим ва ҳифзи муҳити зист ба ташаккули низоми нави ҳамкориҳои байналмилалӣ боис гашта, мақоми кишварро ҳамчун субъекти фаъоли дипломатияи бисёрҷониба таҳким бахшидаанд. Аҳаммияти илмии ин таҳқиқот дар арзёбии саҳми Тоҷикистон дар татбиқи Ҳадафҳои рушди устувор ва таҳлили таъсири ташаббусҳои обӣ ба низоми идоракунии ҷаҳонӣ ифода меёбад [67].

Дипломатияи обро муҳаққиқи дигари тоҷик Шарипов А.Н. ҳамчун яке аз самтҳои муҳимми сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон арзёбӣ намуда, нақши онро дар таҳкими нуфузи байналмилалии кишвар, пешбурди манфиатҳои миллӣ ва густариши ҳамкориҳои бисёрҷониба асоснок месозад. Ба андешаи ӯ, ташаббусҳои ҷаҳонии ҷониби Тоҷикистон дар соҳаи об, ки дар доираи СММ пешниҳод гардидаанд, ба ташаккули низоми нави ҳамкориҳои байналмилалӣ дар

самти истифодаи оқилона ва устувори захираҳои обӣ мусоидат намудаанд.

Муҳаққиқи мазкур моҳият ва мазмуни дипломатияи обро ҳамчун абзори муҳимми «неруи нарм» таҳлил намуда, таъкид мекунад, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон бо истифода аз иқтидори бузурги захираҳои обӣ тавонистааст масъалаҳои марбут ба об, ҳифзи пиряхҳо ва тағйирёбии иқлимро ба рӯзномаи ҷаҳонӣ ворид намояд. Муаллиф дипломатияи обро ҳамчун механизми ҳамоҳангсозии манфиатҳои миллӣ ва байналмилалӣ дар самти таъмини амнияти обӣ ва рушди устувор арзёбӣ мекунад [72].

Таҳқиқоти муҳаққиқи дигари тоҷик Э. Насриддинзода ба омӯзиши масъалаҳои ҳифзи пиряхҳо, заминаҳои ҳуқуқӣ ва дурнамои истифодаи самараноки онҳо бахшида шудаанд. Муаллиф пиряхҳои Тоҷикистонро ҳамчун захираи стратегии ҷаҳонӣ арзёбӣ намуда, зарурати ташаккули механизмҳои байналмилалии ҳифз ва назорати онҳоро асоснок месозад [57].

Дар таҳқиқоти Ф.Н. Салимов омӯзиши робитаи дипломатияи об бо манфиатҳои миллӣ, ҳамкории дуҷониба ва амнияти минтақавӣ ҷойгоҳи асосӣ дорад. Дар онҳо ташаббусҳои ҷаҳонии Тоҷикистон дар соҳаи об, ҳамкории стратегии кишварҳои Тоҷикистону Ӯзбекистон ва роҳҳои пешгирии хатарҳои обию иқлимӣ баррасӣ шудаанд [70, с. 17; 69, с. 10; 68, с. 12–13].

Гурӯҳи дуюми адабиёти истифодашударо осори донишмандони хориҷӣ ташкил медиҳад, ки дар онҳо бештар ҷанбаҳои назариявии сиёсати об, ҳамкориҳои давлатҳо дар соҳаи об, вазъи истифодаи захираҳои об дар Осиёи Марказӣ, мушкилоти обӣ дар сайёра, омили об дар низоми ҲРУ-и СММ таҳқиқ шудаанд. Пеш аз ҳама, осори В. Каширин, В.Г. Литуев, В.И. Данилов-Данилян, К.С. Лосев, В.А. Духовний, В.И. Соколов, Ю.Х. Рисбеков, К.Л. Валентини, Э.Э. Оролбаев, А.К. Абилгазиева, О.А. Бояркина, А.Б. Лихачева, Г.Ч. Акунова, Д.Р. Зиганшина, П.Глейк, М. Фалкенмарк ва Т.А. Волф ва дигарон аҳаммияти бештар доранд [16; 18; 20; 23; 24; 27; 33; 36; 38; 41; 44; 75; 80; 83].

Масалан, В. Каширин дар таълифоти худ обро ҳамчун захираи иқтисодӣ, сиёсӣ ва стратегӣ баррасӣ мекунад. Ба андешаи ӯ, дар шароити муосир масъалаи об ба яке аз самтҳои муҳимми геополитикӣ табдил ёфта, метавонад ба амният, иқтисод ва сиёсати хориҷии давлатҳо таъсири мустақим расонад [23; 24].

В.Г. Литуев ҷанбаҳои назарии сиёсати обро таҳқиқ намуда, таъкид менамояд, ки сиёсати об дар замони муосир бояд ҳамчун ҷузъи таркибии амнияти миллӣ омӯхта шавад [36].

В.И. Данилов-Данилян ва К.С. Лосев масъалаи истеъмоли обро аз нигоҳи экологӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва сиёсӣ таҳлил намудаанд. Муаллифони мазкур бар он назаранд, ки мушкилоти обӣ танҳо масъалаи табиӣ нест, балки бо рушди иқтисодӣ, адолати иҷтимоӣ ва идоракунии сиёсӣ робитаи зич дорад [18].

В.А. Духовний ва В. И. Соколов таҷрибаи Осиёи Марказиро дар идоракунии ҳамгироёнаи захираҳои об таҳлил намуда, таъкид мекунанд, ки ҳалли мушкилоти обии минтақа бе ҳамкории байнидавлатӣ, идоракунии ҳавзавӣ ва ҳамоҳангии манфиатҳои кишварҳои болообу поёноб имконнопазир аст [20].

Муҳаққиқи ӯзбекистонӣ Ю.Х. Рисбеков дар пажӯҳишоти худ масъалаҳои сиёсӣ ва ҳуқуқии истифодаи захираҳои оби фаромарзиро таҳқиқ намуда, ба ин назар аст, ки пешгирии ихтилофҳои обӣ дар минтақаҳои гуногун ба ташаккули механизмҳои ҳуқуқӣ ва дипломатии ҳамкории давлатҳо вобаста мебошад [27].

Донишмандони дигар, ба монанди К.Л. Валентини, Э.Э. Оролбаев ва А. К. Абилгазиева вазъи захираҳои об, мушкилоти тақсимот ва истифодаи онҳо дар минтақаи Осиёи Марказиро таҳлил намуда, масъалаи обро яке аз омилҳои асосии рушди устувор ва амнияти минтақавӣ мешуморанд [16].

О. А. Бояркина масъалаи низоъҳои эҳтимолӣ дар соҳаи истифодаи обро таҳқиқ намуда, таъкид менамояд, ки барои пешгирии муноқишаҳо рушди дипломатияи об ва механизмҳои музокиротӣ зарур мебошад [33].

Донишманди шведӣ М. Фалкенмарк мушкилоти глобалии норасоии обро таҳлил намуда, нишон медиҳад, ки камбуди об яке аз таҳдидҳои ҷиддии рушди устувор, амнияти озуқаворӣ ва суботи иҷтимоӣ мебошад [80].

Ба гурӯҳи сеюм рисолаҳои илмии муҳаққиқони ватанӣ ва хориҷӣ дохил карда шудаанд, ки асосан дар шакли диссертатсия ва авторефератҳо истифода шудаанд. Ба ин гурӯҳ таҳқиқоти С.З. Қувватзода, Т.А. Аджиев, Р.М. Аминҷонов, О.А. Бояркина, У.О. Кимсанов, А.Б. Лихачева, М.С. Мавлони ва дигарон дохил мешаванд [30; 31; 33; 34; 35; 37; 39].

Дар ин замина, диссертатсияи доктории С.З. Қувватзода дар мавзуи «Сиёсати об ва истифодаи самараноки захираҳои обӣ дар шароити кишварҳои Осиёи Марказӣ» аҳаммияти назарию

методологии махсус дорад. Муаллиф сиёсати обро ҳамчун самти мустақили сиёсати давлатӣ ва омили муҳимми таъмини амнияти миллӣ ва минтақавӣ баррасӣ намуда, хусусиятҳои ташаккул ва татбиқи сиёсати обии давлатҳои Осиёи Марказиро дар шароити тағйирёбии иқлим, афзоиши талабот ба захираҳои обӣ ва таҳкими равандҳои ҳамгироии минтақавӣ таҳлил кардааст [34]. Ба андешаи ӯ истифодаи самараноки захираҳои обии фаромарзӣ танҳо дар заминаи ҳамоҳангсозии манфиатҳои давлатҳои минтақа, такмили механизмҳои дипломатияи об ва таҳкими ҳамкориҳои бисёрҷониба имконпазир мебошад.

Таҳқиқоти О.А. Бояркина ба омӯзиши омилҳои сиёсӣ ва геополитикии низоъҳои эҳтимолӣ дар соҳаи истифодаи захираҳои оби фаромарзӣ бахшида шудааст. Муаллиф ба ин назар аст, ки дар шароити афзоиши норасоии об ва тағйирёбии мувозинати манфиатҳои давлатҳои болообу поёноб, рушди механизмҳои ҳуқуқӣ ва дипломатӣ барои танзими муносибатҳои обӣ аҳаммияти калидӣ дорад [33].

Муҳаққиқи рус А.Б. Лихачева дар фишурдаи диссертатсияи худ масъалаи норасоии обро ҳамчун омили нав ва таъсиргузор дар муносибатҳои байналмилалӣ баррасӣ намуда, таъкид мекунад, ки маҳдудияти захираҳои обӣ метавонад ба тағйирёбии афзалиятҳои сиёсати хориҷии давлатҳо, шиддатёбии рақобати геополитикӣ ва пайдоиши шаклҳои нави ҳамкориҳои байналмилалӣ мусоидат намояд [37].

Муҳаққиқи тоҷик М.С. Мавлони дар монографияи худ масъалаҳои идоракунии захираҳои обии минтақа, механизмҳои ҳамоҳангсозии манфиатҳои кишварҳои Осиёи Марказӣ ва роҳҳои такмили низоми истифодаи захираҳои обии фаромарзиро таҳлил намудааст [25]. Ба андешаи муаллиф, татбиқи принсипҳои идоракунии ҳамгироёнаи захираҳои обӣ ва тақвияти ҳамкориҳои минтақавӣ омили асосии таъмини рушди устувори минтақа мебошад.

Таҳлили рисолаҳои илмӣ ва авторефератҳои муҳаққиқони ватанию хориҷӣ нишон медиҳад, ки масъалаҳои сиёсати об, дипломатияи об, амнияти обӣ ва истифодаи захираҳои оби фаромарзӣ дар Осиёи Марказӣ ҳамчун самти муҳимми таҳқиқоти илмии муосир арзёбӣ гардида, зарурати таҳқиқи ҳамаҷонибаи ташаккул ва рушди дипломатияи оби Тоҷикистонро дар низоми ҲРУ-и СММ тақвият мебахшанд.

Гурӯҳи чоруми адабиётро мақолаҳои илмӣ ташкил медиҳанд, ки дар маҷаллаҳои илмии тақризшавандаи ватанӣ ва хориҷӣ чоп шудаанд. Дар онҳо диққати асосӣ ба рушд ва таҳкими дипломатияи об

дар сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ташаббусҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи обу иқлим ҷиҳати расидан ба ҲРУ-и СММ равона шудааст. Дар ин ҷо метавон аз осор ва таълифоти С.Ф. Абдуллаев, В.А. Маслов, Г.Ч. Акунова, А.А. Аламшозода, Т.А. Ғаниев, З.В. Кобулиев, С.З. Қувватзода, Е.И. Левина, Ҳ.А. Одинаев ёдовар шуд [40; 41; 42; 43; 45; 46; 47; 48; 49; 50; 51; 53; 54; 55; 56; 64].

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва мавзуъҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар доираи иҷрои мавзуи корҳои илмию таҳқиқотии кафедраи минтақашиносии хориҷии факултети муносибатҳои байналмилалии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон барои солҳои 2021–2025 анҷом дода шудааст. Инчунин, диссертатсияи мазкур аз рӯйи мазмуну мундариҷа ба мавзуъҳои пешбининамудаи Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои афзалиятноки таҳқиқоти илмӣ ва илмию техникӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021–2025» аз 26.09.2020, таҳти № 503 мувофиқат менамояд.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқотро таҳлил, баррасӣ ва ташхиси заминаҳои таърихӣ ва сиёсии ташаккули дипломатияи оби Тоҷикистон дар низоми ҲРУ-и СММ ва дурнамои он дар давоми солҳои 2003-2025 ташкил медиҳад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои расидан ба мақсади гузошташуда дар таҳқиқот вазифаҳои зерин иҷро гардиданд:

- омӯзиши ҲРУ-и СММ ва роҳҳои татбиқи онҳо дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- баррасии ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти татбиқи ҲРУ-и СММ;
- таҳқиқи моҳият, ҳадаф ва вазифаҳои дипломатияи оби Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- таъйини нақши дипломатияи оби Ҷумҳурии Тоҷикистон дар амалисозии ҲРУ-и СММ;
- омӯзиши роҳҳои таҳкими ҳамкориҳои байналмилалии обӣ дар доираи ҳифзи пиряхҳо (2020–2025);
- муайян намудани дурнамои ҳамкориҳои байналмилалӣ дар доираи Даҳсолаи байналмилалии амал «Об барои рушди устувор» барои солҳои 2018–2028.

Объекти таҳқиқотро раванди ташаккули дипломатияи оби Тоҷикистон дар низоми ҲРУ-и СММ ва дурнамои он дар давоми солҳои 2003-2025 ташкил медиҳад.

Предмети (мавзуи) таҳқиқотро хусусият ва масъалаҳои асосии ташаккули дипломатияи об, авлавияти дипломатияи оби Тоҷикистон дар низоми ҲРУ-и СММ, масъалаҳои асосии дурнамои татбиқи ташаббусҳои Тоҷикистон ташкил медиҳад.

Марҳила, макон ва давраи таҳқиқот. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар кафедраи минтақашиносии хориҷии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон дар давоми солҳои 2021–2025 иҷро шудааст. Дар таҳқиқот ҳолат, таърихи ташаккули дипломатияи об, низоми ғоявии ҲРУ-и СММ ва роҳҳои татбиқи онҳо, таҳкими дипломатияи оби Тоҷикистон дар низоми ҲРУ-и СММ ва дурнамои он дар давоми солҳои 2003-2025 ҳамчун масъалаҳои муҳимми баррасишаванда интихоб шудаанд. Ҷумҳурии Тоҷикистон тавонистааст, ки вазъияти мураккаби инкишофи глобалиро дарк намуда, рафъи мушкилоти онро ҳамчун ҳадафҳои рушди устувори ҷаҳонӣ ба оғози ҳамгироиҳои минтақавӣ ва ҷаҳонӣ мубаддал гардонад.

Асосҳои назариявӣ ва методологии таҳқиқотро мубрамии дипломатияи об ва ҷойгоҳи он дар сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил менамояд. Ҳамчунин, таҳқиқи заминаҳои таърихии пайдоиш ва ташаккули дипломатияи об, мафҳум, моҳият ва хусусиятҳои он, таъсири омили об ба муносибатҳои байнидавлатӣ, минтақавӣ ва байналмилалӣ, зарурати таҳқиқи илмии мушкилоти вобаста ба об ва таъсири манфии онҳо ба муносибатҳои байналмилалӣ ва амнияти ҷаҳонӣ ва таъмини ҳамгироӣ дар соҳаи об аҳаммияти назарии онро нишон медиҳад.

Дар раванди таҳқиқот усулҳои таърихӣ, умумимантиқӣ, системавӣ, таҳлилӣ, қиёсӣ, ниҳодӣ ва байнифаннӣ мавриди истифода қарор гирифтанд. Бо истифода аз усули таърихӣ марҳилаҳои ташаккул ва таҳаввули дипломатияи оби Тоҷикистон дар солҳои 2003–2025, аз қабули ташаббуси «Соли байналмилалии оби тоза, 2003» то эълон гардидани «Соли байналмилалии ҳифзи пиряхҳо, 2025», пайдарпай мавриди омӯзиш қарор дода шуданд. Усули системавӣ имкон фароҳам овард, то дипломатияи об ҳамчун ҷузъи таркибии сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва механизми мусоидаткунанда ба татбиқи ҲРУ-и СММ, ба хусус, Ҳадафи шашум – таъмини дастрасӣ ба об ва беҳдошт, таҳлил карда шавад. Дар асоси усули қиёсӣ мазмун, ҳадаф ва натиҷаҳои ташаббусҳои байналмилалии Тоҷикистон дар соҳаи об, аз ҷумла даҳсолаҳои байналмилалии «Об барои ҳаёт» ва «Об барои рушди устувор» муқоиса гардида, умумият ва хусусиятҳои фарқкунандаи онҳо муайян гардиданд.

Усули ниҳодӣ барои муайян намудани нақш ва фаъолияти Маҷмаи Умумии Созмони Милали Муттаҳид (минбаъд – МУ СММ), ниҳодҳои махсусгардонидаи он, инчунин, мақомоти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар пешбурди дипломатияи об истифода гардид. Тавассути усулҳои таҳлил ва синтез қатъномаҳои СММ, санадҳои расмӣ, суханрониҳои роҳбарияти Тоҷикистон, маводди оморӣ ва осори илмии муҳаққиқони ватанию хориҷӣ омӯхта шуда, натиҷаҳои онҳо ҷамъбаст ва ба низоми ягонаи илмӣ ворид карда шуданд. Усулҳои умумимантиқӣ, аз ҷумла илқо, истидлол, интизоъ ва ҷамъбасткунӣ, барои муайян намудани қонуниятҳои рушди дипломатияи об, арзёбии дастовардҳои он ва асоснок кардани дурнамои минбаъда истифода шуданд. Бо дарназардошти хусусияти фарогири масъалаҳои об, усули байнифаннӣ имконият дод, ки ҷанбаҳои сиёсӣ, ҳуқуқӣ, экологӣ, иқтисодӣ ва амниятии дипломатияи об дар робитаи мутақобила байни кишварҳо ва созмонҳо таҳқиқ карда шаванд. Маҷмуи усулҳои мазкур барои анҷом додани омӯзиши ҳамаҷониба ва динамикии объекту предмети таҳқиқот, муайян намудани унсурҳои асосии дипломатияи об ва арзёбии мавқеи он дар низоми ҲРУ-и СММ заминаи муносиби методологӣ фароҳам овард.

Пойгоҳи сарчашмавию иттилоотии таҳқиқот. Дар раванди гузаронидани таҳқиқот ва таҳияи диссертатсия якчанд гурӯҳи сарчашмаҳои иттилоотӣ мавриди таҳлил ва истифода қарор гирифтаанд. Вобаста ба таъйиноташон пойгоҳҳои мазкурро ба гурӯҳҳои зерин метавон тақсим намуд:

Ба гурӯҳи якум ҳуҷҷатҳои расмӣ ва санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ дохил карда шудаанд. Аз ҷумла, «Барномаи давлатӣ оид ба омӯзиш ва нигаҳдории пиряхҳои Тоҷикистон барои солҳои 2010–2030», «Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020», «Эъломияи Рио-де-Жанейро оид ба муҳити зист ва рушд» (1992), «Кодекси оби Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Эъломияи қолабии СММ оид ба тағйирёбии иқлим», «Эъломияи СММ оид ба об», Эъломияи СММ оид ба шарҳи фарогири миёнамуҳлати «Даҳсолаи байналмилалии амал Об барои рушди устувор, солҳои 2018–2028», Қатъномаи Маҷмаи Умумии СММ «Соли 2025 – Соли байналмилалии ҳифзи пиряхҳо» ва ғ.

Гурӯҳи дуюмро суханрониҳо, баромадҳо ва Паёмҳои солонаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ташкил медиҳанд.

Гурӯҳи сеюмро маводди сомонаҳои расмии расонаҳои хабарии ватанӣ ва хориҷӣ, маълумоти гуногуни оморӣ, таҳқиқот ва ғ. ташкил медиҳанд.

Навгонии илмии таҳқиқот ба омӯзиши роҳҳои ҳамгироии давлатҳо дар соҳаи об вобаста мебошад. Мураккаб гардидани мушкилоти ҷаҳонии об зарурати чунин ҳамгироиро бештар месозад. Бо вуҷуди ин, дар илмҳои сиёсӣ ва амалияи муносибатҳои байналмилалӣ ҳанӯз консепсияи мукаммале, ки самти пешбурди ин муносибатҳоро ба таври рӯшан муайян созад, ба қадри кофӣ ташаккул наёфтааст.

Ҷанбаҳои асосии навгонии илмии таҳқиқот чунинанд:

1. Асосҳои назариявӣ ва амалии татбиқи Ҳадафҳои рушди устувори СММ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлил гардида, робитаи онҳо бо афзалиятҳои рушди миллӣ ва манфиатҳои сиёсати хориҷии кишвар муайян карда шудааст.

2. Самтҳо ва механизмҳои ҳамкориҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар татбиқи ҲРУ-и СММ муайян гардида, нақши созмонҳои байналмилалӣ ва шарикони рушд дар амалисозии онҳо арзёбӣ шудааст.

3. Моҳият, ҳадафҳо ва хусусиятҳои ташаккули дипломатияи оби Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳқиқ ва баррасӣ гардида, аҳаммияти он ҳамчун воситаи ҳифзи манфиатҳои миллӣ ва рушди ҳамкориҳои байналмилалӣ асоснок карда шудааст.

4. Нақши дипломатияи оби Ҷумҳурии Тоҷикистон дар татбиқи ҲРУ-и СММ, бахусус Ҳадафи шашум, муайян гардида, таъсири ташаббусҳои байналмилалии кишвар ба таҳкими амнияти обӣ ва ҳамкориҳои бисёрҷониба арзёбӣ шудааст.

5. Аҳаммияти ташаббусҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти ҳифзи пиряхҳо аз ҷанбаҳои гуногун таҳлил гардида, нақши онҳо дар тақвияти ҳамкориҳои байналмилалии обию иқлимӣ ва татбиқи ҲРУ-и СММ асоснок карда шудааст.

6. Дар доираи «Даҳсолаи байналмилалии амал «Об барои рушди устувор», солҳои 2018–2028» афзалиятҳо ва дурнамои ҳамкориҳои байналмилалии Тоҷикистон муайян карда шуданд. Бар асоси ин таҳлил, имкониятҳои идомаи дипломатияи об ва таҳкими ҷойгоҳи байналмилалии кишвар мушаххас гардидаанд.

Нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Муқаррар гардид, ки ташаккули дипломатияи оби Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2003–2025 раванди пайдарпай, марҳилавӣ ва дорои заминаҳои устувори сиёсӣ, ҳуқуқӣ ва ниҳодӣ мебошад. Дар

асоси таҳлили таърихию сиёсӣ се марҳилаи асосии ин раванд муайян карда шудааст: марҳилаи якум, солҳои 2003–2012, ки бо ворид намудани масъалаҳои об ба рӯзномаи байналмилалӣ ва ташаккули заминаҳои ибтидоии дипломатияи об алоқаманд аст; марҳилаи дуюм, солҳои 2013–2017, ки дар он ғояи ҳамкорӣ дар соҳаи об бо ҳадафҳои рушди устувор пайваст гардида, мазмуни дипломатияи об хусусияти фарогир касб намуд; марҳилаи сеюм, солҳои 2018–2025, ки бо ниҳодинашавии дипломатияи об дар низоми Ҳадафҳои рушди устувори СММ, густариши Раванди оби Душанбе ва тақвияти нақши Тоҷикистон дар ташаккули рӯзномаи ҷаҳонии об тавсиф мегардад. Даврабандии пешниҳодшуда собит менамояд, ки ташаббусҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон иқдомҳои ҷудогона набуда, ҷузъҳои ба ҳам алоқаманди стратегияи ягонаи дипломатии давлат мебошанд.

2. Дар таҳқиқоти диссертатсионӣ дипломатияи об ҳамчун самти махсуси сиёсати хориҷӣ асоснок гардида, имконияти он барои табдили заминаҳои эҳтимолии ихтилоф ба ҳамкорӣ, эътимодсозӣ ва рушди устувор нишон дода шудааст. Захираҳои оби фаромарзӣ давлатҳоро аз тариқи манфиатҳои муштарак ба ҳам мепайванданд. Ҳамзамон, тағйирёбии иқлим, афзоиши аҳолӣ, нобаробарии дастрасӣ ба об ва камбудиҳои идоракунӣ метавонанд ихтилофи ин манфиатҳоро тезутунд созанд. Муайян гардидааст, ки истифодаи одилонаю оқилонаи об, пешгирии зарари назаррас, табодули маълумот, банақшагирии муштарак ва ҳалли масъалаҳо бо роҳи музокирот барои ташаккули шарикии байнидавлатӣ замина фароҳам меоранд. Бо такя ба ин натиҷаҳо, дипломатияи об ҳамчун маҷмуи воситаҳои сиёсӣ, ҳуқуқӣ, музокиротӣ ва ниҳодии мувофиқсозии манфиатҳои давлатҳо шарҳ дода шудааст, ки ба амнияти об ва иҷрои ҲРУ-и СММ, махсусан ҲРУ 6, мусоидат мекунад.

3. Муайян гардидааст, ки модели дипломатияи оби Ҷумҳурии Тоҷикистон аз пайванди чор унсури асосӣ ташаккул меёбад: ташаббусҳои байналмилалии меъёрофарин, дипломатияи бисёрҷониба дар СММ, дипломатияи ҳамоишӣ дар доираи Раванди оби Душанбе ва муколамаи минтақавӣ оид ба обҳои фаромарзӣ. Қабули ташаббусҳои ҷаҳонии кишвар, баргузории конфронсҳои сатҳи баланд дар Душанбе, эълони «Даҳсолаи байналмилалии амал «Об барои рушди устувор», солҳои 2018–2028» ва ҳамраисии Тоҷикистон дар Конфронси СММ оид ба об дар соли 2023 имконият доданд, ки кишвар дар ташаккули рӯзномаи ҷаҳонии об нақши фаъолтар пайдо намояд. Таҳқиқ нишон медиҳад, ки Раванди оби Душанбе сатҳҳои миллӣ, минтақавӣ ва

байналмилалии ҳамкориро ба ҳам мепайвандад. Ин раванд барои баррасии иҷрои ҲРУ 6, густариши шарикии бисёрҷониба ва пешниҳоди уҳдадориҳои амалии марбут ба об аҳаммияти ниҳодӣ касб кардааст.

4. Ҳамчунин асоснок гардидааст, ки дипломатияи оби Тоҷикистон пас аз соли 2023 бояд аз пешниҳоди ташаббусҳо ба таъмини натиҷаҳои мушаххас, пешгирии хатарҳо ва арзёбии пешрафт аз рӯйи нишондиҳандаҳои ченшавандаи ҲРУ бештар равона гардад. Модели илмию амалии пешниҳодшудаи рушди ин самт ҳамоҳангсозии барномаҳои миллию минтақавии обро бо нишондиҳандаҳои ҲРУ 6 пешбинӣ менамояд. Он, ҳамчунин, ташкили табодули доимии маълумот ва назорати муштараки обҳои фаромарзию пиряхҳо, истифодаи равиши ҳамбастаи «об–энергетика–озуқаворӣ–муҳити зист», рушди огоҳкунии бармаҳал аз хатарҳои гидрологӣ, ҷалби маблағгузории байналмилалӣ ва тақвияти дипломатияи илмӣ ва пиряхҳоро фаро мегирад. Дар таҳқиқот нишон дода шудааст, ки татбиқи ин модел метавонад ҷойгоҳи Тоҷикистонро дар ҳалли масъалаҳои ҷаҳонии об мустаҳкам намуда, ба амнияти об, пешгирии ихтилофҳои эҳтимолӣ ва иҷрои уҳдадориҳои марбут ба ҲРУ-и СММ мусоидат кунад. Қабули ташаббуси эълони соли 2025 ҳамчун Соли байналмилалии ҳифзи пиряхҳо бо қатъномаи Маҷмаи Умумии СММ дар соли 2022 дар доираи давраи таҳқиқот ҳамчун заминаи рушди минбаъдаи дипломатияи обу иқлим арзёбӣ мешавад.

Аҳаммияти назарӣ ва амалии таҳқиқот. Аҳаммияти назарии таҳқиқоти вобаста ба дипломатияи об дар замони муосир, дар партави афзоиши таҳдидҳои марбут ба тағйирёбии иқлим, норасоии захираҳои обӣ ва мураккабшавии муносибатҳои байнидавлатӣ, рӯз то рӯз бештар мегардад. Натиҷаҳои чунин таҳқиқот метавонанд дар самтҳои гуногун мавриди истифода қарор гиранд, аз ҷумла дар ташаккули курсҳои махсуси таълимӣ оид ба дипломатияи об, низоъшиносии обӣ ва идоракунии ҳамгироёнаи захираҳои об. Омодасозии чунин курсҳо барои баланд бардоштани сатҳи илмӣ ва амалии мутахассисони соҳаи муносибатҳои байналмилалӣ, муҳити зист ва сиёсати хориҷӣ зарур ва саривақтӣ мебошад.

Илова бар ин, таҳқиқоти мазкур метавонад ба таҳияи барномаҳо, консепсияҳо ва стратегияҳои давлатии марбут ба сиёсати обӣ, дипломатияи об, консепсияҳои амнияти миллӣ ва геополитикӣ, барномаи ҳимояи манфиатҳои миллӣ асоси илмӣ бахшад. Дар шароите, ки об ба унсури стратегӣ ва геополитикӣ табдил ёфтааст, сиёсати давлатӣ дар соҳаи об бояд на фақат аз нигоҳи иқтисодӣ, балки аз ҷиҳати сиёсӣ ва амниятӣ низ баррасӣ гардад. Дар ин раванд, таҳлили

илмии дипломатияи об ҳамчун шакли махсуси фаъолияти байналмилалӣ барои ҳамоҳангсозии манфиатҳои кишварҳо дар масъалаҳои тақсими захираҳои обӣ ва танзими ҳамкориҳо нақши калидӣ мебозад.

Натиҷаҳои таҳқиқоти мазкур, инчунин, метавонанд дар таҳияи муқаррароти ҳуқуқии созишномаҳо ва шартномаҳои байнидавлатӣ ва минтақавӣ истифода шаванд. Ҳангоми таҳияи чунин асноди меъёрӣ зарурати ба назар гирифтани омилҳои ҳуқуқи байналмилалӣ, таҷрибаи амалии муноқишаҳо ва принсипҳои тақсими одилонаи об ба миён меояд. Маҳз дар ин замина, таҳқиқоти академӣ бо пешниҳоди тавсияҳои мушаххас, метавонад заминаи ҳуқуқии созишномаҳои фарогирро тақвият бахшад.

Аз назари илмӣ, натиҷаҳои таҳқиқот метавонанд ҳамчун замина барои таҳияи матни маърӯзаҳо, баромадҳои расмӣ, мақолаҳои илмӣ ва рисолаҳои илмии магистрӣ, номзадӣ ва докторӣ истифода шаванд. Муҳаққиқон метавонанд бо такя ба таҳлили назариявию амалӣ, моделҳо ва таҷрибаи кишварҳои гуногун, асосҳои нави таҳлил ва хулосаҳои татбиқшавандаро барои рушди минбаъдаи илм пешниҳод намоянд.

Аҳаммияти амалии таҳқиқот ба таври хос дар муносибатҳои байнидавлатӣ ва минтақавӣ зоҳир мегардад, ки дар он масъалаҳои дастрасӣ, тақсим ва истифодаи устувори захираҳои обӣ ҳаллу фасли худро меёбанд. Дар раванди музокирот ва гуфтушунидҳои обӣ, далелу хулосаҳои илмӣ метавонанд ҳамчун воситаи қавии асосноксозии мавқеи тарафҳо ва расидан ба тавофуқоти устувор хидмат кунанд. Ҳамзамон, онҳо метавонанд ҳангоми таҳияи сиёсати минтақавии давлатӣ дар соҳаи об ва тарҳрезӣ намудани чаҳорчӯби ҳамкориҳои муштарак истифода шаванд.

Дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Дақиқияти маълумот, кофӣ будани ҳаҷми маводди таҳқиқотӣ, коркарди натиҷаҳои таҳқиқот ва ҳаҷми интишорот, гузаронидани таҳқиқи эътимодноки диссертатсионӣ, манзур кардани хулоса ва тавсияҳо дар асоси таҳлили илмии натиҷаҳои назарӣ ва амалӣ эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқотро нишон медиҳанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионии мазкур ба ихтисоси 6.1.6 – Таърихи муносибатҳои байналмилалӣ ва сиёсати беруна (илмҳои таърих), ки аз ҷониби Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ шудааст, мувофиқ аст.

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ. Дар асоси адабиёт ва сарчашмаҳои дигари мавҷуда раванди таърихии пайдоиш ва ташаккули дипломатияи об ва масъалаҳои вобаста ба он, ҷойгоҳи об дар ташаккули муносибатҳои байнидавлатӣ, минтақавӣ ва байналмилалӣ ва таъсири мушкилоти об ба ин муносибатҳо таҳлил гардида, тавсия ва пешниҳодҳои судманд ҷиҳати таҳкими ҳамгироии байналмилалӣ дар соҳаи об манзур карда шуда, донишҳои вобаста ба дипломатияи об ба низоми муайян дароварда шудаанд.

Саҳми шахсии муҳаққиқ бо сатҳи навгонии илмии таҳқиқоти диссертатсионӣ, муқаррарот ва илмии ба ҳимоя пешниҳодшаванда, мақолаҳои илмӣ, маърӯзаҳо дар конфронсҳои ҷумҳуриявию байналмилалӣ, таҳияи барномаю модулҳои таълимӣ ва курси лексияҳо барои мактаби олӣ муайян карда мешавад.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Диссертатсия дар маҷлиси кафедраи минтақашиносии хориҷии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон муҳокима гардида, натиҷаҳои илмию таҳқиқотии он пазируфта шудаанд. Кори диссертатсионӣ ҳамчун кори илмии анҷомёфта баҳогузорӣ гардида, барои дифоъ тавсия гардидааст.

Натиҷаҳои таҳқиқот истифодаи амалии хешро дар раванди таълим пайдо намудаанд. Бахшҳои асосии рисола дар мақолаҳои нашршудаи муаллиф инъикос ёфтаанд. Қисматҳои алоҳидаи рисола, махсусан, баъзе масъалаҳо ва хулосаҳои он аз ҷониби муаллиф дар бисёре аз конфронсҳои ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ ироа гардидаанд.

Интишорот аз рӯйи натиҷаҳои мавзуи диссертатсия. Натиҷа ва дастовардҳои таҳқиқот дар 10 мақолаи илмӣ инъикос ёфтаанд: 4 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 5 мақола дар маҷмуаҳои маводи конфронсҳои илмию амалии ҷумҳуриявию байналмилалӣ ва 1 мақола дар хориҷи кишвар ба табъ расидаанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз номгӯйи ихтисораҳо, муқаддима, тавсифи умумии таҳқиқот, се боби фарогири шаш зербоб, хулоса ва рӯйхати адабиёт иборат мебошад. Ҳаҷми умумии диссертатсияро 183 саҳифаи чопи компютерӣ ташкил медиҳад.

МУҲТАВОИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Дар муқаддима интихоби мавзуъ ва ҷойгоҳи он дар байни таҳқиқоти мавҷуда шарҳ дода мешавад. Тавсифи умумӣ тарҳи таҳқиқотро тавассути масъалаҳои гузошташуда, ҳудуди омӯзиш, усулҳо ва сарчашмаҳо равшан месозад. Дар ҳамин қисм навгонии

илмӣ, нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда ва имкониятҳои истифодаи натиҷаҳо баён шудаанд. Маълумот дар бораи саҳми шахсии довталаб, тасвиби натиҷаҳо, интишорот ва мутобиқати таҳқиқот ба ихтисос ин тавсифро пурра мекунад; сохтор ва ҳаҷми кор дар боло оварда шудаанд.

Боби якуми диссертатсия **«Ҷойгоҳи ҲРУ-и СММ дар сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон»** аз ду зербоб иборат аст. Баррасии консепсияи рушди устувор ва таърихи он барои таҳлили тарзи мувофиқсозии афзалиятҳои миллии Тоҷикистон бо уҳдадориҳои байналмилалӣ замина мегузорад. Сипас шароити ҳуқуқию ташкилии амалисозии ҲРУ, иштироки шарикони хориҷӣ ва ҷойгоҳи ташаббусҳои обии кишвар дар ин ҳамкорӣ таҳқиқ мешаванд.

Дар зербоби якуми боби якум **ҲРУ-и СММ ва роҳҳои татбиқи онҳо дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон** мафҳумҳои «рушд» ва «рушди устувор», марҳилаҳои ташаккули консепсияи рушди устувор, мазмуни Ҳадафҳои рушди устувор ва хусусиятҳои миллии татбиқи онҳо таҳлил гардидаанд. Барои мафҳуми «рушди устувор» пеш аз ҳама, пешраванда ва дарозмуҳлат будани раванди рушд аҳаммияти асосӣ дорад.

Нашри гузориши Комиссияи байналмилалии муҳити зист ва рушди СММ ба густариши истилоҳи «рушди устувор» (sustainable development) дар муомилоти байналмилалии сиёсӣ, иқтисодӣ, илмӣ ва амалӣ мусоидат намуд [84]. Ин ниҳод бо номи раиси он Гру Харлем Брундтланд ҳамчун «Комиссияи Брундтланд» шинохта мешавад. Гузориши соли 1987 таҳти унвони «Ояндаи умумии мо» («Our Common Future») таърифи зеринро пешниҳод кард: «Рушде, ки ниёзҳои насли ҳозираро бе зарар расонидан ба қобилияти насли оянда барои қонеъ намудани ниёзҳои худ таъмин мекунад» [84, с. 43].

Баррасии ин заминаҳои назариявӣ имкон медиҳад, ки ба мазмуни таърихию сиёсии «ҲРУ-и СММ» рӯ оварда шавад. Маҷмаи Умумии СММ 25 сентябри соли 2015 бо Қатъномаи A/RES/70/1 санади «Тағйир додани ҷаҳони мо: Барномаи рушди устувор то соли 2030»-ро қабул намуд [8]. Он 17 Ҳадафи рушди устувор ва 169 вазифаи мақсаднокро фаро мегирад. Барои арзёбӣ ва пайгирии иҷрои онҳо низоми назоратии иборат аз 232 нишондиҳанда пешбинӣ гардидааст. Аз ин нуқтаи назар, Барномаи 2030 нисбат ба Ҳадафҳои рушди ҳазорсола (2000–2015) хусусияти фарогиртар ва умумӣ дорад. Агар Ҳадафҳои рушди ҳазорсола асосан ба ҳалли мушкилоти давлатҳои рӯ ба рушд равона гардида буданд, пас ҲРУ-и СММ ҳамчун низоми умумии уҳдадориҳои байналмилалӣ барои ҳамаи кишварҳои ҷаҳон, аз ҷумла давлатҳои

пешрафта ва саноатӣ, нигаронида шудаанд. Бо ҳамин, консепсияи рушди устувор ба марҳилаи нави ниҳодӣ ворид гардида, ба яке аз самтҳои калидии сиёсати ҷаҳонӣ ва ҳамкориҳои байналмилалӣ табдил ёфт.

Заминаи асосии стратегии татбиқи ҲРУ дар Тоҷикистон «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» мебошад [13]. Ин санад соли 2016, пас аз қабули Барномаи 2030 аз ҷониби СММ, тасдиқ гардид ва чор ҳадафи стратегии кишварро муайян намуд. Онҳо таъмини амнияти энергетикӣ ва истифодаи самарабахши неруи барқ, раҳоӣ аз бунбасти коммуникатсионӣ ва табдил ёфтан ба кишвари транзитӣ, амнияти озуқаворӣ ва дастрасӣ ба ғизои хушсифат, инчунин, вусъат додани шуғли пурмаҳсулро фаро мегиранд. Байни ин афзалиятҳои миллӣ ва ҳадафҳои ҷаҳонӣ робитаи бевосита вуҷуд дорад: ҳадафи якум ба ҲРУ-7, дуюм ба ҲРУ-9 ва сеюм ба ҲРУ-2 мувофиқ меоянд. Ҳадафи чорум, пеш аз ҳама, бо ҲРУ-8 ва ҳамзамон, бо коҳиши камбизоатӣ дар доираи ҲРУ-1 алоқаманд аст.

Барномаҳои миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016–2020 [11] ва 2021–2025 [10] воситаи марҳилавии иҷрои ҳадафҳои дарозмуддат мебошанд. Дар онҳо барои ҳар як ҳадафи стратегии то соли 2030 натиҷаҳо ва нишондиҳандаҳои дар даврaҳои муайян бадастовардашаванда пешбинӣ шудаанд. Мутобиқ сохтани нишондиҳандаҳои барномаҳо ба ҲРУ имкон медиҳад, ки пешрафт ҳам аз рӯйи афзалиятҳои миллӣ ва ҳам дар чаҳорчӯби уҳдадориҳои байналмилалӣ пайгирӣ гардад. Пайванди стратегияи дарозмуддат бо барномаҳои миёнамуҳлат ҳамин тарзи банақшагирии дусатҳиро ташкил медиҳад, ки дар таҷрибаи давлатҳои муваффақ дар татбиқи ҲРУ истифода мешавад.

Истифодаи энергетикаи обӣ барои расидан ба рушди устувор низ дар адабиёти илмии Тоҷикистон баррасӣ мешавад. Р.Н. Рауфов, Л.С. Кулматова ва Н. Азизов дар таҳқиқи имкониятҳои гидроэнергетикии кишвар нишон медиҳанд, ки «ин соҳа метавонад ба истиқлолияти энергетикӣ ва рушди иқтисодӣ мусоидат карда, таъсири манфиро ба муҳити зист коҳиш диҳад» [66, с. 31-36]. Масъалаҳои таҳқиқшуда бо ҲРУ-7 – «Энергияи дастрас ва тоза» ва ҲРУ-13 – «Мубориза бо тағйирёбии иқлим» алоқаманданд. Дар таҳқиқоти Қ. Хушвахтзода низ рушди энергетикаи сабз ҳамчун имконияти кам намудани партовҳои газҳои гулхонаӣ ва мусоидат ба гузариши тадриҷии Тоҷикистон ба иқтисоди камкарбон арзёбӣ мегардад [81, с. 1-12].

Баррасии адабиёти илмӣ доираи васеи таваҷҷуҳи муҳаққиқони тоҷикро ба Ҳадафҳои рушди устувор нишон медиҳад. Корҳои мавҷуда масъалаҳои рушди минтақавӣ, энергетикаи сабз, маблағгузории экологӣ, дипломатияи об, ҳифзи экосистемаҳо ва сиёсати инноватсионирo фаро мегиранд. Дар айни замон, омӯзиши ҳамоҳангсозии байниидоравии иҷрои ҲРУ, мутобиқ намудани нишондиҳандаҳои ҷаҳонӣ ба шароити миллӣ ва нақши ниҳодҳои сиёсӣ ва идоракунии давлатӣ такмилро талаб мекунад. Ҳамчунин, таъсири ташаббусҳои байналмилалии кишвар ба иҷрои ҳадафҳо ба таҳлили амиқтар ниёз дорад. Аз ин рӯ, таҳқиқи ҳамбастаи ҷойгоҳи Тоҷикистон дар низоми ҲРУ-и СММ, механизмҳои сиёсию ниҳодии татбиқи онҳо ва робитаи дипломатияи об бо афзалиятҳои рушди устувор аҳаммияти назариявию амалӣ дорад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин раванд, ҳамзамон, ду вазифаи ба ҳам вобастаро иҷро мекунад. Кишвар барои расидан ба ҲРУ мушкилоти миллии иқтисодию иҷтимоиро ҳал намуда, ба дастгирии давлатӣ ва байналмилалӣ такя мекунад. Дар айни замон, бо ташаббусҳои байналмилалии обӣ дар пешбурди рӯзномаи ҷаҳонии рушди устувор саҳм мегузорад ва ҳамчун пешниҳодкунандаи иқдомҳои нав шинохта мешавад. Ҳамин пайванди ниёзҳои дохилӣ бо ташаббускории байналмилалӣ ҷойгоҳи хосси Тоҷикистонро дар дипломатияи рушди устувор муайян менамояд. Барои иҷрои Барномаи 2030 дар Тоҷикистон таваҷҷуҳ ба чанд самти афзалиятнок зарур аст: осон намудани дастрасӣ ба маблағгузории рушд, таҳкими низоми миллии омор, баланд бардоштани имкониятҳои идоракунии маҳаллӣ, пайвастани ҲРУ бо сиёсати хориҷӣ ва густариши иштироки ҷомеаи шаҳрвандӣ. Иродаи сиёсии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, фаъолияти Ҳукумати кишвар ва иштироки Тоҷикистон дар низоми байналмилалии рушди устувор барои расидан ба ҲРУ то соли 2030 заминаи муҳим фароҳам меоранд.

Зербоби дувум **«Ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти татбиқи ҲРУ-и СММ»** ба омӯзиши ҳамкориҳои байналмилалӣ ҳамчун воситаи амалисозии ҳадафҳо бахшида шудааст. Дар муносибатҳои байнидавлатӣ ва робита бо ниҳодҳои СММ афзалиятҳои Рӯзномаи то соли 2030 ба вазифаҳои соҳавӣ, барномаҳои муштарак, мубодилаи таҷриба ва дастгирии техникӣ табдил меёбанд. Бояд равшан сохт, ки ҳадафҳои миллӣ чӣ гуна бо дониши соҳавӣ, захираҳо, имкониятҳои молиявӣ ва меъёрҳои байналмилалии арзёбӣ пайваст мешаванд.

Дар таҳлили таърихии муносибатҳои байналмилалӣ фарқи байни эълони ҳадафи умумӣ ва ташкили воситаи иҷрои он аҳаммияти методологӣ дорад. Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон Рӯзномаи рушди устувор ҳамчун заминаи умумии ҳамкорӣ хидмат мекунад, аммо натиҷаи воқеии он дар қарорҳои муштараки соҳавӣ, нақшаҳои мушаххаси амал, тартиби маблағгузорӣ ва санҷиши пешрафт инъикос меёбад. Маҳз ҳамин пайванди байни уҳдадории сиёсӣ ва иҷрои институтсионалӣ мавзуи асосии зербоби мазкур аст.

Моҳи ноябри соли 2015, баъди қабули Барномаи 2030 дар Маҷмаи Умумии СММ, Ҳукумати Тоҷикистон баррасии ворид намудани ҲРУ-ро ба санадҳои стратегии кишвар оғоз намуд. Бо таъсиси Шӯрои ҳамоҳангсозии миллии рушди устувор (ШҲМРУ) дар соли 2018 [12] барои ин фаъолият заминаи байнивазоратӣ ба вуҷуд омад. Шӯро ҳамкории мақомоти давлатӣ, созмонҳои байналмилалӣ ва ҷомеаи шаҳрвандиро дар иҷрои ҳадафҳо ҳамоҳанг месозад. Фаъолияти он таҳти роҳбарии муовини якуми Сарвазири Ҷумҳурии Тоҷикистон аз таваҷҷуҳи роҳбарияти кишвар ба ташкили ҳамкории сатҳи баланд барои рушди устувор шаҳодат медиҳад.

«Оғози ташаббусҳои муҳимми Тоҷикистон дар дипломатияи байналмилалии об ба пешниҳоди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар Иҷлосияи 54-уми Маҷмаи Умумии СММ иртибот дорад. Сарвари давлат 1 октябри соли 1999 эълони соли 2003-ро ҳамчун «Соли байналмилалии оби тоза» пешниҳод намуд. Маҷмаи Умумӣ 20 декабри соли 2000 бо қабули қатъномаи A/RES/55/196 ин пешниҳодро расман тасдиқ кард» [6]. «Сипас эълони солҳои 2005–2015 ҳамчун Даҳсолаи байналмилалии амал «Об барои ҳаёт» ин самти сиёсати Тоҷикистонро идома дод. Иқдомҳои мазкур ба масъалаҳои дастрасӣ ба оби тозаи ошомиданӣ, беҳдошт ва идоракунии устувори захираҳои об таваҷҷуҳи бештар ҷалб карданд. Дар натиҷа, масъалаҳои об дар рӯзномаи байналмилалии рушди устувор мавқеи устувортар пайдо намуданд» [74].

Пешниҳоди эълони соли 2025 ҳамчун «Соли байналмилалии ҳифзи пиряхҳо»-ро Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон соли 2021 дар Иҷлосияи 76-уми Маҷмаи Умумии СММ ба миён гузоштанд. «Дар пайи он 14 декабри соли 2022 Маҷмаи Умумӣ қатъномаи A/RES/77/158-ро қабул кард. Бо ин санад соли 2025 «Соли байналмилалии ҳифзи пиряхҳо» ва 21 март «Рӯзи ҷаҳонии пиряхҳо» эълон гардиданд» [1]. Ташаббуси Тоҷикистон барои баррасии паёмадҳои экологӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии ин раванд дар сатҳи ҷаҳонӣ замина фароҳам овард. Бо ин роҳ, масъалаи муҳимми миллию

минтақавӣ ба рӯзномаи байналмилалии иқлиму об ворид гардид ва ҷойгоҳи кишварро дар дипломатияи обию экологӣ таҳким бахшид.

Ниҳодҳои низоми СММ дар иҷрои ҲРУ аз шарикони асосии Тоҷикистон мебошанд. Дар байни онҳо Барномаи рушди СММ (БРСММ/UNDP), ки аз соли 1993 дар кишвар фаъолият дорад, барои ворид намудани ҲРУ ба банақшагирии миллӣ нақши муҳим мебозад. БРСММ самтҳои ҳамкории худро дар «Ҳуҷҷати барномаи кишвар» (Country Programme Document) муайян мекунад [79]. Барномаи он барои Тоҷикистон дар солҳои 2023–2026 се самти афзалиятнокро фаро мегирад: идоракунии ҳамгирои захираҳои табиӣ ва хатарҳои иқлимӣ; хизматрасонии давлатӣ ва волоияти қонун; рушди устувор ва фарогири иқтисодӣ. Ин самтҳо бо вазифаҳои рушди устувор робитаи мустақим доранд.

Бонки рушди Осиё (БРО/ADB) яке аз муҳимтарин шарикони молиявии рушди Тоҷикистон аст [82]. Стратегияи шарикии Бонки рушди Осиё бо Тоҷикистон барои давраи 2021–2025 ба чор соҳаи авлавиятнок: энергетикаи устувор, нақлиёт ва пайвастагии минтақавӣ, хадамоти иҷтимоӣ ва идоракунии хубу молиявӣ мутамарказ мегардад. Бонки ҷаҳонӣ, инчунин, бо Тоҷикистон дар соҳаи ислоҳоти бахши иҷтимоӣ, сармоягузории инсонӣ (ба хусус, маориф ва тандурустӣ), зерсохтори об ва ислоҳоти идоракунии молиявии давлатӣ ҳамкорӣ мекунад [78]. Бонки ҷаҳонӣ тавассути «Чорчӯбаи шарикати кишвар» (Country Partnership Framework) барои Тоҷикистон, ки бо СМР-2030 ҳамоҳанг карда шудааст, маблағгузории лоиҳаҳои зерсохториро анҷом медиҳад.

Иштироки Тоҷикистон дар СҲШ, ИДМ, ЭКО ва Созмони ҳамкории исломӣ ҳифзи манфиатҳои миллиро бо густариши шарикии минтақавию байналмилалӣ барои рушди устувор мепайвандад. Ҳарчанд ин созмонҳо барои иҷрои ҳамаи 17 ҲРУ таъсис дода нашудаанд, фаъолияти онҳо дар соҳаҳои амният, иқтисод, нақлиёт, энергетика, муҳити зист, маориф ва тандурустӣ ба амалисозии ҳадафҳо мусоидат мекунад. Истифодаи имкониятҳои онҳо метавонад ҳамоҳангии сиёсати миллиро бо равандҳои минтақавӣ беҳтар созад. Ҳамзамон, чунин ҳамкорӣ барои ҷалби сармояю технология, мубодилаи таҷрибаи пешқадам ва таҳкими ҷойгоҳи Тоҷикистон дар шарикии ҷаҳонии рушди устувор замина фароҳам меорад.

Баррасии шарикии Тоҷикистон дар доираи ҲРУ нишон медиҳад, ки самаранокии муносибатҳои байналмилалӣ ба ҳамоҳангии се унсур вобаста аст: муайян будани афзалиятҳои миллӣ, вуҷуд доштани механизмҳои мувофиқи ҳамкорӣ ва имкони санҷидани натиҷаҳо. Дар ҳар як самт, хоҳ ҳамкорӣ бо ниҳодҳои СММ бошад, хоҳ робитаҳои

дуҷониба ва минтақавӣ, аҳаммияти асосӣ ба сифати иҷрои қарорҳои қабулшуда тааллуқ дорад. Дар ин замина дастгирии молиявӣ, машваратҳои коршиносӣ, рушди иқтидори идоракунӣ ва мубодилаи иттилоот бояд ҳамчун воситаҳои ба ҳам вобаста арзёбӣ шаванд. Ҳамчунин, хусусияти фаромарзии масъалаҳои об, иқлим ва амнияти экологӣ нишон медиҳад, ки танҳо барномаҳои дохилӣ барои ҳалли онҳо басанда нестанд. Ин натиҷаҳо зарурати таҳкими муколамаи бисёрҷонибаро бо нигоҳ доштани мутобиқати он ба манфиатҳои миллӣ асоснок менамоянд [70, с. 17].

Боби дуюми диссертатсия **«Дипломатияи оби Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти татбиқи ҲРУ-и СММ»** аз ду зербоб иборат буда, моҳият, ҳадаф ва вазифаҳои дипломатияи об, заминаҳои таърихӣ ва ҳуқуқии он, хусусиятҳои ташаккули ин самти сиёсати хориҷии Тоҷикистон ва нақши ташаббусҳои байналмилалии кишварро дар татбиқи Ҳадафҳои рушди устувори СММ фаро мегирад.

Дар зербоби якуми боб **«Моҳият, ҳадаф ва вазифаҳои дипломатияи оби Ҷумҳурии Тоҷикистон»** масъалаҳои назариявию мафҳумии дипломатия ва дипломатияи об дар пайванд бо таҳаввули муносибатҳои байналмилалӣ баррасӣ шудаанд. Дипломатия аз куҳантарин ва муҳимтарин ниҳодҳои ҳаёти сиёсии байналмилалӣ ба шумор меравад. Он дар ташкили робитаҳои мутақобила ва ҳамоҳанг сохтани муносибатҳои субъектҳои низоми байналмилалӣ нақши муайянкунанда дорад. Дар «Луғати дипломатӣ», ки аз луғатҳои мукаммали тахассусии ин соҳа ба ҳисоб меравад, дипломатия ҳамчун «воситаи татбиқи сиёсати хориҷии давлат тавассути намояндагиҳои расмии дипломатӣ» [19, с. 298] таъриф шудааст. Ин фаҳмиш тадбирҳо, воситаҳо ва усулҳоеро дар назар дорад, ки давлат бо истифода аз онҳо манфиатҳои миллии худро дар арсаи байналмилалӣ ифода ва ҳифз мекунад.

Дар зербоб решаҳои таърихии муносибатҳои обӣ аз замони тамаддунҳои қадим то ташаккули муносибатҳои шартномавии байнидавлатӣ пайгирӣ мегарданд. Дипломатияи об ҳамчун самти фаъолияти дипломатӣ решаҳои таърихии тулонӣ дорад. Аз ҷумла, маълумоти марбут ба муносибатҳои шаҳрҳои шумерии Лагаш ва Умма доир ба истифодаи оби дарёи Даҷла нишон медиҳад, ки захираҳои об аз нахустин мавзуъҳои музокироти дипломатӣ буданд. Пайванди дипломатия ва танзими масъалаҳои об, ба ин маъно, ҳанӯз дар марҳилаҳои аввали рушди муносибатҳои байни ҷомеаҳо ба вуҷуд омадааст. Далелҳои мазкур нишон медиҳанд, ки ҷомеаҳои қадим донишҳои ибтидоии идоракунии обро андӯхта, дар заминаи онҳо тамаддуни кишоварзиро инкишоф додаанд. Баробари пайдоиши

давлатҳо, доираи ин муносибатҳо низ васеъ шуд: истифода ва тақсими об тадриҷан аз масъалаи маҳаллӣ ба мавзуи робитаҳои байни маҳалҳо ва давлатҳо табдил ёфт.

Таҳлили мафҳуми дипломатияи об бо муқоисаи дидгоҳҳои муҳаққиқон анҷом дода шудааст. Барои дарки ин раванд муайян намудани мазмуни мафҳуми «дипломатияи об» ва заминаҳои ташаккули он зарур аст. Истилоҳи дипломатияи об («водная дипломатия», «water diplomacy» ва ё «гидродипломатия») аз нимаи дувуми садаи XX дар адабиёти таърихӣ, сиёсӣ ва байналмилалӣ мавқеъ пайдо кард. Бо ҷаҳонӣ шудани мушкилоти об ин самт дар фаъолияти дипломатӣ бештар густариш ёфт. Бо вуҷуди нав будани истилоҳ, мазмун ва решаҳои таърихии он ба даврaҳои қадим бармегарданд. Дар рисолаи доктории С.З. Қувватзода «Сиёсати об ва истифодаи самараноки захираҳои обӣ дар шароити кишварҳои Осиёи Марказӣ» ҳамин хусусият чунин баён шудааст: «мафҳуми дипломатияи об шаклан падидаи нав, вале мазмунан падидаи таърихӣ буда, он дар ҳамаи даврaҳои таърихӣ дар муносибатҳои ҷонибҳои гуногунарсаи дорои вобастагиҳо ва умумиятҳои обӣ ба таври васеъ истифода гардидааст» [34].

Заминаҳои ҳуқуқии дипломатияи об дар асоси санадҳои байналмилалӣ тавзеҳ меёбанд. Зарурати ҳамкории дипломатӣ дар соҳаи об дар як қатор конвенсияҳо ва санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ низ инъикос ёфтааст. Аз ҷумла, Конвенсия оид ба ҳифз ва истифодаи обҳои фаромарзӣ ва кӯлҳои байналмилалии Комиссияи иқтисодии СММ барои Аврупо (Конвенсияи Хелсинки, 1992) [2] заминаи ҳуқуқии ҳамкории минтақавиро оид ба захираҳои муштарак муайян мекунад. Дар он принсипи пешгирӣ, принсипи «ифлоскунанда пардохт мекунад» ва ба инобат гирифтани манфиатҳои наслҳои имрӯзаю оянда пешбинӣ шудаанд. Мутобиқи принсипи пешгирӣ, тадбирҳои ҷилавгирӣ аз ифлосшавӣ набояд ба таъхир гузошта шаванд. Заминаи дигари ҳуқуқӣ Конвенсияи СММ оид ба ҳуқуқи истифодаи ғайрикиштигардии маҷроҳои оби байналмилалӣ (1997) мебошад [3]. Принсипҳои он дар таҳияи созишномаҳои минтақавӣ ва ҳавзавӣ оид ба захираҳои об истифода мешаванд. Дар ин санад истифодаи одилона ва оқилонаи об бо уҳдадории пешгирии зарари ҷиддӣ ба давлатҳои дигар пайваст мегардад. Ин ду принсип барои танзими истифодаи муштараки об ва ташаккули заминаҳои умумии ҳуқуқии дипломатияи об аҳаммияти асосӣ доранд.

Фаъолияти дипломатияи оби Тоҷикистонро метавон дар се сатҳи ба ҳам пайваста баррасӣ кард. Сатҳи байналмилалӣ ташаббусҳои ҷаҳонии ҷумҳурӣ дар Маҷмаи Умумии СММ ва конфронсҳои

байналмилалиро фаро мегирад. Дар сатҳи минтақавӣ ҳамкорӣ бо давлатҳои Осиёи Марказӣ тавассути сохторҳои идоракунии об ва механизмҳои ҳамгироӣ амалӣ мегардад. Сатҳи дуҷониба бошад, музокирот ва созишномаҳо бо кишварҳои ҳамсояро оид ба истифодаи обҳои фаромарзӣ дар бар мегирад [69, с. 10]. Пайвастагии ин се сатҳ барои пешбурд ва ҳифзи манфиатҳои миллии Тоҷикистон дар соҳаи об имконият фароҳам меорад.

Баррасии моҳият, ҳадаф ва вазифаҳои дипломатияи оби Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон медиҳад, ки ин самт дар сиёсати хориҷии давраи соҳибистиқлолӣ аҳаммияти назаррас касб кардааст. Таҳлили луғавию методологии дипломатия робитаи ду вазифаи онро равшан намуд: ифодаю ҳимояи манфиатҳои миллӣ ва расидан ба тавофуқ миёни тарафҳои манфиатдор. Дар соҳаи об ин вазифаҳо тавассути музокирот, ҳамгироӣ ва ҳамкории ҷонибҳо барои ҳалли мусолиматомези ихтилофҳо амалӣ мегарданд. Аз ин рӯ, дипломатияи об ҳам ҷанбаҳои техникиву гидрологии ҳамкорӣ ва ҳам мазмуни сиёсиву дипломатии танзими муносибатҳоро фаро мегирад. Ҳадафҳои дипломатияи оби Тоҷикистон дар сатҳҳои стратегӣ, тактикӣ ва амалиётӣ ба ҳам пайвастаанд. Онҳо амнияти миллии обӣ, рушди гидроэнергетика, таҳкими нуфузи байналмилалӣ ва пешбурди меъёрҳои ҳуқуқии байналмилалиро дар бар мегиранд. Барои расидан ба ин ҳадафҳо шаш вазифаи асосӣ – намояндагӣ, иттилоотдиҳӣ, музокирот, пешниҳоди ташаббусҳо, ташаккули меъёрҳои ҳуқуқӣ ва ҳамкории минтақавӣ – амалӣ мешаванд. Ин вазифаҳо ҳамдигарро пурра карда, низоми ҳамоҳанги пешбурди манфиатҳои стратегии кишварро ташкил медиҳанд.

Дар зербоби дуюм **«Нақши дипломатияи оби Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти татбиқи ҲРУ-и СММ»** ҳадафҳо ва вазифаҳои амалии ин самти сиёсати хориҷӣ, пайдарҳамии ташаббусҳои обӣ ва таъсири онҳо ба рушди ҳамкориҳои байналмилалӣ таҳқиқ шудаанд. Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун кишвари дорои захираҳои бузурги обӣ дар сатҳи минтақавӣ ва байналмилалӣ дар ташаккул ва рушди дипломатияи об мавқеи муҳимро ишғол менамояд. Дар шароити муосир, ки масъалаҳои вобаста ба норасоии об, тағйирёбии иқлим, афзоиши аҳолӣ ва истифодаи ғайримуътадили захираҳои табиӣ ба мушкилоти ҷаҳонӣ табдил ёфтаанд, дипломатияи оби Тоҷикистон ҳамчун воситаи муҳимми таҳкими ҳамкориҳои байналмилалӣ ва татбиқи ҲРУ-и СММ баромад мекунад. Маҳз тавассути ташаббусҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаи об ба яке аз самтҳои афзалиятноки рӯзномаи ҷаҳонии рушд мубаддал гардид ва дар доираи

он заминаҳои сиёсӣ, ҳуқуқӣ ва ниҳодии татбиқи ҳадафҳои рушди устувор тақвият ёфтанд.

Дар таҳқиқот пешбурди ташаббусҳои обии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун раванди пайдарпайи таҳкими ҷойгоҳи масъалаҳои об дар рӯзномаи байналмилалӣ баррасӣ мешавад. Солҳо ва даҳсолаҳои байналмилалии дар муқаддима зикршударо вазифаи умумии истифодаи оқилонаи об ба ҳам мепайвандад. Барои таҳқиқот гузариш аз ҷалби таваҷҷуҳ ба об ба баррасии он дар низоми рушди устувор, пеш аз ҳама, дар робита бо ҲРУ 6, аҳаммият дорад.

Ҳадафҳои дипломатияи об дар сатҳҳои стратегӣ ва тактикӣ бо вазифаҳои рушди устувор муқоиса гардидаанд. Дар сатҳи стратегӣ таъмини амнияти миллии об ва ҳимояи ҳуқуқи кишвар ба идоракуниву истифодаи захираҳои оби худ мақоми асосӣ доранд. Ҳадафи стратегии дуюми дипломатияи оби Тоҷикистон - таъмини рушди устувори иқтисодии кишвар тавассути истифодаи оқилона ва самараноки захираи гидроэнергетикии ғании кишвар мебошад. Ҷойгир сохтани Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сафи ташаббускорон ва иштирокчиёни фаъоли сиёсати ҷаҳонии об ҳадафи сеюми стратегии дипломатияи обии кишвар мебошад. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар мақолаи дар маҷаллаи «Хроникаи Созмони Милали Муттаҳид» нашршуда аҳаммияти рӯзафзуни обро чунин баён мекунад: «Тамоюлҳои рушди ҷаҳонӣ гувоҳӣ медиҳанд, ки арзиши об дар оянда метавонад аз арзиши нафт, газ, ангишт ва дигар захираҳои барои рушди устувори кишварҳо ва минтақаҳо муҳим болотар гардад» [7].

Стратегияи миллии рушди Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 [13] робитаи ҳадафҳои дипломатияи обиро бо чор ҳадафи стратегии иқтисодии кишвар – таъмини амнияти энергетикӣ ва истифодаи самарабахши неруи барқ, раҳоӣ аз бунбасти коммуникатсионӣ ва табдил ёфтан ба кишвари транзитӣ, таъмини амнияти озуқаворӣ ва дастрасӣ ба ғизои хушсифат, инчунин вусъат додани шуғли пурмаҳсул – муайян месозад. Рушди гидроэнергетика, ки ба истиқлолияти энергетикӣ хидмат мекунад, ҳамкории байналмилалиро дар соҳаи об тақозо менамояд.

Дар зербоби шаш вазифаи асосии дипломатияи оби Тоҷикистон – намояндагӣ ва ҳифзи манфиатҳои миллӣ, мудирияти иттилоотию таҳқиқотӣ, музокирот, пешбурди ташаббусҳои байналмилалӣ, ташаккули меъёрҳои ҳуқуқии байналмилалӣ ва таъмини ҳамкории минтақавӣ – баррасӣ мешаванд. Дар таҳқиқоти гуногун нишон дода мешавад, ки мубодилаи маълумот миёни давлатҳои дорои ҳавзаи

ягонаи обӣ яке аз вазифаҳои марказии дипломатияи об аст. Ин вазифа аз зарурати амалии табодули иттилоот бармеояд: давлатҳои болооб дорои маълумоти бештар дар бораи вазъи захираҳои оби дарёҳо ҳастанд ва нашри ин маълумот барои давлатҳои поёноб ба банақшагирии беҳтари иқтисодӣ ва кишоварзӣ мусоидат мекунад.

Г.Ч. Акунова таъкид мекунад, ки «ҷузъи калидии дипломатияи муваффақонаи об дар минтақа ба назар гирифтани манфиатҳои мутақобила мебошад. Ин талаб мекунад, ки ҳамаи ҷонибҳо ба сари мизи гуфтушунид ҷалб карда шаванд ва раванди таҳияи консепсияи ягонаи идоракунии захираҳои об таъсис дода шавад» [41]. Аз ин андеша бармеояд, ки иштироки ҳама ҷонибҳо ва нигоҳ доштани тавозуни манфиатҳои онҳо мазмуни асосии вазифаи музокиротии дипломатияи обро ташкил медиҳанд. Тақвияти робитаҳои обии давлатҳои Осиёи Марказӣ вазифаи шашуми дипломатияи оби Тоҷикистон мебошад, ки ҳам мубрамият ва ҳам мураккабии хос дорад. В.А. Духовний ва ҳаммуаллифони ӯ таъкид мекунанд, ки «мушкилоти оби Осиёи Марказӣ худ аз худ мушкили норасоии об нест, балки натиҷаи маҷмуи ангезаҳои сиёсӣ, геополитикӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ мебошад» [21].

Дар диссертатсия пайдарҳамии ташаббусҳои обии Тоҷикистон ҳамчун «стратегияи ташаббусҳои пайдарпай» («cumulative initiative strategy») тавсиф шудааст. Ин таъриф ба васеъ шудани доираи вазифаҳо дар ҳар марҳила такя мекунад: аз ҷалби таваҷҷуҳ ба оби тоза дар соли 2003 – ба амалҳои дарозмуддат дар солҳои 2005–2015, густариши шарикӣ дар соли 2013 ва пайвастани истифодаи об бо рушди устувор дар даҳсолаи 2018–2028. Ташаббуси соли 2025 ин пайдарҳамиро бо масъалаҳои ҳифзи пиряхҳо дар шароити тағйирёбии иқлим пурра намуд. Ҳамин тавр, ҳар ташаббуси минбаъда дар робита бо ташаббуси пешин баррасӣ мешавад. Конфронси СММ оид ба об дар соли 2023 [4], ки бо ташаббуси муштараки Тоҷикистону Нидерландия баргузор шуд, низ ба ҳамин мантиқ мувофиқ аст. Он нахустин конфронси ҷаҳонии сатҳи баланд оид ба об пас аз соли 1977 буда, дар рушди дипломатияи оби кишвар марҳилаи муҳимро ташкил дод. Ин конфронс тасаввуроти байналмилалиро дар бораи Тоҷикистон ҳамчун «об-давлат» (water-state), яъне кишваре, ки дипломатияи он бо масъалаҳои об робитаи зич дорад, таҳким бахшид.

Дар ин зербоб Раванди оби Душанбе аз нигоҳи ташкили муколамаи доимӣ баррасӣ мешавад. Чорабиниҳои он имкон медиҳанд, ки дастрасӣ ба оби тоза, истифодаи об, хавфи офатҳои табиӣ ва таъсири иқлим дар доираи рӯзномаи умумии рушди устувор муҳокима шаванд. Ҳангоми таҳлили ин раванд робитаи муҳокимаи мунтазами

масъалаҳои мазкур бо такмили равишҳои ҳуқуқӣ, ташкилӣ ва илмии идоракунии об дар сатҳҳои миллӣ ва байналмилалӣ пайгирӣ мешавад.

Дар ҷамъбасти зербоб натиҷаҳои таҳлил вазифаи амалии дипломатияи оби Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар иҷрои ҲРУ-и СММ равшан месозанд. Дар доираи ин фаъолият масъалаҳои оби тоза ва беҳдошт, истифодаи устувори захираҳо, ҳифзи низомҳои экологии обӣ, коҳиши хавфи офатҳои табиии марбут ба об ва ҳамкории фаромарзӣ ба мавзуъҳои асосии муколамаи байналмилалӣ ворид гардиданд. Раванди оби Душанбе барои ҳамоҳангсозии кӯшишҳои давлатҳо, созмонҳои байналмилалӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ майдони доимии сиёсиву дипломатӣ фароҳам овард. Он дар идомаи муколама, тақвияти эътимод ва рушди ҳамгироии минтақавию ҷаҳонӣ нақши муҳим бозид. Мавқеи пайгиронаи Тоҷикистон нишон медиҳад, ки дипломатияи об метавонад ба рушди устувор, сулҳу субот, коҳиши нобаробарӣ ва амнияти экологӣ хидмат намояд. Ба ҳамин маъно, таҷрибаи кишвар дар шароити таҳдидҳои ҷаҳонии асри XXI ҳамчун тарҳи муассири ҳамкории байналмилалӣ арзёбӣ мешавад. Омӯзиши ин таҷриба барои такмили низоми байналмилалии идоракунии об ҳам арзиши назариявӣ ва ҳам аҳаммияти амалӣ дорад.

Дар боби сеюм **«Дурнамои дипломатияи оби Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қаринаи ҲРУ-и СММ»** ду самт пайдарпай баррасӣ шудаанд: ҳамкорӣ дар ҳифзи пиряхҳо ва фаъолияти минбаъда дар доираи даҳсолаи оби солҳои 2018–2028. Дар ҳар яке аз ду зербоб ба шароити амалисозии ташаббусҳо – қарорҳои ҳуқуқӣ, ташкили ҳамкорӣ, маблағгузорӣ ва таъминоти илмию техникӣ – таваҷҷуҳ зоҳир шудааст. Дар ин замина дурнамои фаъолияти дипломатии кишвар дар масъалаҳои амнияти обию иқлимӣ муайян гардидааст.

Дар зербоби якуми боб **«Тақвияти ҳамкориҳои байналмилалии обӣ дар самти ҳифзи пиряхҳо (2020–2025)»** асосҳои пиряхшиносӣ ва заминаҳои ҳуқуқию сиёсии ҳамкориҳои минтақавию ҷаҳонӣ баррасӣ мешаванд. Таваҷҷуҳи асосӣ ба вазъи пиряхҳои Тоҷикистон ва минтақаҳои дигари баландкӯҳ, тамоюлҳои обшавӣ, саҳми онҳо дар ташаккули захираҳои об, таъсири иқлим ва ташаббусҳои миллию байналмилалии ҳифзи пиряхҳо равона мегардад.

«Аҳаммияти пиряхҳо барои низоми гидрологии сайёра аз вазифаҳои онҳо дар танзими оби ширин, нигоҳдории мувозинати иқлимӣ ва фароҳам овардани шароити зиндагии миллиардҳо нафар бармеояд» [57]. Дар шароити гармшавии ҷаҳонӣ обшавии босуръат ва то андозае пешгӯинашавандаи онҳо таъмини оби ошомиданӣ, фаъолияти иқтисодӣ ва амнияти инсонро дар бисёр минтақаҳо халалдор месозад. Бинобар ин, омӯзиши роҳҳои таҳкими ҳамкориҳои

байналмилалии обӣ барои ҳифзи пиряхҳо дар солҳои 2020–2025 ҳам аҳаммияти илмӣ ва амалӣ дорад.

Дар зербоб нишон дода мешавад, ки аз солҳои нахустини истиқлолият масъалаи захираҳои об дар қатори афзалиятҳои стратегии сиёсати хориҷии Тоҷикистон қарор гирифт. Мавқеи роҳбарияти мамлакат бар он асос меёбад, ки афзоиши норасоии оби ширин ва хатарҳои иқлимӣ ба кишвари дорои захираҳои фаровони об имкони саҳмгузории фаъол дар ҳалли масъалаҳои байналмилалиро фароҳам меорад. Аз ибтидои солҳои 2000-ум ташаббусҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дипломатияи оби кишварро ба марҳилаи нави иштироки байналмилалӣ ворид намуданд.

Солҳои 2009–2015 дар дипломатияи оби Тоҷикистон марҳилаи муҳим ба шумор мераванд. Маҳз дар ин давра кишвар бори аввал таъсиси Бунёди байналмилалии ҳифзи пиряхҳоро пешниҳод намуд. Ташаббуси мазкур соли 2009 дар Ҳамоиши III умумиҷаҳонӣ оид ба иқлим дар Женева ва Конфронси 15-уми ҷонибҳои санади қолабии СММ оид ба тағйирёбии иқлим (КОП-15) дар Копенгаген манзур шуд. Тоҷикистон онро соли 2012 дар Конфронси «Рио+20» дар Рио-де-Жанейро такроран пеш гузошта, дастгирии бештари байналмилалиро ба даст оварад.

Муаллиф дар таҳлили раванди таҳкими ҳамкорӣ қабули қатъномаи Маҷмаи Умумии СММ аз 14 декабри соли 2022-ро марҳилаи дигар арзёбӣ менамояд: «Дар Иҷлосияи 77-уми Маҷмаи Умумии СММ қатъномаи «Соли 2025 - Соли байналмилалии ҳифзи пиряхҳо» бо ҷонибдории 153 давлати аъзо қабул шуд» [1]. Дастгирии мазкур аз дастовардҳои назарраси дипломатияи Тоҷикистон дар давраи истиқлолият ба ҳисоб рафта, ба таҳкими нуфузи байналмилалии кишвар мусоидат намуд.

Дар қатънома чор самти асосии амал пешбинӣ шудааст. Соли 2025 Соли байналмилалии ҳифзи пиряхҳо эълон мегардад ва аз ҳамин сол таҷлили ҳарсолаи Рӯзи ҷаҳонии пиряхҳо ба 21-уми март рост меояд. Ҳамчунин, таъсиси Фонди трастии мақсаднок, яъне Хазинаи байналмилалии мақсадноки эътимод барои ҳифзи пиряхҳо, дар низоми СММ таҳти ҳамоҳангии Дабири кулл дар назар дошта шудааст. Самти чорум, баргузории Конфронси байналмилалии сатҳи баланд оид ба масъалаҳои ҳифзи пиряхҳо дар шаҳри Душанбе дар соли 2025 мебошад [1].

Дар тафсири назарияи режимҳои байналмилалӣ, қатънома нишонаҳои ташаккули «режими байналмилалии ҳифзи пиряхҳо»-ро ифода мекунад. Унсурҳои он аз принсипҳои эътирофи мушкилоти

пиряхҳо ҳамчун масъалаи умумибашарӣ, меъёрҳои ҳамкорӣ ва маблағгузорӣ, қоидаҳои ташкили конфронс ва фонд, инчунин тартиботи қабули қарор ва назорат иборатанд. Аз мавқеи ниҳодгароии либералӣ, пайдоиши чунин маҷмуи унсурҳо густариши ҳамкории давлатҳоро тавассути ниҳодҳои расмии байналмилалӣ инъикос менамояд.

Дар сатҳи миллӣ Барномаи давлатии Тоҷикистон оид ба омӯзиш ва ҳифзи пиряхҳо барои солҳои 2010–2030 заминаи муҳимми ин ҳамкорӣ мебошад [9]. Барнома омӯзиши илмӣ, ташкили мушоҳидаҳои пиряхшиносӣ ва таъмини имкониятҳои техникиро ба иҷрои лоиҳаҳои байналмилалии ҳифзи пиряхҳо мепайвандад. Ҳамоҳангии барномарезии дохилӣ бо фаъолияти байналмилалӣ имкон медиҳад, ки таҷрибаи Тоҷикистон дар ҳифзи пиряхҳо ҳамчун намунаи мусбат арзёбӣ гардад. Дар Стратегияи миллии мутобиқшавӣ ба тағйирёбии иқлими Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 роҳҳои амалии посух ба паёмадҳои обшавии пиряхҳо муайян шудаанд.

Яке аз чолишҳои асосии ҳамкориҳои байналмилалии об дар самти ҳифзи пиряхҳо таъмини маблағгузорӣ мебошад. Мутахассисон ва созмонҳои байналмилалӣ ба ин тарафи мушкилот таваҷҷуҳи хосса медиҳанд, зеро бидуни иқтидори молиявии кофӣ, татбиқи ташаббусҳои ҳифзи пиряхҳо ғайриимкон мебошад. Дар ин замина, таъсиси Хазинаи байналмилалии мақсадноки эътимод барои ҳифзи пиряхҳо, ки мутобиқи қатъномаи СММ аз 14 декабри 2022 пешбинӣ шудааст, аҳаммияти хоссаи амалӣ дорад.

Дар ҷамъбасти зербоб натиҷаҳои дипломатияи оби Тоҷикистон дар солҳои 2020–2025 аз ҷанбаҳои нуфузи сиёсии байналмилалӣ, дастовардҳои ниҳодӣ, рушди ҳуқуқ ва таъсири амалӣ арзёбӣ гардидаанд. Кишвар тавонист ташаббусҳои миллии ҳифзи пиряхҳоро ба сатҳи меъёри расмии байналмилалии тасдиқнамудаи Маҷмаи Умумии СММ барорад. Натиҷаҳои ниҳодии ин давра дар таъсиси се механизми нав зоҳир мегарданд: Рӯзи ҷаҳонии пиряхҳо (21 март), Соли байналмилалии ҳифзи пиряхҳо (2025) ва Хазинаи байналмилалии мақсадноки эътимод барои ҳифзи пиряхҳо. Конфронси байналмилалии сатҳи баланд дар Душанбе низ ин маҷмуъро пурра менамояд.

Муайян кардани таъсири амалии ташаббусҳои Тоҷикистон ба вазъи пиряхҳо мушоҳида ва арзёбии дарозмуддатро талаб мекунад. Мутобиқшавӣ ва коҳиш додани гармшавии ҷаҳонӣ аз иродаи чанд давлат вобаста буда наметавонанд: бе тадбирҳои фарогири коҳиши партовҳои газҳои гулхонагӣ беҳбуди вазъи пиряхҳо имконнопазир аст. Бо вуҷуди ин, ташаббусҳои Тоҷикистон ба ташаккули иродаи сиёсии

байналмилалӣ барои иҷрои чунин тадбирҳо мусоидат мекунанд ва аз ҳамин ҷиҳат таъсири сиёсӣ доранд.

Зербоби дуюми боб **«Дурнамои ҳамкориҳои байналмилалӣ дар заминаи Даҳсолаи байналмилалии амал “Об барои рушди устувор”, солҳои 2018–2028»** ба таҳлили заминаҳои сиёсиву ҳуқуқӣ, афзалиятҳои Даҳсола, мушкилоти ҳамкориҳои обии Осиёи Марказӣ ва сенарияҳои рушди минбаъдаи онҳо бахшида шудааст. СММ ҳамчун ниҳоди марказии ҳамоҳангсозии ташаббусҳои байналмилалӣ дар соҳаи рушди устувор бо қабули Қатъномаи 71/222 аз 21 декабри соли 2016 Даҳсолаи байналмилалии амал «Об барои рушди устувор», солҳои 2018–2028-ро эълон намуд [5].

«То эълони Даҳсолаи нав ҷомеаи байналмилалӣ чанд марҳалаи ҳамкориро дар соҳаи об паси сар карда буд: Даҳсолаи байналмилалии таъминоти оби ошомиданӣ ва тоза (1981–1990), Конфронси байналмилалии об ва муҳити зист дар Дублин (1992), Дастурамали оби Рио (1992) ва Даҳсолаи «Об барои ҳаёт» (2005–2015). Бо вуҷуди ин иқдомҳо, то соли 2016 масъалаи об ҳалли пурраи худро наёфт ва баъзе ҷанбаҳои он шиддат гирифтанд. Аз ин рӯ, зарурати роҳандозии Даҳсолаи нави байналмилалӣ ба миён омад» [14].

Дар зербоб таъкид мегардад, ки чаҳорчӯбаи сиёсиву ниҳодии Даҳсоларо, пеш аз ҳама, Қатъномаи Маҷмаи Умумии СММ № A/RES/71/222 ва Нақшаи амалии СММ ҷиҳати татбиқи ҳадафҳои Даҳсолаи байналмилалии амал «Об барои рушди устувор, 2018–2028» муайян мекунанд. Дар онҳо идоракунии яклухти захираҳои об бо иштироки фарогири ҷонибҳои манфиатдор, ҳамкориҳои фаромарзӣ ва риояи баробарии гендерӣ пайваст карда шудааст. «Мубодилаи дониш, таҷриба ва технологияҳои навоварона шарти дигари истифодаи самараноки захираҳои об мебошад. Ҳамзамон, пешгирии ихтилофоти обӣ ва густариши дипломатияи об ҳамчун воситаи таъмини субот, ҳамкорӣ ва амнияти байналмилалӣ дар маркази ин афзалиятҳо қарор доранд» [76].

Хусусияти фаромарзии қисми зиёди захираҳои оби Осиёи Марказӣ боис мегардад, ки коҳиши ҳаҷми пиряхҳо ва дигаргун шудани низоми маҷрои дарёҳо ба тавозуни манфиатҳои давлатҳои минтақа бевосита таъсир расонанд. Дар дурнамои миёнамуҳлат ва дарозмуҳлат дастрасӣ ба об метавонад дар муносибатҳои байналмилалӣ, рақобатҳои геоиқтисодӣ ва таъмини амнияти минтақавӣ аҳаммияти бештар пайдо кунад. Бо ин сабаб, пайомадҳои тағйирёбии иқлим аз доираи масъалаҳои экологӣ фаротар рафта, бо сиёсати байналмилалӣ, дипломатияи об, амнияти энергетикӣ ва суботи геостратегии минтақа робитаи мустақим пайдо мекунанд.

Дар ин чаҳорчӯба, раванди тағйирёбии иқлим ва коҳишёбии захираҳои об дурнамои ҳамкориро аз ду самт метавонад тағйир диҳад. Аз як тараф, коҳиши умумии об метавонад рақобат ва танишҳои байни давлатҳоро шиддат бахшад. Аз тарафи дигар, таҳдиди умумии буҳрон метавонад ҳавасмандии кишварҳоро барои гуфтушунид ва ҳамкорӣ зиёд кунад. Вобаста ба он, ки кадом тамоюл бартарӣ пайдо кунад, оянда метавонад ё ба самти густариши бебозгашти низоъҳои обӣ ҳаракат карда, ё ба раванди оҳистаи ҳамгироии минтақавии устувор мубаддал шавад. Даҳсолаи байналмилалии об чаҳорчӯбаест, ки тамоюли дувумро тавонотар мекунад.

Ҳамзамон, дар зербоб имкониятҳои илмию технологии ҳамкорӣ муайян карда мешаванд. Яке аз самтҳои афзалиятноки ҳамкориҳои байналмилалӣ дар доираи Даҳсола истифодаи технологияҳои нави об аст. Ин, пеш аз ҳама, низоми обёрӣ, усулҳои обёрии нав ва барномаҳои идоракунии рақамии захираҳои обро дар бар мегирад. Далелҳои ҷаҳонӣ нишон медиҳанд, ки гузариш ба технологияҳои каммасрафи обӣ дар кишоварзӣ метавонад ба 30–50 дарсад кам кардани истеъмоли об дар ин соҳа мусоидат кунад.

Ба манфиати кишварҳои минтақа аст, ки нақши миёнаравӣ ва пешсафии Тоҷикистон дар пешбурди рӯзномаи оби Осиёи Марказӣ дар доираи Даҳсолаи байналмилалӣ тақвият ёбад. Таъсиси Маркази омӯзиши пиряхҳо аз иқдомҳои дорои аҳаммияти стратегии кишвар дар ин самт мебошад. Дурнамои фаъолияти марказ метавонад назорати минтақавии вазъи пиряхҳо, таҳлили маълумоти гидрологӣ ва пешгӯии захираҳои обро барои ҳамаи давлатҳои Осиёи Марказӣ фаро гирад. Аз ин рӯ, яке аз тавсияҳои муҳим ба Маркази омӯзиши пиряхҳои Тоҷикистон додани мақоми минтақавӣ ва бо иштироки молиявии ҳамаи кишварҳои минтақа таъмин намудани фаъолияти он мебошад.

Даҳсолаи байналмилалии об барои ҳамкории ин марказ бо Хадамоти ҷаҳонии мониторинги пиряхҳо (WGMS), Барномаи гидрологии байналмилалии ЮНЕСКО (IHP) ва дигар созмонҳои илмии байналмилалии соҳаи об имконият фароҳам меорад. Чунин робитаҳо метавонанд дастрасии кишварҳои минтақаро ба маълумоти илмӣ, технологияҳои зарурӣ, таҷрибаи байналмилалӣ ва дастгирии молиявӣ таъмин намоянд.

Дар дурнамо таҳкими чаҳорчӯбаи ҳуқуқии минтақавии идоракунии об метавонад нақши калидӣ дошта бошад. Таҳияи санадҳое, чун Паймони оби Осиёи Марказӣ ё Оинномаи истифодаи муштарак ва ҳифзи об дар ҳавзаҳои байнидавлатӣ имкон медиҳад, ки тартиби истифодаи захираҳо ва роҳҳои ҳалли ихтилофот равшантар муайян шаванд. Ҳангоми таҳияи чунин санадҳо таҷрибаи Иттиҳоди

Аврупо дар танзими масъалаҳои оби байнидавлатӣ, аз ҷумла, Дастурамали чаҳорчӯбавии оби Аврупо, метавонад барои Осиёи Марказӣ ҳамчун намунаи омӯзиш ва истифода хидмат намояд.

Яке аз сенарияҳои дурнамои ҳамкориҳои обии Осиёи Марказӣ идома ёфтани вазъи мавҷударо пешбинӣ мекунад. Дар ин сенария нокифоя будани ҳамоҳангсозии сиёсати обию иқлимӣ, маҳдудияти эътимоди байнидавлатӣ ва заъфи механизмҳои ниҳодии ҳамкорӣ нигоҳ дошта мешаванд. Ҳамзамон, фишорҳои демографӣ ва иқлимӣ меафзоянд. Пайвастшавии ин омилҳо метавонад дар дурнамои миёнамуҳлат рақобат барои обро шиддат бахшида, ихтилофоти геоиқтисодиро афзоиш диҳад ва сатҳи амнияти минтақавиро коҳиш диҳад.

Дар муқобили ин раванд муаллиф имкониятҳои сенарияи ҳамгироиро баррасӣ менамояд. Дар сурати гузариш ба сенарияи ҳамгироӣ, кишварҳои минтақа метавонанд то соли 2028 ба ташкили механизми ягонаи минтақавии назорати захираҳои об ва пиряхҳо, имзои Созишномаи минтақавии идоракунии муштараки захираҳои оби Амударё ва Сирдарё бо муқаррароти нав, таъсиси шабакаи минтақавии таҳқиқоти илмию технологӣ дар соҳаи обшиносӣ ва гузариш ба «иқтисоди сабз» тавассути рушди муштараки гидроэнергетика ноил гарданд. Муқаррароти нав мутобиқсозии идоракуниро ба пайомадҳои тағйирёбии иқлим дар назар доранд.

Тақвияти ҷойгоҳи дипломатияи об дар сиёсати хориҷии ҳамаи кишварҳои Осиёи Марказӣ аз шартҳои муҳимми пешбурди ин ҳамкориҳо мебошад. Дар ин робита се тадбир пешниҳод мегардад. Нахуст, дар ҳар кишвари минтақа таъсис ё таҳким додани вазорат ё идораи махсуси дипломатияи об зарур аст. Дуюм, мулоқотҳои роҳбарони олии давлатҳои Осиёи Марказӣ доир ба масъалаҳои об бояд мунтазам, ҳадди ақал соле як бор, баргузор шаванд. Сеюм, такмили малакаҳои музокира ва истифодаи имкониятҳои миёнаравии муассири байналмилалӣ метавонад ба ҳалли масъалаҳои байнидавлатии об мусоидат намояд.

Рушди минбаъдаи ҳамкориҳо дар доираи Даҳсолаи байналмилалии амал «Об барои рушди устувор, 2018–2028» ба чанд омили муайянкунанда вобаста мебошад. Омили аввал, иродаи муштараки сиёсии ҳукуматҳои Осиёи Марказӣ барои гузариш аз рақобат ба ҳамкорӣ дар масъалаҳои об аст. Омили дуюм, ҷалби пайвастаи сармояи байналмилалии молиявию технологӣ ба навсозии инфрасохтори об мебошад. Тақвияти дипломатияи обию иқлимии кишварҳои минтақа дар арсаи байналмилалӣ ва ташкили низоми

ягонаи минтақавии назорати обу пиряхҳо омилҳои дигари пешбурди ин раванд ба шумор мераванд [68, с. 12–13].

Чунин равиши маҷмуӣ ҳам барои ҳалли мушкилоти ҷорӣ ва ҳам барои рушди «иқтисоди сабз» ва пешрафти босуботи минтақа заминаи боэътимод фароҳам меорад. Самаранокии он ба тавоноии кишварҳои Осиёи Марказӣ дар сафарбар намудани захираҳои мавҷуда ва истифодаи муштараки онҳо вобаста аст. Дар сурати амалӣ гардидани ин имкониятҳо, об метавонад ба манбаи рушду шукуфоии минтақа табдил ёфта, аз шиддат гирифтани буҳрону низоъҳо пешгирӣ намояд.

ХУЛОСА

I. Натиҷаҳои асосии илмии диссертатсия

Таҳқиқи мавзуи «Ташаккули дипломатияи оби Тоҷикистон дар низоми ҲРУ-и СММ ва дурнамои он (солҳои 2003–2025)» имкон дод, ки ташаккул, инкишоф ва таҳкими дипломатияи оби Ҷумҳурии Тоҷикистон дар робита бо сиёсати хориҷии кишвар арзёбӣ гардад. Дар ин замина, нақши он ҳамчун механизми таъмини амнияти минтақавию экологӣ ва мусоидат ба рушди устувор таҳлил карда шуд. Натиҷаҳои бадастомада барои пешниҳод намудани нуктаҳои зерини хулосавӣ ва муайян кардани дастовардҳои асосии илмии диссертатсия асос мегарданд:

1. Таҳқиқ нишон дод, ки дипломатияи об дар шароити муосир вазифаҳои аз ҳамкории анъанавии соҳавӣ васеътарро иҷро мекунад. Он ба унсури стратегии сиёсати байналмилалӣ, воситаи таҳкими эътибори давлат ва механизми танзими муносибатҳои геополитикӣ дар истифодаи об табдил ёфтааст. Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун кишвари болооб бо захираҳои бузурги обӣ тавассути ташаббусҳои байналмилалии худ тарҳи нави дипломатияи обро ташаккул додааст. Асоси ин тарҳро ҳамкорӣ, эътимод, истифодаи оқилонаи сарватҳои табиӣ ва мусоидат ба татбиқи ҳадафҳои умумиҷаҳонии рушди устувор ташкил медиҳанд [1-М].

2. «Дар диссертатсия собит гардид, ки ташаббусҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ташаккули низоми нави ҳамкорӣ дар соҳаи об заминаи сиёсиву ҳуқуқӣ фароҳам овардаанд. Ба ин ташаббусҳо эълони «Соли байналмилалии оби тоза – 2003», Даҳсолаи байналмилалии амал «Об барои ҳаёт» (2005–2015), Даҳсолаи байналмилалии амал «Об барои рушди устувор» (2018–2028) ва иқдоми «Ҳифзи пиряхҳо» дохил мешаванд. Пешбурди онҳо иштироки Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар дипломатияи ҷаҳонии об фаъолтар намуда, мавқеи кишварро дар ин раванд мустаҳкам сохтааст. Ҳамзамон, ин фаъолияти ташаббускорона ба афзоиши нуфузи байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар доираи Созмони Милали Муттаҳид мусоидат кардааст» [3-М].

3. Яке аз натиҷаҳои таҳқиқ муайян намудани хусусияти бисёрсатҳии дипломатияи оби Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Ин дипломатия вазифаҳои сиёсӣ, экологӣ, иқтисодӣ, энергетикӣ ва гуманитариро ба ҳам мепайвандад. Дар сиёсати хориҷии кишвар тавассути он ҳам масъалаҳои истифодаи

захираҳои обӣ баррасӣ мешаванд ва ҳам заминаҳои суботи минтақавӣ, пешгирии низоъҳои фаромарзӣ ва тавсеаи ҳамкории байналмилалӣ тақвият меёбанд. Аз ин таҳлил бармеояд, ки об дар сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон аҳаммияти геополитикӣ пайдо кардааст. Бо ҳамин асос дипломатияи об ҳамчун яке аз самтҳои афзалиятноки фаъолияти дипломатии давлат арзёбӣ мегардад [4-М].

4. Таҳлили қойгоҳи ҲРУ-и СММ дар сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон дод, ки кишвар аз ҷумлаи аввалин давлатҳое мебошад, ки масъалаҳои об, иқлим ва ҳифзи пиряхҳоро бо ҳадафҳои умумиҷаҳонии рушди устувор пайваст намудааст. «Ҳамоҳанг сохтани ташаббусҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ин ҳадафҳо, махсусан бо ҲРУ-6 («Таъмини дастрасӣ ба об ва беҳдошт барои ҳама»), ба ташаккули механизми нави дипломатияи байналмилалӣ мусоидат кардааст. Дар чунин механизми ҳамкорӣ ҳифзи муҳити зист ва таъмини амнияти инсонӣ қойгоҳи меҳварӣ доранд» [2-М].

5. Ташаббусҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳифзи пиряхҳо дар диссертатсия ҳамчун ҷузъи муҳимми дипломатияи обу иқлим асоснок гардиданд. Дар шароити тағйирёбии иқлим ва коҳиши захираҳои пиряхӣ, иқдоми «Ҳифзи пиряхҳо» барои густариши ҳамкориҳои байналмилалӣ майдони нав фароҳам овардааст. Он масъалаи пиряхҳоро аз доираи масъалаҳои муҳити зист ба сатҳи вазифаи стратегии амнияти байналмилалӣ баровардааст. Натиҷаҳои таҳлил собит мекунанд, ки дипломатияи об ба Ҷумҳурии Тоҷикистон имкон додааст, то масъалаҳои тағйирёбии иқлим, обшавии пиряхҳо ва амнияти экологиро ба рӯзномаи сиёсии ҷаҳонӣ ворид намояд.

6. Даврабандии рушди дипломатияи оби Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2003–2025 чанд марҳалаи ташаккул ва инкишофи онро муайян менамояд. Дар марҳалаи аввал, заминаҳои консептуалӣ ва ҳуқуқии ташаббусҳои байналмилалӣ ташаккул ёфтанд. Марҳалаи дуюм, бо густариши ҳамкориҳои минтақавию байналмилалӣ алоқаманд мебошад. «Марҳалаи сеюм бошад, ҷаҳонишавии масъалаҳои об, иқлим ва пиряхҳоро дар сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон фаро мегирад. Таҳлили ин пайдарҳамӣ собит намуд, ки дипломатияи об дар сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон мақоми устувор пайдо карда, барои рушди минбаъдаи байналмилалӣ имкониятҳои васеъ дорад» [6-М].

Таҳлилҳои анҷомёфта нишон медиҳанд, ки таҷрибаи дипломатияи оби Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонад дар оянда барои рушди ҳамкориҳои байналмилалӣ дар минтақаҳои дорои захираҳои оби фаромарзӣ истифода шавад. Мавқеи геополитикии кишвар, таҷрибаи пешбурди ташаббусҳои байналмилалӣ ва сиёсати созандаи он дар соҳаи об барои таҳияи механизмҳои нави дипломатияи экологию обӣ заминаи мусоид муҳайё месозанд. Аз ин ҷиҳат, таҷрибаи Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои имконияти татбиқ дар сатҳи байналмилалӣ мебошад.

II. ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ

Дар шароити муосир масъалаҳои истифодаи оқилонаи захираҳои обӣ, тағйирёбии иқлим, ҳифзи пиряхҳо ва таъмини рушди устувор ба самтҳои муҳимми муносибатҳои байналмилалӣ ва сиёсати хориҷии давлатҳо табдил ёфтаанд. Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун яке аз ташаббускорони фаъоли масъалаҳои глобалии об дар доираи Созмони Милали Муттаҳид дар пешбурди ҳамкориҳои байналмилалии об мавқеи назаррас дорад.

Натиҷаҳои таҳқиқ нишон медиҳанд, ки таҳкими баъдии дипломатияи оби Ҷумҳурии Тоҷикистон тақозо менамояд, ки механизмҳои сиёсӣ, дипломатӣ, ниҳодӣ ва илмии ҳамкориҳои байналмилалӣ такмил дода шаванд. Дар ин замина, ҷиҳати истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқ тавсияҳои зерин пешниҳод мегарданд:

1. Таҳия ва қабули Стратегияи миллии рушди дипломатияи оби Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2040. Таъмини пайдарпайӣ ва самаранокии сиёсати хориҷии Тоҷикистон дар соҳаи обу иқлим таҳияи Стратегияи миллии рушди дипломатияи обро барои давраи то соли 2040 тақозо мекунад. Дар ин санад муайян намудани афзалиятҳои ҳамкориҳои байналмилалии обӣ, механизмҳои пешбурди ташаббусҳои ҷаҳонии кишвар, роҳҳои ҷалби шарикони рушд ва воситаҳои ҳифзи манфиатҳои миллӣ дар истифодаи захираҳои обӣ мувофиқи мақсад аст. Стратегия бояд бо санадҳои амалкунандаи стратегии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва уҳдадориҳои байналмилалии он ҳамоҳанг карда шавад.

2. Такмили механизмҳои ҳамоҳангсозии байниидоравӣ дар самти дипломатияи об. Бо мақсади баланд бардоштани самаранокии фаъолияти байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи об, таъсиси Шурои байниидоравии дипломатияи об дар назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, бо дарназардошти сохторҳои ҳамоҳангсозии мавҷуда, пешниҳод мегардад. Ба фаъолияти он ҷалб намудани намояндагони Вазорати корҳои хориҷӣ, Вазорати энергетика ва захираҳои об, Кумитаи ҳифзи муҳити зист, Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон ва дигар ниҳодҳои дахлдор мувофиқи мақсад мебошад. Вазифаҳои асосии шуро бояд ҳамоҳангсозии фаъолияти мақомоти давлатӣ, таҳияи пешниҳодҳои муштараки дипломатӣ, таъмини иштироки муассири Ҷумҳурии Тоҷикистон дар чорабиниҳои байналмилалӣ ва пайгирии иҷрои уҳдадориҳои байналмилалии кишвар дар соҳаи обу иқлим бошанд.

3. Таҳия ва татбиқи Барномаи давлатии рушди ҳамкориҳои байналмилалии об ва иқлим барои солҳои 2030–2040. Барои ба амал баровардани афзалиятҳои дипломатияи об таҳияи барномаи махсуси давлатии рушди ҳамкориҳои байналмилалии обу иқлим пешниҳод мешавад. Вазифаҳои он бояд тавсеаи робитаҳои дуҷонибаю бисёрҷониба, иҷрои лоиҳаҳои муштараки обию экологӣ, ҷалби сармоя ва технологияҳои муосирро фаро гиранд. Таҳкими ҳамкориҳои минтақавӣ дар истифодаи оқилонаи захираҳои об низ бояд дар ин барнома ҷойгоҳи муҳим дошта бошад. Аз ҷумла, муносибатҳо бо давлатҳои Осиёи Марказӣ дар идоракунии обҳои фаромарзӣ,

ҳифзи пиряхҳо ва мутобиқшавӣ ба тағйирёбии иқлим ҳамчун самти афзалиятнок муайян шаванд. Бо ин мазмун, барнома механизми амалисозии стратегияи пешниҳодшуда хоҳад буд.

4. Тақвияти заминаҳои илмӣ ва иттилоотии дипломатияи об тавассути рушди ҳамкориҳои байналмилалии таҳқиқотӣ. Аҳаммияти илмии масъалаҳои обу иқлим зарурати тақвияти муассисаҳои илмӣ ва таҳқиқотии кишварро дар омӯзиши об, пиряхҳо ва тағйирёбии иқлим ба миён мегузорад. Аз ин рӯ, таъсиси Маркази байналмилалии таҳқиқоти об, пиряхҳо ва тағйирёбии иқлим дар шаҳри Душанбе ё густариши иқтидори ниҳодҳои мавҷуда барои ҳамоҳангсозии таҳқиқоти байналмилалӣ мувофиқи мақсад мебошад. Чунин марказ бояд иҷрои лоиҳаҳои муштараки илмӣ, табодули маълумот, назорати вазъи пиряхҳо ва таҳияи тавсияҳои илмиро таъмин намояд. Натиҷаҳои фаъолияти он метавонанд ҳамчун заминаи таҳлилӣ дар қабули қарорҳои дипломатӣ истифода шаванд.

5. Такмили низоми омодасозии мутахассисон дар соҳаи дипломатияи об ва ҳамкориҳои байналмилалии обӣ. Барои таҳкими иқтидори кадрии сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷорӣ намудани барномаҳои махсуси таълимӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии кишвар тавсия мешавад. Мазмуни ин барномаҳо бояд дипломатияи об, иқлим, ҳуқуқи байналмилалии об, идоракунии обҳои фаромарзӣ ва Ҳадафҳои рушди устувори СММ-ро фаро гирад. Омӯзиши кормандони мақомоти давлатӣ ва намояндагиҳои дипломатӣ тавассути курсҳои такмили ихтисос низ зарур аст. Ҳамкорӣ бо муассисаҳои илмӣ ва созмонҳои байналмилалӣ метавонад барои рушди чунин низоми таълимӣ замина фароҳам оварад. Ин тадбирҳо сатҳи касбии мутахассисон ва самаранокии иштироки Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар музокироту равандҳои байналмилалии об баланд мебардоранд.

6. Таҳия ва пешбурди ташаббусҳои нави байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи обу иқлим барои давраи баъд аз соли 2028. Идомаи иштироки фаъоли Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳалли масъалаҳои ҷаҳонии об муайян намудани самтҳои нави фаъолияти дипломатиро тақозо мекунад. Онҳо бояд бо такя ба натиҷаҳои Даҳсолаи байналмилалии амал «Об барои рушди устувор, солҳои 2018–2028» таҳия шаванд. Пешбурди ташаббусҳо дар бораи робитаи мутақобили об, иқлим ва рушди устувор, баргузории муколамаҳои мунтазами сатҳи баланд ва такмили механизмҳои бисёрҷонибаи ҳифзи пиряхҳову захираҳои оби кӯҳӣ аз чунин самтҳо мебошанд. Ин иқдомҳо бояд ҳамкории байналмилалиро тақвият бахшида, ба татбиқи Ҳадафҳои рушди устувори СММ ва ҳифзи манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидат намоянд.

Ҳамин тариқ, татбиқи тавсияҳои пешниҳодшуда метавонад ба такмили механизмҳои сиёсӣ ва ниҳодии дипломатияи об, таҳкими ҳамкориҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон, баланд бардоштани самаранокии иштироки кишвар дар татбиқи Ҳадафҳои рушди устувори СММ ва тақвияти мавқеи он дар ҳалли масъалаҳои глобалии обу иқлим мусоидат намояд.

ИНТИШОРОТИ МУАЛЛИФ АЗ РӮЙИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

1. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон чоп шудаанд:

[1-М]. Назаров Б.Б. Эмомалӣ Раҳмон – асосгузори дипломатияи об дар минтақа ва ҷаҳон [Матн] / Б.Б Назаров. // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2023. №11(1). – С. 122-127.

[2-М]. Шарипов А.Н., Назаров Б.Б. Хусусиятҳои хоси дипломатияи оби Ҷумҳурии Тоҷикистон дар замони муосир [Матн] / А.Н. Шарипов, Б.Б. Назаров // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2024 №6 (2). – С.113-121.

[3-М]. Баҳриддинзода Б.Б. Нақш ва ҷойгоҳи Ҳадафҳои рушди устувори Созмони Милали Муттаҳид дар сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Б.Б. Баҳриддинзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2025 №3. – С. 82–87.

[4-М]. Баҳриддинзода Б.Б. Дипломатияи оби Ҷумҳурии Тоҷикистон ва нақши он дар ҳалли мушкилотҳои умумиҷаҳонии обу иқлим [Матн] / Б.Б. Баҳриддинзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2026 №4. – С. 134-141.

2. Мақолаҳо ва фишурдаҳои дар маҷмуаҳои маводи конференсияҳо нашршуда

[5-М]. Назаров Б.Б. Нақши Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун асосгузори дипломатияи оби [Матн] / Б.Б Назаров. // Маводи мизи гирди ҷумҳуриявии илмию амалӣ дар мавзуи «Сиёсати хориҷии Тоҷикистон дар шароити навини геополитикӣ ва дурнамои рушди он» бахшида ба ҷашни Истиқлолияти давлатӣ ва Рӯзи кормандони хадамоти дипломатии Ҷумҳурии Тоҷикистон (29 сентябри соли 2023). – Душанбе, ДМТ, 2023. – С. 34-44

[6-М]. Назаров Б.Б. Нақши дипломатияи об дар ҳалли мушкилоти глобалӣ [Матн] / Б.Б Назаров. // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмию амалӣ дар мавзуи «Дурнамои муносибатҳои байналхалқӣ дар қаринаи шиддати рақобатҳои муосир» (5 марти соли 2024). - Душанбе, 2024. – С. 65-74.

[7-М]. Баҳриддинзода Б.Б. Моҳият, ҳадаф ва вазифаҳои дипломатияи оби Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити муосир

[Матн] / Б.Б. Баҳриддинзода // Конференсияи байналмилалии илмӣ-амалӣ «Пиряхҳои Тоҷикистон – манбаи захираи обҳои Осиёи Марказӣ дар шароити тағйирёбии иқлим» бахшида ба «Соли 2025 Соли байналмилалии ҳифзи пиряхҳо» ва Рӯзи ҷаҳонии ҳифзи пиряхҳо. – Душанбе, 2024. – С. 347-351.

[8-М]. Баҳриддинзода Б.Б. Дипломатияи оби Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ташабусҳои байналмилалии Эмомалӣ Раҳмон [Матн] / Б.Б. Баҳриддинзода // Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзуи: «Ҳифз ва нигоҳдории пиряхҳо дар шароити тағйирёбии иқлим». - Душанбе, 2025. – С. 161–167

[9-М]. Баҳриддинзода Б.Б. Нақши дипломатияи оби Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти татбиқи ҲРУ-и СММ [Матн] / Б.Б. Баҳриддинзода // Конференсияи байналмилалии илмию-амалӣ «Ҳамкорӣ ба хотири рушди устувор: Сабз. Рақамӣ. Ҳушманд» - Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон. Душанбе, 2026. – С. 161–167

[10-М]. Шарипов А.Н., Назаров Б.Б. Роль водной дипломатии Республики Таджикистан в решении общих проблем современного мира [Текст] / А.Н. Шарипов, Б.Б. Назаров // Международный научный журнал «Вестник науки» г. Тольятти, Россия 2025. Т. 4. № 5 (86). – С. 973-984.

ТАДЖИКСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

На правах рукописи

УДК: 327.2(575.4)

БАХРИДДИНЗОДА БАХТИЁР БАХРИДДИН

СТАНОВЛЕНИЕ ВОДНОЙ ДИПЛОМАТИИ ТАДЖИКИСТАНА В СИСТЕМЕ ЦЕЛЕЙ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ОРГАНИЗАЦИИ ОБЪЕДИНЁННЫХ НАЦИЙ И ЕЁ ПЕРСПЕКТИВЫ (2003–2025 гг.)

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание учёной степени кандидата исторических наук по специальности 6.1.6. История международных отношений и внешней политики

Душанбе – 2026

Диссертация выполнена на кафедре зарубежного регионоведения Таджикского национального университета

Научный руководитель:	**Шарипов Амриддин Нуриддинович** - кандидат исторических наук, доцент, заведующий кафедрой международных отношений Таджикского национального университета
Официальные оппоненты:	**Негматова Шахноза Рузиевна** – доктор исторических наук, доцент кафедры международных отношений и дипломатии Российско-Таджикского (Славянского) университета.
	Ашуров Ардамехр Муродкулович – кандидат исторических наук, начальник управления науки и исследований Таджикского международного университета иностранных языков имени Сотима Улугзаде.
Ведущая организация:	Институт изучения проблем стран Азии и Европы Национальной академии наук Таджикистана.

Защита диссертации состоится 30 декабря 2026 года в 14:00. на заседании Диссертационного совета 6D.KOA-024 при Таджикском национальном университете (по адресу 734025, Душанбе, проспект Рудаки, 17).

Адрес: Умаров А.К. abdullo1189@mail.ru (тел.: 981-05-98-89)

С диссертацией и ее авторефератом можно ознакомиться в научной библиотеке Таджикского национального университета, а также на официальном сайте ТНУ (734025, г. Душанбе, проспект Рудаки, 17. www.tnu.tj).

Автореферат разослан «____» _____ 2026 года.

Учёный секретарь диссертационного совета,
кандидат исторических наук Умаров А.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. В период независимости одной из важнейших задач Таджикистана стало определение собственного пути развития с учётом долгосрочных целей устойчивого развития. Значительную роль в формировании этого курса сыграл Основатель мира и национального единства – Лидер нации, Президент Республики Таджикистан уважаемый Эмомали Рахмон. При становлении новой государственности цели устойчивого развития служат ориентиром для согласования общественных интересов и потребностей. Республика Таджикистан как полноправный участник международных отношений сотрудничает с международными организациями для достижения этих целей и расширяет партнёрство по вопросам глобального и регионального развития.

Проблемы устойчивого развития стали предметом теории международных отношений и дипломатической практики во второй половине XX века. Государства начали выдвигать совместные и самостоятельные инициативы по вопросам глобального развития. Для Таджикистана содействие устойчивому развитию мира стало одним из внешнеполитических приоритетов. Страна активно участвует в продвижении международных программ в этой области. Водные и климатические кризисы начала XXI века побудили её предложить собственные пути решения этих проблем. В выступлении на мероприятии «Вода и Навруз – два источника жизни человечества» Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон отметил значение принятых по инициативе страны решений ООН о Международном годе пресной воды (2003), Международном годе водного сотрудничества (2013) и десятилетиях «Вода для жизни» (2005–2015) и «Вода для устойчивого развития» (2018–2028). Он также выразил признательность за поддержку инициатив об объявлении 2025 года Годом сохранения ледников, установлении Всемирного дня ледников и создании Целевого фонда защиты ледников [15].

Водные и климатические угрозы затрагивают одновременно несколько государств, поэтому преодоление их последствий требует международного согласования. Для Таджикистана работа в ООН связывает решение собственных проблем развития с участием в общих программах – сначала в достижении Целей развития тысячелетия, затем Целей устойчивого развития. Выдвигая предложения на международных и региональных

площадках, страна участвует в определении направлений такого сотрудничества.

Актуальность исследования определяется следующими обстоятельствами.

1. Управление водными ресурсами и их эффективное использование стали приоритетными вопросами мировой политики. Изменение климата, рост населения и потребности в природных ресурсах, а также задачи экологической безопасности усиливают значение воды для устойчивого развития и международной стабильности. Изучение опыта Таджикистана позволяет оценить возможности водной дипломатии как средства международного сотрудничества в решении этих проблем.

2. В 2003–2025 гг. Республика Таджикистан укрепила свои политические и дипломатические позиции в мировой водной повестке посредством продвижения водных инициатив. Объявление Международного года пресной воды (2003), Международного десятилетия действий «Вода для жизни» (2005–2015), Международного года водного сотрудничества (2013) и Международного десятилетия действий «Вода для устойчивого развития» (2018–2028) стало результатом выдвижения и последовательного продвижения этих инициатив. В совокупности они свидетельствуют о становлении особого направления дипломатии Таджикистана, изучение которого имеет значение для научных исследований и развития теории современной дипломатии.

3. Особое значение имеет связь водной дипломатии с достижением Целей устойчивого развития Организации Объединённых Наций (далее – ЦУР ООН). Принятие Повестки дня в области устойчивого развития на период до 2030 года, включая ЦУР 6 о доступе к воде и санитарии, усилило потребность в дипломатическом согласовании национальных и международных интересов в управлении водными ресурсами. Опыт Таджикистана позволяет изучить вклад дипломатии в достижение этих целей. В том же выступлении Эмомали Рахмон выразил уверенность, что реализация водного десятилетия и других глобальных целей в области воды будет сопровождаться расширением сотрудничества государств в рациональном использовании природных ресурсов и охране окружающей среды [15].

4. Нарастание экологических и климатических угроз требует укрепления международного сотрудничества. Особую тревогу

вызывают ускоренное таяние ледников, сокращение запасов пресной воды и риск межгосударственных разногласий по поводу использования трансграничных водных ресурсов. Поэтому изучение водной дипломатии Таджикистана как средства развития диалога, сотрудничества и доверия между государствами отвечает потребностям современных международных отношений.

5. Более чем двадцатилетний опыт продвижения глобальных водных инициатив Таджикистана требует оценки их политических и дипломатических результатов, выявления достижений, нерешённых проблем и дальнейших приоритетов. Основатель мира и национального единства – Лидер нации, Президент Республики Таджикистан уважаемый Эмомали Рахмон отмечает: «Отрадно, что глобальные инициативы Таджикистана на протяжении двух десятилетий объединяют государства – члены ООН и другие заинтересованные стороны для обсуждения мировых водных проблем и поиска путей их решения» [73]. Возрастающая роль страны в международной водной дипломатии нуждается в научном осмыслении.

6. В 2003–2025 гг. Таджикистан посредством водной дипломатии привлекал внимание международного сообщества к глобальному водному кризису и способам его преодоления в контексте ЦУР ООН. Необходимость изучить предпосылки, этапы и результаты этой деятельности определяет научную значимость темы «Становление водной дипломатии Таджикистана в системе Целей устойчивого развития Организации Объединённых Наций и её перспективы (2003–2025 гг.)».

Связь водных проблем с изменением климата и задачами устойчивого развития повышает значение дипломатии в согласовании интересов государств. За последние два десятилетия Таджикистан, обладающий значительными водными ресурсами, укрепил свои международные позиции и внёс вклад в формирование мировой водной повестки. Изучение этапов становления, особенностей, основных направлений и перспектив его водной дипломатии в 2003–2025 гг. позволяет расширить исторические знания о международных отношениях и внешней политике. Результаты исследования могут быть использованы при совершенствовании внешнеполитического курса страны и определении приоритетов её международной деятельности.

Степень изученности темы. Вода занимала центральное место в истории таджикской государственности. В период независимости

водная дипломатия стала важным инструментом внешней политики Таджикистана. Отечественные и зарубежные исследователи посвятили многочисленные работы водной политике страны, этапам становления её водной дипломатии, двустороннему и многостороннему сотрудничеству в достижении ЦУР ООН. Отдельное внимание уделяется инициативам Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона в области воды и климата и решению водных проблем в контексте устойчивого развития. Эти исследования представлены монографиями, научными сборниками, диссертациями, статьями и аналитическими докладами. Использованная в диссертации научная литература разделена на четыре группы.

К первой группе отнесены книги и труды отечественных учёных, непосредственно посвящённые исследованию водной политики Республики Таджикистан, роли водного фактора во внешней политике страны и становлению водной дипломатии Таджикистана в период независимости. К ним относятся работы Б. Гафурова, Э.С. Насриддинзода, С.З. Кувватзода, А.Н. Шарипова, Х.А. Одинаева, К.Х. Рахимова, С.Ф. Абдуллаева, В.А. Маслова, С.А. Солиходжаевой, А.Р. Нематова, С.Д. Махкамбоева, Т.Н. Назарова, Ф. Курбонализода, О.С. Муминзода, Х. Насруллоева, Ф. Н. Салимова и других исследователей [17; 22; 26; 40; 43; 52; 56; 57; 58; 59; 60; 61; 62; 63; 64; 65; 67; 68; 69; 70; 71; 72; 77].

В работах этих авторов водная политика Республики Таджикистан рассматривается с экономической, политической, правовой, экологической и международной точек зрения. Особое внимание уделяется использованию трансграничных водных ресурсов, значению водного фактора для обеспечения национальных интересов и становлению водной дипломатии в период независимости. Эти исследования составляют теоретическую, методологическую и практическую основу изучения водной дипломатии Таджикистана.

В частности, фундаментальный труд Б. Гафурова «Таджики. Древнейшая, древняя, средневековая и новая история», хотя и не посвящён непосредственно водной дипломатии, имеет теоретическое значение для понимания исторической роли воды в становлении таджикской цивилизации, развитии государственности и региональных отношений [17].

Важный вклад в разработку теоретических основ водной дипломатии в Таджикистане внесли труды С.З. Кувватзода. В своей

монографии он рассматривает водную политику как составную часть внешней политики Республики Таджикистан и анализирует роль международных инициатив страны в формировании мировой водной повестки. Автор раскрывает понятие водной дипломатии, её принципы, механизмы и основные направления. Научное значение его работ состоит в разработке понятийного аппарата водной дипломатии и подходов к использованию водного фактора как инструмента «мягкой силы» [22].

Работы Х. Одинаева посвящены преимущественно экономическим и институциональным аспектам управления трансграничными водными ресурсами. Автор изучает бассейновое управление, интеграцию стран Центральной Азии в водно-энергетической сфере, механизмы экосистемной компенсации и способы повышения эффективности водопользования. Он обосновывает необходимость перехода от отраслевого подхода к интегрированному управлению водными ресурсами, укрепления регионального сотрудничества и разработки механизмов согласования интересов государств, расположенных в общих речных бассейнах. В его трудах вода рассматривается как экономический ресурс и как важный фактор региональной стабильности и межгосударственного сотрудничества [62; 63; 64].

К. Рахимов исследует глобальные инициативы Таджикистана в рамках ООН. По его оценке, инициативы в области воды, климата и охраны окружающей среды способствуют формированию новой системы международного сотрудничества и укрепляют позиции страны в многосторонней дипломатии. Значение этой работы состоит в оценке вклада Таджикистана в достижение ЦУР и влияния его водных инициатив на глобальное управление [67].

А.Н. Шарипов рассматривает водную дипломатию как одно из важных направлений внешней политики Республики Таджикистан, обосновывая её роль в укреплении международного авторитета страны, продвижении национальных интересов и расширении многостороннего сотрудничества. По его мнению, глобальные водные инициативы Таджикистана, выдвинутые в рамках ООН, способствовали формированию новой системы международного сотрудничества в области рационального и устойчивого использования водных ресурсов.

А.Н. Шарипов анализирует сущность и содержание водной дипломатии как важного инструмента «мягкой силы» и подчёркивает, что Республика Таджикистан, используя

значительный потенциал своих водных ресурсов, смогла включить в глобальную повестку вопросы воды, сохранения ледников и изменения климата. Автор рассматривает водную дипломатию как механизм согласования национальных и международных интересов в обеспечении водной безопасности и устойчивого развития [72].

Исследования Э. Насриддинзода посвящены вопросам сохранения ледников, правовым и стратегическим основам их использования. Автор рассматривает ледники Таджикистана как глобальный стратегический ресурс и обосновывает необходимость формирования международных механизмов их охраны и мониторинга [57].

В исследованиях Ф.Н. Салимова важное место занимает связь водной дипломатии с национальными интересами, двусторонним сотрудничеством и региональной безопасностью. В них рассматриваются глобальные водные инициативы Таджикистана, стратегическое сотрудничество Таджикистана и Узбекистана, а также способы предупреждения водных и климатических рисков [70, с. 17; 69, с. 10; 68, с. 12–13].

Вторую группу использованной литературы составляют труды зарубежных учёных, в которых исследуются преимущественно теоретические аспекты водной политики, сотрудничество государств в водной сфере, состояние использования водных ресурсов в Центральной Азии, глобальные водные проблемы и водный фактор в системе ЦУР ООН. Особое значение имеют труды В. Каширина, В.Г. Литуева, В.И. Данилова-Данильяна, К.С. Лосева, В.А. Духовного, В.И. Соколова, Ю.Х. Рысбекова, К.Л. Валентини, Э.Э. Оролбаева, А.К. Абылгазиевой, О.А. Бояркиной, А.Б. Лихачевой, Г.Ч. Акуновой, Д.Р. Зиганшиной, П. Глейка, М. Фалкенмарк, Т.А. Вольфа и других исследователей [16; 18; 20; 23; 24; 27; 33; 36; 38; 41; 44; 75; 80; 83].

В. Каширин в своих трудах рассматривает воду как экономический, политический и стратегический ресурс. По его мнению, в современных условиях водный вопрос стал одним из важных направлений геополитики и может непосредственно влиять на безопасность, экономику и внешнюю политику государств [23; 24].

В.Г. Литуев исследует теоретические аспекты гидрополитики и подчёркивает, что в современных условиях водную политику следует изучать как составную часть геополитики и национальной безопасности [36].

В.И. Данилов-Данильян и К.С. Лосев анализируют водопотребление с экологической, экономической, социальной и политической точек зрения. Авторы полагают, что водные проблемы не ограничиваются природной сферой, а тесно связаны с экономическим развитием, социальной справедливостью и политическим управлением [18].

В.А. Духовный и В.И. Соколов анализируют опыт Центральной Азии в интегрированном управлении водными ресурсами и подчёркивают, что решение водных проблем региона невозможно без межгосударственного сотрудничества, бассейнового управления и согласования интересов стран верхнего и нижнего течения рек [20].

Ю.Х. Рысбеков в своих трудах исследует политические и правовые вопросы использования трансграничных водных ресурсов. По его мнению, предотвращение водных разногласий в различных регионах зависит от формирования правовых и дипломатических механизмов сотрудничества государств [27].

К.Л. Валентини, Э.Э. Оролбаев и А.К. Абылгазиева анализируют состояние водных ресурсов, проблемы их распределения и использования в Центральной Азии [16]. Авторы считают водный вопрос одним из основных факторов устойчивого развития и региональной безопасности.

О.А. Бояркина исследует потенциальные конфликты в сфере водопользования и подчёркивает необходимость развития водной дипломатии и переговорных механизмов для их предотвращения [33].

М. Фалкенмарк анализирует глобальную проблему нехватки воды и показывает, что водный дефицит является одной из серьёзных угроз устойчивому развитию, продовольственной безопасности и социальной стабильности [80].

Третью группу составляют диссертации и авторефераты отечественных и зарубежных исследователей, в том числе С.З. Кувватзода, Т.А. Аджиева, Р.М. Аминджонова, О.А. Бояркиной, У.О. Кимсанова, А.Б. Лихачевой, М.С. Мавлони и других авторов [30; 31; 33; 34; 35; 37; 39].

Особое теоретическое и методологическое значение имеет докторская диссертация С.З. Кувватзода «Водная политика и эффективное использование водных ресурсов в условиях стран Центральной Азии». Автор рассматривает водную политику как самостоятельное направление государственной политики и важный

фактор национальной и региональной безопасности. Он анализирует её формирование и осуществление в странах Центральной Азии в условиях изменения климата, роста потребности в воде и развития региональной интеграции [34]. По мнению исследователя, эффективно использовать трансграничные водные ресурсы можно лишь при согласовании интересов государств региона, совершенствовании водной дипломатии и укреплении многостороннего сотрудничества.

О.А. Бояркина исследует политические и геополитические предпосылки возможных конфликтов из-за использования трансграничных водных ресурсов. Автор отмечает, что при нарастающем дефиците воды и изменении соотношения интересов стран верхнего и нижнего течения рек особое значение приобретают правовые и дипломатические способы регулирования водных отношений [33].

В автореферате диссертации А.Б. Лихачевой дефицит воды рассматривается как новый фактор, влияющий на международные отношения. По мнению автора, ограниченность водных ресурсов может менять внешнеполитические приоритеты государств, усиливать геополитическую конкуренцию и способствовать возникновению новых форм сотрудничества [37].

М.С. Мавлони анализирует в своей монографии управление водными ресурсами региона, согласование интересов стран Центральной Азии и совершенствование использования трансграничных водных ресурсов [25]. Основой устойчивого развития региона автор считает применение принципов интегрированного управления водными ресурсами и укрепление регионального сотрудничества.

Обзор работ отечественных и зарубежных исследователей показывает, что водная политика, водная дипломатия, водная безопасность и использование трансграничных водных ресурсов Центральной Азии занимают важное место в современных исследованиях. Рассмотренные труды позволяют обосновать необходимость комплексного изучения становления и развития водной дипломатии Таджикистана в контексте ЦУР ООН.

Четвёртую группу составляют научные статьи, опубликованные в отечественных и зарубежных рецензируемых научных журналах. Основное внимание в них уделяется развитию и укреплению водной дипломатии во внешней политике Республики Таджикистан и инициативам Президента Республики Таджикистан

в области воды и климата, направленным на достижение ЦУР ООН. Здесь следует назвать работы С.Ф. Абдуллаева, В.А. Маслова, Г.Ч. Акуновой, А.А. Аламшозода, Т.А. Ганиева, З.В. Кобулиева, С.З. Кувватзода, Е.И. Левиной и Х.А. Одинаева [40; 41; 42; 43; 45; 46; 47; 48; 49; 50; 51; 53; 54; 55; 56; 64].

Связь исследования с научными программами и темами. Диссертационное исследование выполнено в рамках научно-исследовательской темы кафедры зарубежного регионоведения факультета международных отношений Таджикского национального университета на 2021–2025 годы. По своему содержанию диссертация также соответствует тематике, предусмотренной постановлением Правительства Республики Таджикистан от 26.09.2020 № 503 «О приоритетных направлениях научных и научно-технических исследований в Республике Таджикистан на 2021–2025 годы».

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель исследования – выявить исторические и политические предпосылки становления водной дипломатии Таджикистана в контексте ЦУР ООН на материале 2003–2025 гг. и определить перспективы её развития.

Задачи исследования. Для достижения поставленной цели решены следующие задачи:

– изучить ЦУР ООН и возможности их достижения в Республике Таджикистан;

– рассмотреть международное сотрудничество Республики Таджикистан в достижении ЦУР ООН;

– раскрыть сущность, цели и задачи водной дипломатии Республики Таджикистан;

– определить роль водной дипломатии Республики Таджикистан в достижении ЦУР ООН;

– изучить возможности укрепления международного водного сотрудничества в области сохранения ледников в 2020–2025 гг.;

– определить перспективы международного сотрудничества в рамках Международного десятилетия «Вода для устойчивого развития» на 2018–2028 годы.

Объект исследования – становление водной дипломатии Таджикистана в контексте ЦУР ООН в 2003–2025 гг. и перспективы её дальнейшего развития.

Предмет исследования – особенности и основные проблемы становления водной дипломатии Таджикистана, её приоритетное

значение в контексте ЦУР ООН и перспективы осуществления международных инициатив страны.

Этапы, место и период проведения исследования (хронологические рамки исследования). Работа выполнена на кафедре зарубежного регионоведения Таджикского национального университета в 2021–2025 гг. Исследование охватывает 2003–2025 гг. и посвящено истории становления и состоянию водной дипломатии Таджикистана, её развитию в контексте ЦУР ООН и дальнейшим перспективам. Рассмотрены также концептуальные основы ЦУР и способы их достижения. В работе показано, как Таджикистан, учитывая сложность глобальных проблем, использовал сотрудничество в их решении для развития региональной и международной интеграции.

Теоретические и методологические основы исследования. Теоретическая часть работы посвящена водной дипломатии и её месту во внешней политике Республики Таджикистан. В ней рассматриваются исторические предпосылки возникновения и становления водной дипломатии, её понятие, сущность и особенности. Анализируются влияние водного фактора на межгосударственные, региональные и международные отношения, последствия водных проблем для глобальной безопасности и возможности интеграции в водной сфере.

В работе применены исторический, системный, сравнительный, институциональный, междисциплинарный и общелогические методы, а также анализ и синтез. Исторический метод позволил проследить становление и развитие водной дипломатии Таджикистана в 2003–2025 гг.: от инициативы проведения Международного года пресной воды до объявления Международного года сохранения ледников. С помощью системного метода водная дипломатия рассмотрена как часть внешней политики страны и средство содействия достижению ЦУР ООН, прежде всего ЦУР 6, связанной с доступом к воде и санитарии. Сравнительный метод использован для сопоставления содержания, целей и результатов международных водных инициатив Таджикистана, в том числе десятилетий «Вода для жизни» и «Вода для устойчивого развития», и выявления их общих черт и различий.

Институциональный метод позволил определить роль Генеральной Ассамблеи Организации Объединённых Наций (далее – ГА ООН), специализированных учреждений ООН и

государственных органов Республики Таджикистан в продвижении водной дипломатии. Анализ и синтез применены при изучении резолюций ООН, официальных документов, выступлений руководства страны, статистических материалов и научных трудов, а также при обобщении и систематизации полученных результатов. Индукция, дедукция, абстрагирование и обобщение использованы для выявления закономерностей развития водной дипломатии, оценки её достижений и перспектив. Междисциплинарный подход позволил рассмотреть во взаимосвязи её политические, правовые, экологические и экономические аспекты, а также вопросы безопасности. Совместное применение этих методов обеспечило комплексное изучение водной дипломатии в её историческом развитии, определение её основных элементов и места в системе ЦУР ООН.

Источниковая и информационная база исследования включает три группы материалов.

Первую группу составляют официальные документы и нормативные правовые акты, в том числе «Государственная программа по изучению и сохранению ледников Таджикистана на 2010–2030 годы», «Среднесрочная программа развития Республики Таджикистан на 2016–2020 годы», «Рио-де-Жанейрская декларация по окружающей среде и развитию» (1992), «Водный кодекс Республики Таджикистан», «Рамочная конвенция ООН об изменении климата», «Конвенция ООН о праве несудоходного использования международных водотоков», «Конвенция ООН по водным ресурсам», материалы Конференции ООН по всеобъемлющему среднесрочному обзору хода осуществления Международного десятилетия действий «Вода для устойчивого развития», 2018–2028 годы, резолюция Генеральной Ассамблеи ООН «2025 год – Международный год сохранения ледников» и другие документы.

Вторую группу составляют речи, выступления и ежегодные послания Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона.

Третья группа включает материалы официальных сайтов отечественных и зарубежных средств массовой информации, различные статистические данные, исследования и другие материалы.

Научная новизна исследования связана с изучением способов интеграции государств в водной сфере. Потребность в ней возрастает по мере усложнения глобальных водных проблем. Вместе с тем целостная концепция развития такого взаимодействия ещё недостаточно разработана как в политической науке, так и в практике международных отношений.

Основные положения научной новизны исследования состоят в следующем:

1. Проанализированы теоретические и практические основы достижения Целей устойчивого развития ООН в Республике Таджикистан, установлена их связь с приоритетами национального развития и внешнеполитическими интересами страны.

2. Определены направления и механизмы международного сотрудничества Республики Таджикистан в достижении ЦУР ООН, оценена роль международных организаций и партнёров по развитию в их реализации.

3. Исследованы сущность, цели и особенности становления водной дипломатии Республики Таджикистан, обосновано её значение как средства защиты национальных интересов и развития международного сотрудничества.

4. Определена роль водной дипломатии Республики Таджикистан в достижении ЦУР ООН, прежде всего шестой цели, оценено влияние международных инициатив страны на укрепление водной безопасности и многостороннего сотрудничества.

5. Проанализировано значение международных инициатив Республики Таджикистан в области сохранения ледников, обоснована их роль в укреплении международного водно-климатического сотрудничества и достижении ЦУР ООН.

6. Определены приоритеты и перспективы международного сотрудничества Таджикистана в рамках Международного десятилетия действий «Вода для устойчивого развития», 2018–2028 годы. На основе этого анализа уточнены возможности дальнейшего развития водной дипломатии и укрепления международного положения страны.

Основные положения, выносимые на защиту:

1. Установлено, что водная дипломатия Республики Таджикистан в 2003–2025 гг. развивалась последовательно, опираясь на политические, правовые и институциональные основы. Историко-политический анализ позволил выделить три этапа. На первом этапе (2003–2012 гг.) водные вопросы были включены в

международную повестку и заложены основы водной дипломатии. На втором (2013–2017 гг.) водное сотрудничество стало рассматриваться в связи с целями устойчивого развития, что расширило содержание водной дипломатии. На третьем этапе (2018–2025 гг.) укрепились её институциональные механизмы в системе ЦУР ООН, получил развитие Душанбинский водный процесс и возросла роль Таджикистана в формировании мировой водной повестки. Предложенная периодизация позволяет рассматривать международные инициативы страны как взаимосвязанные элементы единой дипломатической стратегии.

2. Водная дипломатия обоснована как особое направление внешней политики. Показано, что она позволяет использовать общие водные проблемы для развития сотрудничества, укрепления доверия и достижения устойчивого развития. Трансграничные водные ресурсы связывают интересы государств, однако изменение климата, рост населения, неравный доступ к воде и недостатки управления могут обострять противоречия между ними. Основу межгосударственного партнёрства создают справедливое и рациональное водопользование, предотвращение значительного ущерба, обмен данными, совместное планирование и переговоры. В исследовании водная дипломатия определяется как совокупность политических, правовых, переговорных и институциональных средств согласования интересов государств, направленных на обеспечение водной безопасности и достижение ЦУР ООН, прежде всего ЦУР 6.

3. Установлено, что модель водной дипломатии Таджикистана объединяет четыре элемента: международные нормотворческие инициативы, многостороннюю дипломатию в ООН, проведение конференций в рамках Душанбинского водного процесса и региональный диалог по трансграничным водам. Принятие глобальных инициатив страны, проведение конференций высокого уровня в Душанбе, объявление Международного десятилетия действий «Вода для устойчивого развития» на 2018–2028 годы и сопредседательство Таджикистана на Конференции ООН по водным ресурсам 2023 года расширили его участие в формировании мировой водной повестки. Душанбинский водный процесс связывает национальный, региональный и международный уровни сотрудничества. Он стал устойчивым механизмом обсуждения прогресса по ЦУР 6, развития многостороннего партнёрства и принятия практических обязательств в водной сфере.

4. Обоснована необходимость после 2023 года уделять больше внимания практическим результатам водной дипломатии Таджикистана, предупреждению рисков и оценке прогресса по измеримым показателям ЦУР. Предложенная научно-практическая модель предусматривает согласование национальных и региональных водных программ с показателями ЦУР 6. Она включает постоянный обмен данными, совместный мониторинг трансграничных вод и ледников, учёт взаимосвязи воды, энергетики, продовольствия и окружающей среды, развитие систем раннего предупреждения о гидрологических угрозах, привлечение международного финансирования и укрепление научной и ледниковой дипломатии. Реализация этой модели может усилить позиции Таджикистана в решении глобальных водных проблем, повысить водную безопасность, способствовать предупреждению разногласий и выполнению обязательств по ЦУР ООН. Принятая в 2022 году резолюция ГА ООН об объявлении 2025 года Международным годом сохранения ледников рассматривается в пределах исследуемого периода как основа дальнейшего развития водно-климатической дипломатии.

Теоретическая и научно-практическая значимость исследования. Изменение климата, нехватка воды и усложнение межгосударственных отношений повышают значение исследований водной дипломатии. Их результаты могут использоваться при разработке специальных учебных курсов по водной дипломатии, конфликтам в водной сфере и интегрированному управлению водными ресурсами. Такие курсы необходимы для подготовки и повышения квалификации специалистов в области международных отношений, охраны окружающей среды и внешней политики.

Результаты диссертации могут служить научной основой для разработки государственных программ, концепций и стратегий в области водной политики и дипломатии, национальной и геополитической безопасности, защиты национальных интересов. Стратегическое и геополитическое значение воды требует учитывать в государственной водной политике экономические и политические задачи, а также вопросы безопасности. Исследование водной дипломатии позволяет обосновать способы согласования интересов стран при распределении водных ресурсов и организации сотрудничества.

Выводы и рекомендации исследования могут быть использованы при подготовке межгосударственных и региональных соглашений и договоров. Разработка их положений требует учёта норм международного права, опыта водных конфликтов и принципов справедливого распределения воды. Предложенные в научных исследованиях рекомендации могут способствовать укреплению правовых основ таких соглашений.

Материалы исследования могут использоваться при подготовке докладов, официальных выступлений, научных статей, магистерских, кандидатских и докторских диссертаций. Теоретические и практические результаты работы, рассмотренные модели и опыт различных стран могут стать основой для дальнейших исследований.

Практическая значимость работы связана прежде всего с решением межгосударственных и региональных вопросов доступа к воде, её распределения и устойчивого использования. Научные данные и выводы могут помочь участникам переговоров обосновать свои позиции и достичь устойчивых договорённостей. Они также применимы при разработке региональных направлений государственной водной политики и организации совместной деятельности.

Степень достоверности результатов исследования. Достоверность результатов обоснована точностью данных, достаточным объёмом изученных материалов и их научной обработкой, а также объёмом публикаций автора. Выводы и рекомендации опираются на анализ теоретических и эмпирических результатов, отражённых в публикациях автора.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Диссертационное исследование соответствует специальности 6.1.6 – История международных отношений и внешней политики (исторические науки), утверждённой Высшей аттестационной комиссией при Президенте Республики Таджикистан.

Личный вклад соискателя учёной степени. На основе научной литературы и других источников автор проследил историю возникновения и становления водной дипломатии, проанализировал роль воды в межгосударственных, региональных и международных отношениях и влияние водных проблем на эти отношения. Соискатель систематизировал знания о водной дипломатии и разработал рекомендации по укреплению международной интеграции в водной сфере.

Личный вклад соискателя отражён в научной новизне работы, положениях, выносимых на защиту, опубликованных статьях и докладах на республиканских и международных конференциях, а также в разработанных учебных программах, модулях и курсе лекций для высшей школы.

Апробация и внедрение результатов диссертации. Диссертация обсуждена на заседании кафедры зарубежного регионоведения Таджикского национального университета, её научные результаты одобрены. Диссертация признана завершённой научной работой и рекомендована к защите.

Результаты исследования используются в учебном процессе. Основные положения диссертации отражены в статьях автора. Отдельные вопросы и выводы представлены в докладах на республиканских и международных конференциях.

Публикации по теме диссертации. Результаты исследования отражены в 10 научных статьях: 4 опубликованы в рецензируемых журналах, рекомендованных Высшей аттестационной комиссией при Президенте Республики Таджикистан, 5 – в материалах республиканских и международных научно-практических конференций, 1 – за рубежом.

Структура и объём диссертации. Диссертация состоит из списка сокращений, введения, общей характеристики исследования, трёх глав, включающих шесть параграфов, заключения и списка литературы. Общий объём диссертации составляет 183 страницы компьютерного текста.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ДИССЕРТАЦИИ

Введение объясняет выбор темы и её место среди существующих исследований. Общая характеристика раскрывает исследовательский замысел: поставленные вопросы, границы работы, методы и источники. Здесь же представлены научная новизна, положения для защиты и возможности применения результатов. Сведения о личном вкладе соискателя, апробации, публикациях и соответствии специальности дополняют эту характеристику; структура и объём работы указаны выше.

Первая глава диссертации **«Место ЦУР ООН во внешней политике Республики Таджикистан»** объединяет два параграфа. Рассмотрение концепции устойчивого развития и её истории служит основой для анализа того, как Таджикистан соотносит национальные приоритеты с международными обязательствами. Далее исследуются правовые и организационные условия выполнения ЦУР, участие

внешних партнёров и место водных инициатив страны в этом сотрудничестве.

В первом параграфе **«ЦУР ООН и пути их достижения в условиях Республики Таджикистан»** раскрываются понятия «развитие» и «устойчивое развитие», прослеживается становление концепции устойчивого развития. Рассмотрены содержание ЦУР и особенности их достижения на национальном уровне. В трактовке устойчивого развития подчёркиваются его поступательный и долгосрочный характер.

Публикация доклада Международной комиссии ООН по окружающей среде и развитию способствовала распространению термина «устойчивое развитие» (sustainable development) в международной политике, экономике, научной и практической деятельности [84]. Эта комиссия известна как «Комиссия Брундтланд» – по имени её председателя Гру Харлем Брундтланд. В докладе 1987 года «Наше общее будущее» («Our Common Future») предложено следующее определение: «развитие, удовлетворяющее потребности нынешнего поколения без ущерба для способности будущих поколений удовлетворять собственные потребности» [84, с. 43].

При рассмотрении историко-политических основ ЦУР ООН ключевое значение имеет резолюция ГА ООН A/RES/70/1 от 25 сентября 2015 года, которой принят документ «Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года» [8]. Он включает 17 Целей устойчивого развития и 169 задач. Для отслеживания и оценки их выполнения предусмотрена система из 232 показателей. Повестка-2030 имеет более широкий и универсальный охват, чем Цели развития тысячелетия (2000–2015). Последние были ориентированы преимущественно на проблемы развивающихся стран, тогда как ЦУР адресованы всем государствам, включая промышленно развитые. С их принятием концепция устойчивого развития получила дальнейшее институциональное закрепление и стала одним из ключевых направлений мировой политики и международного сотрудничества.

Основной стратегической базой достижения ЦУР в Таджикистане является «Национальная стратегия развития Республики Таджикистан на период до 2030 года» [13]. Этот документ утверждён в 2016 году, после принятия ООН Повестки-2030, и определяет четыре стратегические цели страны: обеспечение энергетической безопасности и эффективного использования электроэнергии; выход из коммуникационного тупика и превращение страны в транзитную; обеспечение продовольственной безопасности

и доступа к качественному питанию; расширение продуктивной занятости. Между этими национальными приоритетами и глобальными целями существует прямая связь: первая цель соответствует ЦУР 7, вторая – ЦУР 9, третья – ЦУР 2. Четвёртая цель связана прежде всего с ЦУР 8 и одновременно с сокращением бедности в рамках ЦУР 1.

Среднесрочные программы развития Республики Таджикистан на 2016–2020 [11] и 2021–2025 годы [10] обеспечивают поэтапное достижение долгосрочных целей. Для каждой стратегической цели на период до 2030 года они устанавливают ожидаемые результаты, сроки и показатели. Согласование этих показателей с ЦУР позволяет оценивать выполнение национальных задач и международных обязательств. Долгосрочная стратегия и среднесрочные программы образуют два взаимосвязанных уровня планирования. Такой подход используется странами, успешно продвигающимися к достижению ЦУР.

В научной литературе Таджикистана рассматривается также использование гидроэнергетики для достижения устойчивого развития. Р.Н. Рауфов, Л.С. Кулматова и Н. Азизов, исследуя гидроэнергетические возможности страны, показывают, что «эта отрасль может способствовать энергетической независимости и экономическому развитию, снижая негативное воздействие на окружающую среду» [66, с. 31–36]. Рассматриваемые вопросы связаны с ЦУР 7 «Недорогостоящая и чистая энергия» и ЦУР 13 «Борьба с изменением климата». В исследовании К. Хушвахтзода развитие зелёной энергетики также оценивается как возможность сокращения выбросов парниковых газов и содействия постепенному переходу Таджикистана к низкоуглеродной экономике [81, с. 1–12].

Таджикские исследователи рассматривают ЦУР применительно к региональному развитию, зелёной энергетике, экологическому финансированию, водной дипломатии, охране экосистем и инновационной политике. При этом недостаточно изучены межведомственная координация, адаптация глобальных показателей к национальным условиям и роль политических институтов и государственного управления в достижении ЦУР. Дальнейшего анализа требует и влияние международных инициатив страны на выполнение этих целей. Поэтому необходимо комплексно исследовать место Таджикистана в системе ЦУР ООН, политические и организационные механизмы их достижения и связь водной дипломатии с приоритетами устойчивого развития.

Таджикистан решает две взаимосвязанные задачи: преодолевает внутренние социально-экономические проблемы за счёт государственных мер и международной поддержки и участвует в продвижении глобальной повестки устойчивого развития через собственные водные инициативы. Сочетание внутренних потребностей и активной международной деятельности определяет особое место страны в дипломатии устойчивого развития. Для осуществления Повестки-2030 необходимо расширять доступ к финансированию, укреплять национальную статистическую систему, совершенствовать местное управление, учитывать ЦУР во внешней политике и развивать участие гражданского общества. Политическая воля Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона, деятельность Правительства и международное сотрудничество создают основу для достижения ЦУР к 2030 году.

Второй параграф **«Сотрудничество Республики Таджикистан в достижении ЦУР ООН»** посвящён роли международного сотрудничества в выполнении этих целей. Межгосударственное взаимодействие и работа с учреждениями ООН позволяют реализовать приоритеты Повестки-2030 через отраслевые задачи, совместные программы, обмен опытом и техническую помощь. В параграфе рассматривается, как для решения национальных задач привлекаются отраслевые знания, материальные и финансовые ресурсы и используются международные критерии оценки результатов.

При историческом анализе международных отношений важно различать провозглашение общих целей и создание механизмов их достижения. Повестка дня в области устойчивого развития задаёт общие ориентиры сотрудничества Таджикистана с партнёрами. Практическое осуществление этих ориентиров требует совместных отраслевых решений, планов действий, финансирования и оценки результатов. В центре внимания параграфа – переход от политических обязательств к их выполнению государственными органами и организациями-партнёрами.

В ноябре 2015 года, после принятия Повестки-2030 Генеральной Ассамблеей ООН, Правительство Таджикистана начало рассматривать вопрос о включении ЦУР в стратегические документы страны. В 2018 году был создан Национальный координационный совет по устойчивому развитию (НКСУР) [12], обеспечивший межведомственную координацию этой работы. Совет согласует деятельность государственных органов, международных организаций

и гражданского общества по достижению ЦУР. Руководство Советом со стороны первого заместителя Премьер-министра Республики Таджикистан свидетельствует о внимании к этим вопросам на высоком государственном уровне.

«Начало важнейших инициатив Таджикистана в международной водной дипломатии связано с предложением Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона на 54-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН. 1 октября 1999 года глава государства предложил объявить 2003 год Международным годом пресной воды. 20 декабря 2000 года Генеральная Ассамблея официально одобрила это предложение, приняв резолюцию A/RES/55/196» [6]. «Затем объявление 2005–2015 годов Международным десятилетием действий „Вода для жизни“ продолжило это направление политики Таджикистана. Указанные инициативы привлекли большее внимание к вопросам доступа к чистой питьевой воде, санитарии и устойчивого управления водными ресурсами. В результате водные вопросы заняли более прочное место в международной повестке устойчивого развития» [74].

Предложение объявить 2025 год Международным годом сохранения ледников Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон выдвинул в 2021 году на 76-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН. «Вслед за этим 14 декабря 2022 года Генеральная Ассамблея приняла резолюцию A/RES/77/158. Этим документом 2025 год был объявлен Международным годом сохранения ледников, а 21 марта – Всемирным днём ледников» [1]. Инициатива Таджикистана создала основу для рассмотрения экологических, экономических и социальных последствий происходящих изменений на глобальном уровне. Тем самым важная национальная и региональная проблема вошла в международную климатическую и водную повестку, укрепив позиции страны в водной и экологической дипломатии.

Учреждения системы ООН являются одними из основных партнёров Таджикистана в достижении ЦУР. Среди них Программа развития ООН (ПРООН/UNDP), действующая в стране с 1993 года, играет важную роль во включении ЦУР в национальное планирование. Направления своего сотрудничества ПРООН определяет в «Документе страновой программы» (Country Programme Document) [79]. Её программа для Таджикистана на 2023–2026 годы охватывает три приоритетных направления: комплексное управление природными ресурсами и климатическими рисками; государственные услуги и верховенство права; устойчивый и инклюзивный

экономический рост. Эти направления непосредственно связаны с задачами устойчивого развития.

Азиатский банк развития (АБР/ADB) – один из важнейших финансовых партнёров Таджикистана [82]. Его стратегия партнёрства со страной на 2021–2025 годы предусматривает четыре приоритета: устойчивую энергетику, развитие транспорта и связей между странами региона, социальные услуги и эффективное управление финансами. Всемирный банк поддерживает реформы социального сектора, инвестиции в человеческий капитал, прежде всего в образование и здравоохранение, развитие водной инфраструктуры и совершенствование управления государственными финансами [78]. Инфраструктурные проекты финансируются в рамках «Рамочной программы партнёрства со страной» (Country Partnership Framework), согласованной с Национальной стратегией развития Республики Таджикистан до 2030 года (НСР-2030).

Участие в ШОС, СНГ, Организации экономического сотрудничества (ЭКО) и Организации исламского сотрудничества позволяет Таджикистану сочетать защиту национальных интересов с развитием международного партнёрства в целях устойчивого развития. Хотя эти организации не создавались для достижения всех 17 ЦУР, их деятельность в области безопасности, экономики, транспорта, энергетики, окружающей среды, образования и здравоохранения способствует выполнению этих целей. Сотрудничество в их рамках может способствовать согласованию национальной политики с региональными процессами, привлечению капитала и технологий, обмену передовым опытом и укреплению позиций страны в глобальном партнёрстве в целях устойчивого развития.

Анализ международного сотрудничества Таджикистана в достижении ЦУР показывает, что его результативность зависит от трёх условий: чёткого определения национальных приоритетов, наличия действенных механизмов взаимодействия и возможности оценить результаты. В отношениях с учреждениями ООН, двусторонними и региональными партнёрами решающее значение имеет выполнение принятых решений. Финансирование, экспертная поддержка, укрепление управленческого потенциала и обмен информацией должны дополнять друг друга. Трансграничный характер водных, климатических и экологических проблем требует мер, выходящих за пределы национальных программ. Поэтому многосторонний диалог необходимо развивать с учётом национальных интересов [70, с. 17].

Вторая глава диссертации **«Водная дипломатия Республики Таджикистан в достижении ЦУР ООН»** состоит из двух параграфов и охватывает сущность, цели и задачи водной дипломатии, её исторические и правовые основы, особенности становления этого направления внешней политики Таджикистана и роль международных инициатив страны в достижении Целей устойчивого развития ООН.

В первом параграфе главы **«Сущность, цели и задачи водной дипломатии Республики Таджикистан»** рассматриваются теоретико-концептуальные вопросы дипломатии и водной дипломатии во взаимосвязи с эволюцией международных отношений. Дипломатия относится к древнейшим и важнейшим институтам международной политической жизни. Она играет определяющую роль в установлении связей и согласовании отношений между субъектами международной системы. В «Дипломатическом словаре», одном из наиболее полных специализированных словарей в этой области, дипломатия определяется как «средство осуществления внешней политики государства через официальные дипломатические представительства» [19, с. 298]. Такое понимание охватывает меры, средства и методы, с помощью которых государство выражает и защищает свои национальные интересы на международной арене.

В параграфе прослеживается история водных отношений – от древних цивилизаций до межгосударственных договоров. Сведения об отношениях шумерских городов Лагаш и Умма по поводу использования вод реки Тигр свидетельствуют, что вода была одним из ранних предметов дипломатических переговоров. Древние общества накапливали знания об управлении водными ресурсами, необходимые для развития земледелия. По мере возникновения государств использование и распределение воды выходили за пределы местных отношений и становились предметом межтерриториального и межгосударственного взаимодействия.

Понятие «водная дипломатия» раскрывается через сопоставление исследовательских подходов. Термин «водная дипломатия» («water diplomacy», или «гидродипломатия») распространился в исторической и политической литературе и исследованиях международных отношений со второй половины XX века. Развитие этого направления связано с приобретением водными проблемами глобального характера, хотя сама практика регулирования водных отношений имеет древние корни. В докторской диссертации С.З. Кувватзода «Водная политика и эффективное использование водных ресурсов в условиях стран Центральной Азии» эта особенность

выражена следующим образом: «водная дипломатия по форме является новым, но по содержанию – историческим явлением; во все исторические эпохи она широко применялась в отношениях различных сторон, связанных водной взаимозависимостью и общностью водных интересов» [34].

Правовые основы водной дипломатии закреплены в международных конвенциях и других правовых актах, регулирующих сотрудничество в водной сфере. В частности, Конвенция по охране и использованию трансграничных водотоков и международных озёр Европейской экономической комиссии ООН (Хельсинкская конвенция, 1992) [2] определяет правовую основу регионального сотрудничества по вопросам общих ресурсов. В ней предусмотрены принцип предосторожности, принцип «загрязнитель платит» и учёт интересов нынешнего и будущих поколений. В соответствии с принципом предосторожности меры по предотвращению загрязнения не должны откладываться. Другой правовой основой является Конвенция ООН о праве несудоходных видов использования международных водотоков (1997) [3]. Её принципы применяются при разработке региональных и бассейновых соглашений по водным ресурсам. В этом документе справедливое и разумное использование воды сочетается с обязательством предотвращать причинение значительного ущерба другим государствам. Эти два принципа имеют основополагающее значение для регулирования совместного водопользования и формирования общих правовых основ водной дипломатии.

Водная дипломатия Таджикистана осуществляется на трёх взаимосвязанных уровнях. Международный уровень включает глобальные инициативы страны в ГА ООН и на международных конференциях. Региональный уровень охватывает сотрудничество с государствами Центральной Азии через структуры управления водными ресурсами и механизмы интеграции. На двустороннем уровне ведутся переговоры и заключаются соглашения с соседними странами об использовании трансграничных вод [69, с. 10]. Сочетание этих направлений позволяет продвигать и защищать национальные интересы Таджикистана в водной сфере.

Анализ сущности, целей и задач водной дипломатии показывает, что в период независимости она стала важным направлением внешней политики Республики Таджикистан. В работе выделены две взаимосвязанные функции дипломатии: защита национальных интересов и достижение согласия между заинтересованными сторонами. В водной сфере они осуществляются через переговоры,

интеграцию и сотрудничество для мирного урегулирования разногласий. Водная дипломатия объединяет технические и гидрологические вопросы с политическими задачами регулирования отношений. Её цели – обеспечение национальной водной безопасности, развитие гидроэнергетики, укрепление международного авторитета страны и продвижение международно-правовых норм – связаны на стратегическом, тактическом и оперативном уровнях. Достижению этих целей служат шесть взаимодополняющих функций: представительство, информирование, ведение переговоров, выдвижение инициатив, формирование правовых норм и региональное сотрудничество.

Во втором параграфе **«Роль водной дипломатии Республики Таджикистан в достижении ЦУР ООН»** рассмотрены цели и практические задачи этого направления внешней политики, последовательность водных инициатив и их влияние на международное сотрудничество. Обладая значительными водными ресурсами, Таджикистан играет важную роль в развитии водной дипломатии на региональном и международном уровнях. Нехватка воды, изменение климата, рост населения и нерациональное природопользование повышают значение его дипломатической деятельности для укрепления сотрудничества и достижения ЦУР ООН. Международные инициативы страны способствовали выдвижению водных вопросов в число приоритетов глобального развития и укреплению политических, правовых и институциональных основ достижения ЦУР.

Продвижение водных инициатив Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона рассматривается в работе как последовательный процесс закрепления водной проблематики в международной повестке. Отдельные международные годы и десятилетия, перечисленные во введении, связываются общей задачей рационального водопользования. Для исследования существенен переход от привлечения внимания к воде к её рассмотрению в системе устойчивого развития, прежде всего применительно к ЦУР 6.

Цели водной дипломатии на стратегическом и тактическом уровнях сопоставлены с задачами устойчивого развития. На стратегическом уровне основное место занимают обеспечение национальной водной безопасности и защита права страны на управление собственными водными ресурсами и их использование. Вторая стратегическая цель водной дипломатии Таджикистана – обеспечение устойчивого экономического развития страны посредством рационального и эффективного использования её

богатого гидроэнергетического потенциала. Третья стратегическая цель состоит в утверждении Республики Таджикистан в числе инициаторов и активных участников глобальной водной политики. Президент Республики Таджикистан уважаемый Эмомали Рахмон в статье, опубликованной в журнале «Хроника ООН», так характеризует возрастающее значение воды: «Тенденции мирового развития свидетельствуют о том, что в будущем ценность воды может превысить ценность нефти, газа, угля и других ресурсов, важных для устойчивого развития стран и регионов» [7].

Национальная стратегия развития Таджикистана на период до 2030 года [13] определяет связь целей водной дипломатии с четырьмя стратегическими экономическими целями страны: обеспечением энергетической безопасности и эффективного использования электроэнергии, выходом из коммуникационного тупика и превращением страны в транзитную, обеспечением продовольственной безопасности и доступа к качественному питанию, расширением продуктивной занятости. Развитие гидроэнергетики, служащее энергетической независимости, требует международного сотрудничества в водной сфере.

В параграфе рассмотрены шесть основных функций водной дипломатии Таджикистана: представительство и защита национальных интересов, информационное и исследовательское обеспечение, ведение переговоров, продвижение международных инициатив, формирование международно-правовых норм и региональное сотрудничество. Исследователи относят обмен данными между государствами одного речного бассейна к её важнейшим задачам. Страны верхнего течения располагают более полной информацией о состоянии водных ресурсов. Передача этих сведений странам нижнего течения помогает им планировать хозяйственную деятельность, прежде всего в сельском хозяйстве.

Г.Ч. Акунова подчёркивает: «Ключевым компонентом успешной водной дипломатии в регионе является учёт взаимных интересов. Это требует привлечения всех сторон к переговорам и организации процесса разработки единой концепции управления водными ресурсами» [41]. Из этого следует, что участие всех сторон и сохранение баланса их интересов составляют основное содержание переговорной функции водной дипломатии. Укрепление сотрудничества государств Центральной Азии в водной сфере – шестая задача водной дипломатии Таджикистана, отличающаяся особой актуальностью и сложностью. В.А. Духовный и его соавторы

отмечают, что «водные проблемы Центральной Азии сами по себе не являются проблемой нехватки воды, а представляют собой результат совокупности политических, геополитических, экономических и социальных факторов» [21].

В диссертации последовательность водных инициатив Таджикистана обозначена как «стратегия последовательных инициатив» («cumulative initiative strategy»). Основанием для такого определения служит расширение задач на каждом этапе: от привлечения внимания к пресной воде в 2003 году – к долгосрочным действиям в 2005–2015 гг., развитию партнёрства в 2013 году и увязке водопользования с устойчивым развитием в десятилетии 2018–2028 гг. Инициатива 2025 года дополнила эту последовательность вопросами сохранения ледников в условиях изменения климата. Каждая следующая инициатива, таким образом, рассматривается в связи с предшествующей. В эту логику включена и Конференция ООН по водным ресурсам 2023 года [4], проведённая по совместной инициативе Таджикистана и Нидерландов. Первая после 1977 года глобальная конференция высокого уровня по водным ресурсам обозначила важный этап в развитии водной дипломатии страны. Она укрепила международное восприятие Таджикистана как «водного государства» (water-state), то есть страны, дипломатия которой тесно связана с водной проблематикой.

Душанбинский водный процесс рассматривается в параграфе с точки зрения организации постоянного диалога. Его мероприятия позволяют обсуждать доступ к чистой воде, водопользование, риски стихийных бедствий и влияние климата в рамках общей повестки устойчивого развития. При анализе процесса прослеживается, как регулярное обсуждение этих вопросов связано с совершенствованием правовых, организационных и научных подходов к управлению водой на национальном и международном уровнях.

В заключительной части параграфа показан практический вклад водной дипломатии Таджикистана в достижение ЦУР ООН. Доступ к чистой воде и санитарии, устойчивое водопользование, охрана водных экосистем, снижение риска связанных с водой стихийных бедствий и трансграничное сотрудничество стали важными темами международного диалога. Душанбинский водный процесс обеспечил постоянную площадку для согласования усилий государств, международных организаций и гражданского общества. Его деятельность способствовала поддержанию диалога, укреплению доверия, региональной и глобальной интеграции. Опыт

Таджикистана показывает, что водная дипломатия может содействовать устойчивому развитию, миру, сокращению неравенства и экологической безопасности. В исследовании этот опыт рассматривается как эффективная модель международного сотрудничества в условиях глобальных угроз XXI века, полезная для совершенствования международного управления водными ресурсами.

В третьей главе **«Перспективы водной дипломатии Республики Таджикистан в контексте ЦУР ООН»** последовательно рассмотрены два направления: сотрудничество по сохранению ледников и дальнейшая работа в рамках водного десятилетия 2018–2028 гг. В каждом из двух параграфов внимание уделено условиям осуществления инициатив – правовым решениям, организации взаимодействия, финансированию и научно-техническому обеспечению. На этой основе определены перспективы дипломатической деятельности страны в вопросах водной и климатической безопасности.

В первом параграфе **«Укрепление международного водного сотрудничества в области сохранения ледников (2020–2025 гг.)»** рассмотрены гляциологические, правовые и политические предпосылки регионального и глобального сотрудничества. Основное внимание уделено состоянию ледников Таджикистана и других высокогорных регионов, тенденциям их таяния, роли в формировании водных ресурсов и влиянию изменения климата. Проанализированы национальные и международные инициативы по сохранению ледников.

«Значение ледников для гидрологической системы планеты определяется их функциями в регулировании запасов пресной воды, поддержании климатического равновесия и обеспечении условий жизни миллиардов людей» [57]. В условиях глобального потепления их ускоренное и в определённой степени непредсказуемое таяние нарушает питьевое водоснабжение, экономическую деятельность и безопасность человека во многих регионах. Поэтому изучение международного водного сотрудничества в области сохранения ледников в 2020–2025 гг. имеет научное и практическое значение.

В параграфе показано, что водные ресурсы вошли в число стратегических приоритетов внешней политики Таджикистана с первых лет независимости. Руководство страны исходит из того, что в условиях растущего дефицита пресной воды и климатических рисков Таджикистан, обладающий значительными водными ресурсами, может активно участвовать в решении международных проблем. С начала 2000-х годов инициативы Основателя мира и национального

единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона придали водной дипломатии страны новый международный масштаб.

Период 2009–2015 гг. является важным этапом водной дипломатии Таджикистана. Именно в это время страна впервые предложила создать Международный фонд сохранения ледников. Эта инициатива была представлена в 2009 году на Третьей всемирной климатической конференции в Женеве и 15-й Конференции сторон Рамочной конвенции ООН об изменении климата (КС-15) в Копенгагене. Таджикистан повторно выдвинул её в 2012 году на Конференции «Рио+20» в Рио-де-Жанейро, добившись более широкой международной поддержки.

Анализируя процесс укрепления сотрудничества, автор рассматривает принятие резолюции Генеральной Ассамблеи ООН от 14 декабря 2022 года как следующий этап: «На 77-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН резолюция „2025 год – Международный год сохранения ледников“ была принята при поддержке 153 государств-членов» [1]. Такая поддержка стала одним из значительных достижений дипломатии Таджикистана в период независимости и способствовала укреплению международного авторитета страны.

Резолюция предусматривает четыре основных направления: объявление 2025 года Международным годом сохранения ледников; ежегодное проведение Всемирного дня ледников 21 марта начиная с 2025 года; создание в системе ООН под координацией Генерального секретаря Международного целевого трастового фонда сохранения ледников; проведение в Душанбе в 2025 году Международной конференции высокого уровня по вопросам сохранения ледников [1].

С позиций теории международных режимов эта резолюция указывает на признаки формирования «международного режима сохранения ледников». Его основу составляют признание сохранения ледников общечеловеческой задачей, нормы сотрудничества и финансирования, правила организации конференции и фонда, процедуры принятия решений и контроля. В рамках либерального институционализма формирование этих элементов рассматривается как расширение сотрудничества государств через официальные международные институты.

На национальном уровне сотрудничество опирается на Государственную программу Таджикистана по изучению и сохранению ледников на 2010–2030 годы [9]. Она предусматривает научные исследования, гляциологические наблюдения и техническое обеспечение международных проектов по сохранению ледников.

Согласованность национального планирования и международной деятельности позволяет положительно оценить опыт Таджикистана в этой области. Практические меры реагирования на последствия таяния ледников определены также в Национальной стратегии адаптации к изменению климата Республики Таджикистан на период до 2030 года.

Одной из основных проблем сотрудничества в области сохранения ледников остаётся финансирование. Без достаточных средств международные инициативы не могут быть реализованы. Поэтому предусмотренное резолюцией ООН от 14 декабря 2022 года создание Международного целевого трастового фонда сохранения ледников имеет особое практическое значение.

В завершение параграфа результаты водной дипломатии Таджикистана в 2020–2025 гг. оценены по их влиянию на международный авторитет страны, развитие институтов и правовых основ сотрудничества, а также по практическому значению. Национальные инициативы по сохранению ледников получили международное признание и были закреплены в резолюции ГА ООН. К институциональным результатам отнесены учреждение Всемирного дня ледников (21 марта), объявление Международного года сохранения ледников (2025) и создание Международного целевого трастового фонда сохранения ледников. Эти меры дополняет Международная конференция высокого уровня в Душанбе.

Для оценки того, как инициативы Таджикистана влияют на состояние ледников, необходимы долгосрочные наблюдения. Сдерживание глобального потепления и адаптация к нему требуют усилий широкого круга государств. Без масштабного сокращения выбросов парниковых газов улучшить состояние ледников невозможно. Политическое значение инициатив Таджикистана состоит в том, что они способствуют формированию международной готовности к совместным действиям.

Второй параграф главы **«Перспективы международного сотрудничества в рамках Международного десятилетия действий „Вода для устойчивого развития“, 2018–2028 годы»** посвящён анализу политико-правовых основ и приоритетов Десятилетия, проблем водного сотрудничества в Центральной Азии и сценариев его дальнейшего развития. ООН как центральный институт координации международных инициатив в области устойчивого развития, приняв резолюцию 71/222 от 21 декабря 2016 года, провозгласила Международное десятилетие действий «Вода для устойчивого развития», 2018–2028 годы [5].

«До провозглашения нового Десятилетия международное сообщество прошло несколько этапов водного сотрудничества: Международное десятилетие питьевого водоснабжения и санитарии (1981–1990), Международную конференцию по водным ресурсам и окружающей среде в Дублине (1992), принятие руководящих положений по водным ресурсам в Рио (1992) и Десятилетие „Вода для жизни“ (2005–2015). Несмотря на эти меры, к 2016 году водная проблема не была решена полностью, а некоторые её аспекты обострились. Поэтому возникла необходимость проведения нового Международного десятилетия» [14].

В параграфе подчёркивается, что политические и институциональные рамки Десятилетия определяются прежде всего резолюцией Генеральной Ассамблеи ООН A/RES/71/222 и Планом действий ООН по реализации целей Международного десятилетия действий «Вода для устойчивого развития», 2018–2028 годы. Они предусматривают интегрированное управление водными ресурсами, широкое участие заинтересованных сторон, трансграничное сотрудничество и соблюдение гендерного равенства. «Обмен знаниями, опытом и инновационными технологиями является ещё одним условием эффективного использования водных ресурсов. В то же время центральное место среди этих приоритетов занимают предотвращение водных разногласий и развитие водной дипломатии как средства обеспечения стабильности, сотрудничества и международной безопасности» [76].

Значительная часть водных ресурсов Центральной Азии имеет трансграничный характер. Поэтому сокращение ледников и изменение речного стока непосредственно затрагивают интересы государств региона. В среднесрочной и долгосрочной перспективе доступ к воде может ещё сильнее влиять на международные отношения, геоэкономическую конкуренцию и региональную безопасность. Последствия изменения климата, таким образом, связаны с международной политикой, водной дипломатией, энергетической безопасностью и геостратегической стабильностью региона.

Изменение климата и сокращение водных ресурсов могут повлиять на сотрудничество двояко. Нехватка воды способна усилить конкуренцию и напряжённость между государствами. Вместе с тем общая угроза кризиса может побудить их к переговорам и совместным действиям. Преобладание первой тенденции грозит необратимым обострением водных конфликтов, второй – создаёт условия для постепенной и устойчивой региональной интеграции.

Международное водное десятилетие способствует развитию сотрудничества по второму пути.

В параграфе рассмотрены и научно-технологические возможности сотрудничества. В числе приоритетов Десятилетия – внедрение новых оросительных систем и методов полива, а также цифрового управления водными ресурсами. Мировой опыт показывает, что водосберегающие технологии могут сократить потребление воды в сельском хозяйстве на 30–50 процентов.

Интересам стран Центральной Азии отвечает укрепление посреднической и ведущей роли Таджикистана в продвижении региональной водной повестки в рамках Международного десятилетия. Важным шагом в этом направлении стало создание Центра изучения ледников. В перспективе он может вести мониторинг ледников, анализировать гидрологические данные и прогнозировать состояние водных ресурсов для всех стран Центральной Азии. В связи с этим рекомендуется придать центру региональный статус и обеспечить финансирование его деятельности при участии всех государств региона.

Международное водное десятилетие открывает возможности для сотрудничества этого центра со Всемирной службой мониторинга ледников (WGMS), Международной гидрологической программой ЮНЕСКО (IHP) и другими международными научными организациями в водной сфере. Такие связи могут обеспечить странам региона доступ к научным данным, необходимым технологиям, международному опыту и финансовой поддержке.

Важным направлением дальнейшей работы является укрепление региональной правовой базы управления водными ресурсами. Предлагаемая разработка Водного пакта Центральной Азии или Хартии совместного использования и охраны вод межгосударственных бассейнов позволит уточнить порядок водопользования и урегулирования разногласий. При подготовке этих документов целесообразно изучить опыт Европейского союза, в том числе Водную рамочную директиву, и возможности его применения в Центральной Азии.

Первый из рассматриваемых сценариев предполагает сохранение существующего положения: недостаточной согласованности водной и климатической политики, ограниченного доверия между государствами и слабых механизмов сотрудничества. При усилении демографического и климатического давления это может обострить конкуренцию за воду и геоэкономические разногласия и снизить региональную безопасность в среднесрочной перспективе.

Второй, интеграционный сценарий предполагает, что к 2028 году страны региона могут создать общую систему мониторинга водных ресурсов и ледников, подписать Региональное соглашение о совместном управлении водными ресурсами Амударьи и Сырдарьи с положениями об адаптации к изменению климата и сформировать региональную сеть научно-технологических исследований в области гидрологии. Совместное развитие гидроэнергетики рассматривается как средство перехода к «зелёной экономике».

Одно из условий такого сотрудничества – повышение роли водной дипломатии во внешней политике всех стран Центральной Азии. Для этого предложены три меры: создание или укрепление в каждой стране специального министерства либо ведомства водной дипломатии; регулярные встречи высших руководителей государств региона по водным вопросам не реже одного раза в год; совершенствование переговорных навыков и использование международного посредничества при решении межгосударственных водных вопросов.

Сотрудничество в рамках Международного десятилетия действий «Вода для устойчивого развития» на 2018–2028 годы зависит прежде всего от политической воли правительств Центральной Азии к совместному решению водных проблем. Необходимы также международное финансирование и технологии для модернизации водной инфраструктуры, укрепление водно-климатической дипломатии стран региона и создание общей системы мониторинга вод и ледников [68, с. 12–13].

Комплексное осуществление этих мер позволит решать текущие водные проблемы и развивать «зелёную экономику». Результат зависит от готовности стран Центральной Азии объединить имеющиеся ресурсы и использовать их совместно. При этом условии водное сотрудничество может стать основой устойчивого развития региона и предупреждения кризисов и конфликтов.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

1. Основные научные результаты диссертации

Исследование темы «Становление водной дипломатии Таджикистана в системе ЦУР ООН и её перспективы (2003–2025 гг.)» позволило проследить развитие этого направления во взаимосвязи с внешней политикой страны. Проанализирован его вклад в региональную и экологическую безопасность и устойчивое развитие. Основные результаты исследования сводятся к следующим положениям.

1. Современная водная дипломатия выходит за рамки отраслевого сотрудничества. Она стала стратегическим направлением международной политики, средством укрепления авторитета государства и регулирования геополитических отношений в сфере водопользования. Таджикистан как страна верхнего течения рек со значительными водными ресурсами посредством международных инициатив сформировал новую модель водной дипломатии. Её основа – сотрудничество, доверие, рациональное природопользование и содействие достижению глобальных целей устойчивого развития [1-М].

2. В диссертации показано, что международные инициативы Республики Таджикистан создали политические и правовые предпосылки формирования новой системы водного сотрудничества. К ним относятся объявление Международного года пресной воды (2003), Международного десятилетия действий «Вода для жизни» (2005–2015), Международного десятилетия действий «Вода для устойчивого развития» (2018–2028) и инициатива по сохранению ледников. Их продвижение расширило участие Республики Таджикистан в мировой водной дипломатии и укрепило позиции страны в этой сфере. Эта деятельность также способствовала росту международного авторитета Таджикистана в рамках Организации Объединённых Наций [3-М].

3. Выявлен многоуровневый характер водной дипломатии Республики Таджикистан, объединяющей политические, экологические, экономические, энергетические и гуманитарные задачи. Она служит решению вопросов водопользования, укреплению региональной стабильности, предупреждению трансграничных конфликтов и расширению международного сотрудничества. Геополитическое значение воды для страны позволяет рассматривать водную дипломатию как одно из приоритетных направлений её внешней политики [4-М].

4. Анализ места ЦУР ООН во внешней политике Таджикистана показал, что страна одной из первых связала вопросы воды, климата и сохранения ледников с глобальными целями устойчивого развития. Согласование её международных инициатив с ЦУР, прежде всего с ЦУР 6 «Обеспечение доступа к воде и санитарии для всех», способствовало формированию нового механизма дипломатического сотрудничества. Центральное место в нём занимают охрана окружающей среды и безопасность человека [2-М].

5. В диссертации обосновано значение инициатив Таджикистана по сохранению ледников как важной составляющей водно-климатической дипломатии. Инициатива «Сохранение ледников»

открыла новые возможности международного сотрудничества в условиях изменения климата и сокращения ледниковых запасов. Благодаря ей ледники стали рассматриваться в контексте стратегических задач международной безопасности. Водная дипломатия позволила Таджикистану включить вопросы изменения климата, таяния ледников и экологической безопасности в глобальную политическую повестку.

6. В развитии водной дипломатии Таджикистана в 2003–2025 гг. выделены три этапа. На первом сформировались концептуальные и правовые основы международных инициатив, на втором расширилось региональное и международное сотрудничество. На третьем этапе водные, климатические и ледниковые инициативы внешней политики Таджикистана приобрели глобальный масштаб. Эта последовательность свидетельствует о прочном месте водной дипломатии во внешней политике страны и возможностях её дальнейшего развития [6-М].

Опыт Таджикистана может быть использован для развития международного сотрудничества в регионах с трансграничными водными ресурсами. Геополитическое положение страны, опыт продвижения международных инициатив и конструктивная водная политика создают основу для разработки новых механизмов экологической и водной дипломатии. В этом отношении опыт Республики Таджикистан обладает потенциалом применения на международном уровне.

2. Рекомендации по практическому использованию результатов исследования

Рациональное водопользование, изменение климата, сохранение ледников и устойчивое развитие занимают важное место в международных отношениях и внешней политике государств. Таджикистан активно выдвигает глобальные водные инициативы в ООН и участвует в развитии международного водного сотрудничества.

Для дальнейшего развития водной дипломатии Республики Таджикистан необходимо совершенствовать политические, дипломатические, организационные и научные механизмы сотрудничества. По результатам исследования предложены следующие практические рекомендации.

1. Разработка и принятие Национальной стратегии развития водной дипломатии Республики Таджикистан на период до 2040 года.

Национальная стратегия развития водной дипломатии на период до 2040 года необходима для последовательного и результативного

осуществления внешней политики Таджикистана в области воды и климата. В ней следует определить приоритеты сотрудничества, механизмы продвижения глобальных инициатив, способы привлечения партнёров по развитию и защиты национальных интересов в водопользовании. Стратегию необходимо согласовать с действующими стратегическими документами страны и её международными обязательствами.

2. Совершенствование механизмов межведомственной координации в области водной дипломатии.

Предлагается создать при Правительстве Республики Таджикистан Межведомственный совет по водной дипломатии с учётом функций существующих координационных структур. В его работе целесообразно участие представителей Министерства иностранных дел, Министерства энергетики и водных ресурсов, Комитета по охране окружающей среды, Национальной академии наук Таджикистана и других профильных учреждений. Совет должен координировать деятельность государственных органов, готовить совместные дипломатические предложения, содействовать результативному участию страны в международных мероприятиях и отслеживать выполнение обязательств в области воды и климата.

3. Разработка и реализация Государственной программы развития международного водного и климатического сотрудничества на 2030–2040 годы.

Для осуществления приоритетов водной дипломатии предлагается специальная государственная программа развития международного водного и климатического сотрудничества. Она должна предусматривать расширение двусторонних и многосторонних связей, совместные водные и экологические проекты, привлечение инвестиций и современных технологий. Приоритет следует отдать сотрудничеству со странами Центральной Азии в управлении трансграничными водами, рациональном водопользовании, сохранении ледников и адаптации к изменению климата. Программа станет практическим механизмом осуществления предложенной стратегии.

4. Укрепление научной и информационной базы водной дипломатии посредством развития международного исследовательского сотрудничества.

Необходимо укреплять научные учреждения, изучающие воду, ледники и изменение климата. Для координации международных исследований целесообразно создать в Душанбе Международный центр исследований воды, ледников и изменения климата либо расширить возможности существующих учреждений. Его задачи –

совместные научные проекты, обмен данными, мониторинг ледников и подготовка рекомендаций. Полученные результаты могут служить аналитической основой дипломатических решений.

5. Совершенствование системы подготовки специалистов в области водной дипломатии и международного водного сотрудничества.

Рекомендуется внедрить в вузах страны специальные программы подготовки по водной и климатической дипломатии, международному водному праву, управлению трансграничными водами и ЦУР ООН. Для сотрудников государственных органов и дипломатических представительств необходимы курсы повышения квалификации. Подготовку целесообразно организовать в сотрудничестве с научными учреждениями и международными организациями. Это позволит повысить профессиональный уровень специалистов и результативность участия Таджикистана в международных переговорах по водным вопросам.

6. Разработка и продвижение новых международных инициатив Республики Таджикистан в области воды и климата на период после 2028 года.

Новые направления водной дипломатии следует определять с учётом результатов Международного десятилетия действий «Вода для устойчивого развития» на 2018–2028 годы. Предлагается продвигать инициативы, связывающие водные и климатические проблемы с устойчивым развитием, проводить регулярные диалоги высокого уровня и совершенствовать многосторонние механизмы сохранения ледников и горных водных ресурсов. Эти меры должны укреплять международное сотрудничество, содействовать достижению ЦУР ООН и защите национальных интересов Таджикистана.

Осуществление предложенных рекомендаций может повысить результативность водной дипломатии Таджикистана, укрепить её политические и организационные механизмы и международное сотрудничество. Это расширит возможности страны в достижении ЦУР ООН и решении глобальных водных и климатических проблем.

ПУБЛИКАЦИИ АВТОРА ПО ТЕМЕ ДИССЕРТАЦИИ

1. Научные статьи, опубликованные в рецензируемых журналах, рекомендованных Высшей аттестационной комиссией при Президенте Республики Таджикистан:

[1-М]. Назаров Б.Б. Эмомали Рахмон – основоположник водной дипломатии в регионе и мире [Текст] / Б.Б. Назаров // Вестник Таджикского национального университета. – Душанбе, 2023. – №11 (1). – С. 122-127.

[2-М]. Шарипов А.Н., Назаров Б.Б. Характерные особенности водной дипломатии Республики Таджикистан в современный период [Текст] / А.Н. Шарипов, Б.Б. Назаров // Вестник Таджикского национального университета. – Душанбе, 2024. – №6 (2). – С. 113-121.

[3-М]. Бахриддинзода Б.Б. Роль и место Целей устойчивого развития Организации Объединённых Наций во внешней политике Республики Таджикистан [Текст] / Б.Б. Бахриддинзода // Вестник Таджикского национального университета. – Душанбе, 2025. – №3. – С. 82-87.

[4-М]. Бахриддинзода Б.Б. Водная дипломатия Республики Таджикистан и её роль в решении общемировых проблем воды и климата [Текст] / Б.Б. Бахриддинзода // Вестник Таджикского национального университета. – Душанбе, 2026. – №4. – С. 134-141.

2. Статьи и тезисы, опубликованные в сборниках материалов конференций:

[5-М]. Назаров Б.Б. Роль Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона как основоположника водной дипломатии [Текст] / Б.Б. Назаров // Материалы республиканского научно-практического круглого стола на тему «Внешняя политика Таджикистана в новых геополитических условиях и перспективы её развития», посвящённого празднику Государственной независимости и Дню работников дипломатической службы Республики Таджикистан (29 сентября 2023 года). – Душанбе: ТНУ, 2023. – С. 34-44.

[6-М]. Назаров Б.Б. Роль водной дипломатии в решении глобальных проблем [Текст] / Б.Б. Назаров // Материалы республиканской научно-практической конференции на тему «Перспективы международных отношений в контексте обострения современного соперничества» (5 марта 2024 года). – Душанбе, 2024. – С. 65-74.

[7-М]. Бахриддинзода Б.Б. Сущность, цель и задачи водной дипломатии Республики Таджикистан в современных условиях [Текст] / Б.Б. Бахриддинзода // Международная научно-практическая конференция «Ледники Таджикистана – источник водных ресурсов Центральной Азии в условиях изменения климата», посвящённая «2025 году – Международному году сохранения ледников» и Всемирному дню сохранения ледников. – Душанбе, 2024. – С. 347-351.

[8-М]. Бахриддинзода Б.Б. Водная дипломатия Республики Таджикистан и международные инициативы Эмомали Рахмона [Текст] / Б.Б. Бахриддинзода // Республиканская научно-практическая конференция на тему: «Охрана и сохранение ледников в условиях изменения климата». – Душанбе, 2025. – С. 161-167.

[9-М]. Бахриддинзода Б.Б. Роль водной дипломатии Республики Таджикистан в области реализации ЦУР ООН [Текст] / Б.Б. Бахриддинзода // Международная научно-практическая конференция «Сотрудничество во имя устойчивого развития: Зелёное. Цифровое. Умное». – Международный университет туризма и предпринимательства Таджикистана. – Душанбе, 2026. – С. 161-167.

[10-М]. Шарипов А.Н., Назаров Б.Б. Роль водной дипломатии Республики Таджикистан в решении общих проблем современного мира [Текст] / А.Н. Шарипов, Б.Б. Назаров // Международный научный журнал «Вестник науки». – Тольятти, Россия, 2025. – Т. 4. – №5 (86). – С. 973-984.

РӮЙХАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

1. Санадҳои байналмилалӣ ва созишномаҳои байнидавлатӣ

[1]. Қатъномаи Маҷмааи Умумии Созмони Милали Муттаҳид «Соли 2025 – Соли байналмилалии ҳифзи пиряхҳо» // Қабулшуда дар Иҷлосияи 77–ум, 14 декабри соли 2022. – Ню–Йорк: СММ, 2022.

[2]. Конвенция ЕЭК ООН об охране и использовании трансграничных водотоков и международных озер (Хельсинки, 1992). [Электронный ресурс] URL: https://unece.org/environment-policy/water (дата обращения: 12.04.2025).

[3]. Конвенция ООН о праве несудоходных видов использования международных водотоков от 21 мая 1997 года. Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН № 51/229 [Электронный ресурс]. URL: https://mfa.tj/tg/main/view/4264 / (дата обращения: 11.03.2022).

[4]. Конфронси СММ оид ба об, 2023. Санади хулосавӣ // A/CONF.240/L.1. [Манбаи электронӣ] URL: https://www.unwater.org (санаи мурочиат: 14.04.2025).

[5]. Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей ООН, «Международное десятилетие действий "Вода для устойчивого развития", 2018–2028 годы» // Принята 21 декабря 2016 г. по докладу Второго комитета (A/71/463/Add.1), A/RES/71/222. – Ню–Йорк: Штаб–квартира ООН, 2017. – 6 с.
[6]. Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей ООН, «Международный год пресной воды, 2003 год» // Принята 20 декабря 2000 г. по докладу Второго комитета (A/55/582/Add.8), A/RES/55/196. – Ню–Йорк: Штаб–квартира ООН, 2001. – 2 с.
[7]. Статья Президента Республики Таджикистан в журнале «Хроника ООН» под названием «Вода для устойчивого развития» [Электронный ресурс] URL: https://mfa.tj/ru/main/view/3086/statya-prezidenta-respubliki-tadzhikistan-v-zhurnale-khronika-oon-pod-nazvaniem-voda-dlya-ustoichivogo-razvitiya (дата обращения: 10.02.2023).
[8]. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development // Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015, A/RES/70/1. – 35 pp. [Electronic resource] URL: https://www.refworld.org/legal/resolution/unga/2015/111816 (date of application: 22/12/2025)

2. Санадҳои меъёриву ҳуқуқии давлатӣ

[9]. Барномаи давлатӣ оид ба омӯзиш ва нигаҳдории пиряхҳои Тоҷикистон барои солҳои 2010–2030 // Тасдиқшуда бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 майи соли 2010, №209.
[10]. Барномаи миёнамӯҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021–2025 // Тасдиқшуда бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5 январи 2021, № 1.
[11]. Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016–2020 // Бо қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 декабри соли 2016, № 678 тасдиқ шудааст.
[12]. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Шӯрои ҳамоҳангсозии миллии рушди устувор» аз 3 январи 2018, № 3. [Манбаи электронӣ] URL: https://hukumat.tj (санаи мурочиат: 20.02.2025).
[13]. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 // Тасдиқшуда бо Қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии ҶТ аз 1 декабри 2016. – Душанбе, 2016. – 144 с.

3. Паёму суханрониҳо ва осори Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

[14]. Суханронӣ дар Конфронси байналмилалии сатҳи баланд доир ба ҷамъбасти раванди татбиқи амалии Даҳсолаи байналмилалии амал «Об барои ҳаёт», солҳои 2005 – 2015. – Душанбе, 09.06.2015. [Манбаи электронӣ]. – URL: www.prezident.tj (санаи мурочиат: 28.05.2024).

[15]. Раҳмон Э. Суханронӣ дар чорабинии «Об ва Наврӯз – ду сарчашмаи ҳаёти башар» дар доираи Конфронси оби СММ-2023 [Манбаи электронӣ] // Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2023. – URL: https://mfa.tj/tg/moscow/view/12323/sukhanroni-dar-chorabinii-ob-va-navruz-du-sarchashmai-hajoti-bashar-dar-doirai-konfronsi-obi-smm-2023 (санаи мурочиат: 12.11.2026).

4. Китобу монографияҳо

[16]. Валентини, К.Л. Водные проблемы Центральной Азии [Текст] / К.Л. Валентини, Э.Э. Оролбаев, А.К. Абылгазиева. – Бишкек, 2004. – 142 с.

[17]. Ғафуров, Б. Тоҷикон [Матн] / Б. Ғафуров. – Душанбе: Ирфон, 2010. – 976 с.

[18]. Данилов–Данильян В.И., Лосев К.С. Потребление воды: экологический, экономический, социальный и политический аспекты / Институт водных проблем РАН. – М.: Наука, 2006. [Электронный ресурс] URL: http://www.iwp.ru. (дата обращение: 15. 10.2023).

[19]. Дипломатический словарь: в 3–х т. / под ред. А.А. Громыко, А.Г. Ковалева, П.П. Севостьянова, С.Л. Тихвинского. – М.: Наука, 1986. – Т. 1. – С. 298. (– 424 с.)

[20]. Духовный В.А., Соколов В.И. Интегрированное управление водными ресурсами: опыт и уроки Центральной Азии – навстречу четвертому Всемирному Водному Форуму [Текст] //В.А. Духовный, В.И.Соколов. – Ташкент, 2005.– 97с.

[21]. Духовный В., Соколов В., Зиганшина З. Интегрированное управление водными ресурсами в Центральной Азии: Проблемы управления большими трансграничными реками. - Стокгольм: ГВП, 2014. - 60 с. URL: http://www.cawater-info.net/library/rus/gwp/iwrm-ca.pdf (санаи мурочиат: 10.01.2025).

[22]. Қувватзода, С.З. Дипломатияи об [Матн]: монография / С.З. Қувватзода. – Душанбе: Ирфон, 2022. – 320 с.

[23]. Каширин, В. Время гидрополитики, или Тайная власть воды [Текст] / В. Каширин. – М., 2011. – 386 с.
[24]. Каширин В. Гидрополитика: вода как экономический, политический и стратегический ресурс. [Текст]/ В. Каширин. – М., 2013. – 412с.,
[25]. Муртазаев У. И., Мавлони М. С. Управление водными ресурсами Центральноазиатского региона: проблемы и пути их решения (минимизации) [Текст] // У. И. Муртазаев, М.С. Мавлони. – Душанбе: «Ирфон», 2016.– 212с.
[26]. Назаров Т.Н. Тоҷикистон: иқтисодиёт, сиёсат, ҳамкориҳои байналмилалӣ. – Душанбе: Ирфон, 2004. – 342 с.
[27]. Рысбеков, Ю. Х. Трансграничные ресурсы Центральной Азии: политические и правовые аспекты бесконфликтного использования [Текст] / Ю. Х. Рысбеков. – Ташкент: НИЦ МКВК, 2008. – 162 с.
[28]. Шарҳи ихтиёрии миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба татбиқи ҲРУ–2030. – Душанбе, 2023. 176 с. [Манбаи электронӣ] URL: https://hlpf.un.org/sites/default/files/vnrs/2023/VNR2023_ (санаи мурочиат: 13.03.2025).
[29]. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона / Репринтное воспроизведение издания 1890–1907 гг. – М.: Терра, 1993. – Т. 10. – С. 649.

5. Диссертатсия ва авторефератҳо

[30]. Аджиев Т. А. Энергетический фактор в международных отношениях стран СНГ [Текст]: дис. ... канд. полит. наук / Т. А. Аджиев. – М., 2005. – 148 с.
[31]. Аминджонов Р. М. Энергетическая безопасность Республики Таджикистан и организационно-экономические основы ее обеспечения [Текст]: дис. ... канд. экон. наук / Р. М. Аминджонов. – Душанбе, 2004. – 159 с.
[32]. Баҳромзода М. Нақши матбуоти даврии тоҷик дар инъикоси ташаббусҳои глобалии Тоҷикистон марбут ба об [Матн] // Диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯйи ихтисоси 6D051600 – Рӯзноманигории байналхалқӣ. Душанбе, –2021. С.–32
[33]. Бояркина, О. А. Проблемы и перспективы урегулирования международных конфликтов в сфере водопользования в Центральноазиатском регионе [Текст] // Дис. … канд. полит. наук: 23.00.04. / О. А. Бояркина. – М., 2015. – 160 с.

[34]. Қувватзода С.З. Сиёсати об ва истифодаи самараноки захираҳои обӣ дар шароити кишварҳои Осиёи Марказӣ // Дисс. барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои сиёсӣ аз рӯйи ихтисоси 23.00.04. – Проблемаҳои сиёсии муносибатҳои байналмилалӣ, инкишофи глобалӣ ва минтақавӣ. – Душанбе, 2022. – 394 с.
[35]. Кимсанов У. О. Региональные аспекты обеспечения водноэнергетической безопасности [Текст] // Автореф. дисс... кан. экон. наук У.О. Кимсанов. – Душанбе, 2011. – 23 с.
[36]. Литуев, В. Г. Геополитические аспекты современной гидрополитики [Текст] // Дис. ... канд. полит. наук: 23.00.04 / В. Г. Литуев. – М., 2008. – 165 с.
[37]. Лихачева А. Б. Дефицит воды как фактор современных международных отношений. [Текст] // Автореф. дис... кан. полит. наук./А.Б. Лихачева. – М., 2015. – 23 с.
[38]. Лихачева А.Б. Дефицит воды как фактор современных международных отношений [Текст] // Дисс. на соис. уч. степени к.п.н.: 23.00.04 / А.Б. Лихачева. – М.: 2015. – 219 с.
[39]. Мавлони М. С. Управление водными ресурсами Центральноазиатского региона: проблемы и пути их решения (минимизации) [Текст]: дис. ... канд. экон. наук / М. С. Мавлони. – Душанбе, 2016. – 212 с.

6. Мақолаҳои илмӣ

[40]. Абдуллаев, С.Ф., Маслов В.А. О связи таяния ледника медвежий с пылевыми вторжениями [Текст] / С.Ф. Абдуллаев, В.О. Маслов // Доклады Национальной академии наук Таджикистана. – 2021. – Том 64. – №7–8. – С. 428–437
[41]. Акунова Г. Ч. Особенности водной дипломатии в Центральной Азии. Проблемы постсоветского пространства [Текст] // Г. Ч. Акунова. – М., 2021, Post–Soviet Issues 2021;8(2):229–241. С – 230.
[42]. Аламшозода, А. А. Даҳсола бояд як воситаи муҳим барои пешбурди ҳадафҳои рушди устувор марбут ба об бошад / А. А. Аламшозода, С. Б. Мирзоев, Ф. М. Абдулхонов // Маҷаллаи академии ҳуқуқ. – 2018. – No. 3(27). – P. 12–14. – EDN BDMDBD.
[43]. Ганиев Т.А. Мушкилоти об ва энергетика дар Осиёи Марказӣ ва нақши Тоҷикистон дар ҳалли онҳо // Ахбори АМИТ. Силсилаи иқтисод. – 2021. – № 1. – С. 12–25.

[44]. Глейк П. Вода и конфликт: ресурсы пресной воды и международная безопасность [Текст]// П. Глейк. // Международная безопасность. 1993.Т. 18. № 1. – С.90.
[45]. Қувватзода С. З. Дипломатияи об / С. З. Қувватзода. – Душанбе: Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2023. – 503.
[46]. Қувватзода С. З. Масоили об дар сиёсати ҷаҳонӣ ва роҳҳои таъмини амнияти обӣ / С. З. Қувватзода // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. – 2022. – No. 4(80). – P. 26–35. – EDN RQRITT.
[47]. Қувватзода С. З. "Раванди оби Душанбе" ҳамчун заминаи институтсионалии пешбурди дипломатияи об / С. З. Қувватзода // Ахбори Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. – 2022. – No. 4. – P. 50–57. – EDN CNYWCG.
[48]. Қувватзода С. З. Ҳамкории кишварҳои Осиёи Марказӣ барои ҳалли мушкилоти дарёҳои фаромарзӣ: таҳлили вазъ ва дурнамо / С. З. Қувватзода, Ф. Т. Бобозода // Идоракунии давлатӣ. – 2023. – No. 4–2(64). – P. 419–432. – EDN XWMEXK.
[49]. Қувватзода С. З. Ҷойгоҳ ва аҳамияти масъалаҳои вобаста ба об дар муносибатҳои байнидавлатӣ / С. З. Қувватзода // Идоракунии давлатӣ. – 2022. – No. 4–1(58). – P. 351–358. – EDN HYGUFO.
[50]. Қувватзода С. З. Ҷойгоҳи дарёҳои фаромарзӣ дар ташаккули муносибатҳои байналмилалӣ / С. З. Қувватзода // Ахбори Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. – 2022. – No. 1. – P. 129–135. – EDN NVBVJA.
[51]. Қувватзода С. З. Ҷойгоҳи Тоҷикистон – кишвари гидродонор дар таъмини амнияти обӣ дар Осиёи Марказӣ / С. З. Қувватзода // Идоракунии давлатӣ. – 2023. – No. 3(62). – P. 337–345. – EDN TTUMPS.
[52]. Қурбонализода Ф., Муминзода О.С. Пирях сарчашмаи таъмини оби нӯшокӣ ба аҳолии сайёра // Маводи илмии факултети ҳуқуқшиносии ДМТ. – Душанбе, 2023. [Манбаи электронӣ] URL: pirjah–sarchashmai–tamini–obi–n–shok–ba–a–olii–sajjora.pdf (санаи мурочиат: 10.03.2025)
[53]. Кобулиев З.В. Интегральная оценка качества воды реки Варзоб [Текст]// О.Х. Амиров, Ш.К. Шарипов, П.Х. Муродов,

Б.Р. Бокиев, З.В. Кобулиев // Политехнический вестник. Серия: Инженерные исследования. – 2018 – №3(43). –С.– 90–92.
[54]. Кобулиев З.В. Сезонные изменения физико–химических параметров воды в реках южных отрогов гиссарского хребта [Текст]// Х.Ш. Гулахмадов, Ф. Нуриддини, З.В. Кобулиев // Вестник Таджикского национального университета. Серия естественных наук. – 2018. – №2. – С. 128–136
[55]. Левина Е.И. Понятие «устойчивое развитие». Основные положения концепции // Вестник ТГУ. Гуманитарные науки. Экономика, выпуск 11 (79), 2009. – С. 113–114. (– С. 113–119)
[56]. Махкамбоев С. Д. Концепция экологического районирования при использовании трансграничных водных ресурсов [Текст]// Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе: «Сино», 2010. С. 173–182.
[57]. Насриддинзода Э.С. Заминаҳои ҳуқуқӣ–стратегии омӯзиш, нигаҳдорӣ ва ҳифзи пиряхҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун омили таъминкунандаи ҳифзи муҳити зист // Маҷаллаи академии ҳуқуқ. – Душанбе, 2022. – №2(42). – С. 14–19.
[58]. Нематов А.Р. Пиряхҳои Тоҷикистон ҳамчун захираи ҷаҳонӣ ва деградатсияи онҳо // Гузоришҳои АИ ҶТ. – 2022. – Ҷ. 65. – № 3. – С. 198–207.
[59]. Одинаев, Х. А. Проблемы и перспективы водно–энергетической интеграции стран Центральной Азии / Одинаев, Х. А. // Вестник Таджикского государственного университета коммерции. – 2012 – № 1(2). – С. 46–56.
[60]. Одинаев, Х. А. Проблемы совершенствования управления трансграничным водопользованием в условиях Центральной Азии / Одинаев, Х. А. // Вестник Таджикского национального университета. Серия экономических наук. – 2012. – № 2/8(100). – С. 3–11.
[61]. Одинаев, Х. А. Пути улучшения использования трансграничных водных ресурсов в условиях Центральной Азии / Х.А. Одинаев // Вестник Таджикского национального университета. Серия экономических наук. – 2012. – № 2/7(98). – С. 3–7.
[62]. Одинаев Х. А. Развитие региональной экономической интеграции в условиях Центральной Азии: водноэнергетический аспект // Вестник Российско – Таджикского славянского университета. – Душанбе, 2016, № 3(54).4.1. – С. 8–13.

[63]. Одинаев, Х. А. Рогунская ГЭС: история проектирования, выгоды эксплуатации и проблемы достройки. / Х.А. Одинаев // Вестник Таджикского национального университета. Серия экономических наук. –2011. – № 5. – С. 15–21.
[64]. Одинаев Х. А. Совершенствование управления водными ресурсами в регионе: бассейновый подход //Вестник ТНУ. Серия экономических наук. – Душанбе, 2015 – № 2/2(161). – 324.с. С.3–8.
[65]. Одинаев, Х. А. Экосистемные услуги и компенсационные механизмы в условиях трансграничного водопользования / Х. А. Одинаев // Диалог: политика, право, экономика. – 2017. – № 1(4). – С. 103–111. – EDN YFYOCP.
[66]. Рауфов Р. Н., Кулматова Л. С., Азизов Н. Стратегия использования гидроэнергетических ресурсов Таджикистана для целей устойчивого развития страны // Московский экономический журнал. – 2019. – № 10. – С. 31-36
[67]. Рахимов К.Х. Глобальные инициативы Таджикистана в ООН в сфере водной дипломатии, экологии и охраны окружающей среды // Постсоветские исследования. – 2026. Т. 9. № 2. – С. 225–240.
[68]. Салимов Ф. Н. От угроз к режимам реагирования: превентивные модели управления региональными рисками в Центральной Азии // Вестник Таджикского национального университета. – 2026. – № 3. – С. 5–22.
[69]. Салимов Ф. Н. Стратегическое сотрудничество Республики Таджикистан и Республики Узбекистан и его влияние на развитие государств // Вестник Таджикского национального университета. – 2023. – № 10. – С. 5–14.
[70]. Салимов Ф. Н. Таджикистан между глобальными вызовами и национальными интересами: дипломатия адаптации и устойчивости в XXI веке // Дипломатияи Тоҷикистон барои рушди устувор ва амнияти Осиёи Марказӣ: маҷмӯаи маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ / зери таҳрири Ф. Н. Салимов. – Душанбе: Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 2025. – С. 11–38.
[71]. Солиходжаева С. А. О сотрудничестве Таджикистана с Европейским Союзом // Ученые записки Худжандского государственного университета им. академика Б. Гафурова. Гуманитарные науки. 2014. № 2 (39).

[72]. Шарипов А.Н. Суть водной дипломатии Республики Таджикистан и ее перспективы // Международное и историческое значение водных инициатив Республики Таджикистан и объявление 2025 года Международным годом сохранения ледников: сборник статей международной научно-практической конференции. – Душанбе: Российско-Таджикский (Славянский) университет, 2024. – 190 с. – С. 32–43.

7. Захираҳои электронӣ

[73]. 2022 - Соли эътирофи ташаббусҳои ҷаҳонии Тоҷикистон [Манбаии электронӣ] URL: https://president.tj/event/news/34415 (санаи мурочиат: 25.03.2026)

[74]. Глобальные водные инициативы Таджикистана [Электронный ресурс] URL: https://dushanbewaterprocess.org/global-water-initiatives-of-tajikistan (дата обращения: 15.03.2025).

[75]. Зиганшина Д. Р. Роль водной дипломатии в обеспечении водной безопасности: обзор современной практики (2013) [Электронный ресурс]//. URL: http://www.cawater-info.net/bk/9-4.htm (дата обращения:1.04.2024).

[76]. Международное десятилетие действий «Вода для устойчивого развития», 2018–2028 [Электронный ресурс] // Источник: https://www.un.org/ru/events/waterdecade/ (дата обращения: 15.03.2024).

[77]. Насруллоев Х. Ташаббуси байналмилалии Тоҷикистон вобаста ба ҳифзи пиряхҳо [Захираи электронӣ]. URL: https://ravshanfikr.tj/nav-alamon/tashabbusi-bajnalmilalii-to-ikiston-vobasta-ba-ifzi-piryakh-o.html (санаи мурочиат: 11.02.2025).

[78]. Обеспечение энергетической безопасности в Центральной Азии [Электронный ресурс] URL: https://www.worldbank.org/ext/en/country/tajikistan (дата обращение: 22.05.2024)

[79]. ПРООН. Документ страновой программы для Таджикистана на 2023–2026 годы. DP/DCP/TAJ/3. – Нью-Йорк: ПРООН, 2022. – 15 с. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-08/CPD_2023-2026_English.pdf (дата обращения: 25.11.2026).

8. Адабиёт бо забони англисӣ

[80]. Falkenmark, M. The massive water scarcity now threatening Africa: Why isn't it being addressed? // Ambio. – 1989. – Vol. 18, No. 2. – P. 112–118.
[81]. Khushvakhtzoda K., Makhsumov I., Kholnazarov M., Kirpichnikova I. Impact of green energy development on climate change mitigation // Regional Sustainability. – 2026. – Vol. 7, issue 1. – P. 1-12
[82]. Tajikistan and ADB. ADB supports Tajikistan's national development priorities with a focus on strengthening human capital, boosting climate resilience, and developing strategic infrastructure [Electronic resource]. URL: https://www.adb.org/countries/tajikistan/main (date of application: 05.22.2024)
[83]. Wolf A. T., Yoffe S. B., Giordano M. International waters: indicators for identifying basins at risk. – Paris: UNESCO, 2003. – 30 p. – (Technical Documents in Hydrology: PC–CP series; No. 20). – SC-2003/WS/58. – URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000133306 (date of access: 25.11.2026).
[84]. World Commission on Environment and Development. Our Common Future. Oxford: Oxford University Press, 1987. – P. 43.

Аннотатсия

ба диссертатсияи Баҳриддинзода Бахтиёр Баҳриддин дар мавзуи «Ташаккули дипломатияи оби Тоҷикистон дар низоми Ҳадафҳои рушди устувори Созмони Милали Муттаҳид ва дурнамои он (солҳои 2003–2025)» барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои таърих аз рӯйи ихтисоси 6.1.6. Таърихи муносибатҳои байналмилалӣ ва сиёсати беруна.

Калидвожаҳо: дипломатияи об, Ҷумҳурии Тоҷикистон, Созмони Милали Муттаҳид, Ҳадафҳои рушди устувор, сиёсати хориҷӣ, ҳамкориҳои байналмилалӣ, амнияти обӣ, обҳои фаромарзӣ, ҳифзи пиряхҳо, Раванди оби Душанбе, рушди устувор.

Мақсади асосии таҳқиқот таҳлил ва муайян намудани заминаҳои таърихию сиёсии ташаккули дипломатияи оби Тоҷикистон дар низоми Ҳадафҳои рушди устувори СММ, арзёбии нақши он дар густариши ҳамкориҳои байналмилалӣ ва мушаххас сохтани дурнамои рушди ин самти сиёсати хориҷии кишвар мебошад.

Асосҳои методологии таҳқиқоти диссертатсионӣ. Таҳқиқот ба усулҳои таърихӣ, умумимантиқӣ, системавӣ, таҳлилӣ, қиёсӣ, ниҳодӣ ва байнифаннӣ такя мекунад. Истифодаи онҳо имкон медиҳад, ки марҳилаҳои ташаккули дипломатияи об, фаъолияти ниҳодҳои миллию байналмилалӣ ва пайванди ташаббусҳои обии Тоҷикистон бо афзалиятҳои рушди устувор ҳамаҷониба омӯхта шаванд.

Навгонии илмӣ. Хусусиятҳои ташаккул, самтҳо ва механизмҳои дипломатияи оби Тоҷикистон муайян гардида, робитаи он бо афзалиятҳои миллӣ ва Ҳадафҳои рушди устувори СММ асоснок шудааст. Нақши ташаббусҳои байналмилалии кишвар дар татбиқи Ҳадафи шашум, таҳкими амнияти обӣ ва рушди ҳамкориҳои бисёрҷониба арзёбӣ гардидааст. Аҳаммияти ташаббусҳои ҳифзи пиряхҳо ва дурнамои ҳамкорӣ дар доираи Даҳсолаи байналмилалии амал «Об барои рушди устувор, солҳои 2018–2028» муайян карда шудааст.

Муқаррароти асосӣ, хулосаҳо ва тавсияҳои диссертатсия. Натиҷаҳои таҳқиқот метавонанд барои таҳияи стратегияи рушди дипломатияи об, такмили ҳамоҳангсозии байниидоравӣ, густариши ҳамкориҳои обию иқлимӣ ва ҳифзи манфиатҳои миллии Тоҷикистон истифода шаванд. Хулосаю тавсияҳо барои омодасозии мутахассисон, таҳияи курсҳои таълимӣ ва такмили механизмҳои истифодаи муштараки захираҳои об низ аҳаммияти амалӣ доранд.

Аннотация

диссертации Бахриддинзода Бахтиёра Бахриддина на тему «Становление водной дипломатии Таджикистана в системе Целей устойчивого развития Организации Объединённых Наций и её перспективы (2003–2025)», представленной на соискание учёной степени кандидата исторических наук по специальности 6.1.6. История международных отношений и внешней политики.

Ключевые слова: водная дипломатия, Республика Таджикистан, Организация Объединённых Наций, Цели устойчивого развития, внешняя политика, международное сотрудничество, водная безопасность, трансграничные воды, сохранение ледников, Душанбинский водный процесс, устойчивое развитие.

Основная цель исследования – выявить исторические и политические предпосылки становления водной дипломатии Таджикистана в контексте ЦУР ООН, оценить её роль в расширении международного сотрудничества и определить перспективы развития этого направления внешней политики страны.

Методологические основы диссертационного исследования. В работе применены исторический, системный, сравнительный, институциональный, междисциплинарный и общелогические методы, а также анализ и синтез. Они позволили проследить становление водной дипломатии, изучить деятельность национальных и международных институтов и выявить связь водных инициатив Таджикистана с приоритетами устойчивого развития.

Научная новизна. Выявлены особенности становления, основные направления и механизмы водной дипломатии Таджикистана, обоснована её связь с национальными приоритетами и ЦУР ООН. Оценён вклад международных инициатив страны в достижение ЦУР 6, укрепление водной безопасности и развитие многостороннего сотрудничества. Раскрыто значение инициатив по сохранению ледников и определены перспективы сотрудничества в рамках Международного десятилетия действий «Вода для устойчивого развития» на 2018–2028 годы.

Основные положения, выводы и рекомендации диссертации могут быть использованы при разработке стратегии развития водной дипломатии, совершенствовании межведомственной координации, расширении водно-климатического сотрудничества и защите национальных интересов Таджикистана. Они также применимы в подготовке специалистов, разработке учебных курсов и совершенствовании совместного водопользования.

Annotation

of the dissertation by Bakhtiyor Bahriddinzoda on the topic "The Formation of Tajikistan's Water Diplomacy within the Framework of the United Nations Sustainable Development Goals and Its Prospects (2003–2025)", submitted in partial fulfilment of the requirements for the degree of Candidate of Historical Sciences in the specialty 6.1.6 – History of International Relations and Foreign Policy.

Keywords: water diplomacy, Republic of Tajikistan, United Nations, Sustainable Development Goals, foreign policy, international cooperation, water security, transboundary waters, glacier preservation, Dushanbe Water Process, sustainable development.

The main objective of the research is to analyze and identify the historical and political prerequisites for the formation of Tajikistan's water diplomacy within the framework of the United Nations Sustainable Development Goals, assess its role in expanding international cooperation, and identify the prospects for the development of this area of the country's foreign policy.

The methodological foundations of the dissertation research. The research is based on historical, general logical, systemic, analytical, comparative, institutional, and interdisciplinary methods. Their application makes it possible to comprehensively examine the stages in the formation of water diplomacy, the activities of national and international institutions, and the interrelationship between Tajikistan's water-related initiatives and sustainable development priorities.

Scientific novelty of the research. The specific features, key areas, and mechanisms of the formation of Tajikistan's water diplomacy have been identified, and its relationship with national priorities and the United Nations Sustainable Development Goals has been substantiated. The role of the country's international initiatives in achieving Sustainable Development Goal 6, strengthening water security, and advancing multilateral cooperation has been assessed. The significance of initiatives aimed at glacier preservation, as well as the prospects for cooperation within the framework of the International Decade for Action "Water for Sustainable Development", 2018–2028, have been identified.

The main provisions, conclusions, and recommendations of the dissertation. The findings of the research can be used in developing a strategy for advancing water diplomacy, improving inter-agency coordination, expanding water- and climate-related cooperation, and safeguarding Tajikistan's national interests. The conclusions and recommendations also have practical significance for training specialists, developing academic courses, and improving mechanisms for the joint use of water resources.